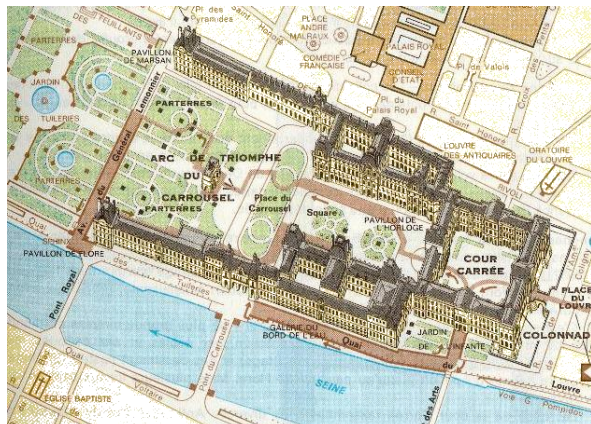

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ

Ο δημόσιος χώρος, αρχίζει να μορφοποιείται σταδιακά σύμφωνα με την πολιτική ιδέα της πόλης αλλά δεν στεγανοποιείται από την ιδιωτική σφαίρα της κοινωνικής εργασίας και της ανταλλαγής. Η μορφή υπερβαίνει, αν και επικαθορίζεται απ' αυτόν, τον κυρίαρχο κάθε φορά τρόπο παραγωγής γύρω από τον οποίο συνυπάρχουν προγενέστεροι τρόποι και σπέρματα των μελλοντικών αλλαγών.

Η πόλη διαρκεί περισσότερο από τις ιστορικές περιόδους που ορίζουν οι μεγάλες οικονομικοκοινωνικές και πολιτικές τομές

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανθρώπινη ιστορία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή διαπραγμάτευση, καθορισμό και επανακαθορισμό των εννοιών του δημόσιου και του ιδιωτικού, της δημόσιας αρχής ή πολιτικής εξουσίας και της κοινωνίας, των θεσμών και του “κοινού”, του πολίτη και του ανθρώπου. Η ιδιωτική ζωή των ατόμων τόσο στο επίπεδο της οικογένειας όσο και της κοινωνικής εργασίας και ανταλλαγής συναντά την πολιτική από πολύ νωρίς στην ιστορία της πόλης ως διοικητικής οντότητας, που ανάγεται στην τρίτη και δεύτερη χιλιετία π.Χ. (Μεσοποταμία, κοιλάδες του Νείλου και του Κίτρινου Ποταμού), αλλά ο ιδιωτικός διαπλέκεται με τον πολιτικό βίο μετά τη θεσμική συγκρότηση της πόλης που δίνει στο πολιτικό ένα ουσιαστικό περιεχόμενο.

Τα πολλαπλά επίπεδα της ανθρώπινης ζωής σχηματοποιούνται και επαναδιατάσσονται στην ιστορική διαδρομή, μεταβαλλόμενα ως προς τα περιεχόμενα και τα νοήματα, αλλά και ως προς την αλληλοδιαπλοκή, δηλ. τα μεταξύ τους όρια.

Οι διαπλοκές δημόσιου και ιδιωτικού εγγράφονται ή/και διαμορφώνουν τον χώρο της πόλης. Ο δημόσιος χώρος, που μας αφορά, αρχίζει να μορφοποιείται σταδιακά σύμφωνα με την πολιτική ιδέα της πόλης αλλά δεν στεγανοποιείται από την ιδιωτική σφαίρα της κοινωνικής εργασίας και της ανταλλαγής. Αντιθέτως, η παραγωγή και η κυκλοφορία των εμπορευμάτων τον καθορίζουν.

Η μορφή του δημόσιου χώρου της πόλης υπερβαίνει, αν και επικαθορίζεται απ’ αυτόν, τον κυρίαρχο κάθε φορά τρόπο παραγωγής γύρω από τον οποίο συνυπάρχουν προγενέστεροι τρόποι και σπέρματα των μελλοντικών αλλαγών. Χαρακτηρίζεται από τα μεταβαλλόμενα περιεχόμενα του δημόσιου και του πολιτικού στοιχείου, αλλά δεν υπάρχει ευθύγραμμη αντιστοίχιση μεταξύ τους.

Η πόλη επιπλέον διαρκεί περισσότερο από τις ιστορικές περιόδους που ορίζουν οι μεγάλες οικονομικοκοινωνικές και πολιτικές τομές και ο **δημόσιος χώρος** της είναι ακόμα **μακροβιότερος**. Οι πόλεις χάνονται και επανεμφανίζονται συχνά στους ίδιους τόπους σε διαφορετικές ιστορικές συνθήκες. Παραδείγματος χάριν, οι πόλεις που αναδύονται ή επαναδημιουργούνται στην Ευρώπη μετά το κενό που ακολούθησε την κατάρρευση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας διατηρούνται σχεδόν αναλλοίωτες μέχρι τον 17ο αι.

Ο Aldo Rossi επικαλείται τον Cattaneo ο οποίος αναφέρει ότι «ακόμα και στις περιόδους της μεγαλύτερης παρακμής, όπως στην τελευταία περίοδο της Αυτοκρατορίας, όταν οι πόλεις εμφανίζονται ως «semirutorum urbium cadaver» («σκελετοί μισοκατεστραμμένων πόλεων»), στην πραγματικότητα δεν είναι νεκρά σώματα, αλλά μόνο σε κατάσταση λιποθυμίας.¹ Μ’αυτή τη μακροβιότητα, τη διάρκεια και την αυτοτέλεια προίκισε η ιστορία τις πόλεις, για να φτάσουμε σήμερα η ύπαρξή τους να διακυβεύεται μέσα στα άμορφα «πολεοδομικά συνεχή».

Αυτονομία λοιπόν του αστικού φαινομένου, όπως θέτουν το ερώτημα οι Louis Bergeron και Marcel Roucauolo; **Σχετική αυτονομία των μορφών ως χωρικών κατασκευών.** Σ’ αυτό το σημείο θα επανέλθουμε. Πάντως, αποδεχόμαστε τη διαπίστωση των δύο συγγραφέων ότι «οι μορφές του χώρου, οι υλικές εκφράσεις της πόλης, η κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου, δεν αντανakλούν άμεσα τις ενδείξεις των οικονομικών ή κοινωνικών δομών που ορίζονται πιο αφηρημένα. Η «παράσταση» (représentation) - η λίγο πολύ συνειδητή ιδέα για την πόλη και η λίγο πολύ συγκεχυμένη εικόνα της πόλης - παρεμβάλλεται πάντα, και από την άποψη αυτή η πόλη συγγενεύει ουσιαστικά με μια πολιτισμική δημιουργία».²

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ - ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

- ανοιχτός δημόσιος χώρος (πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές) λειτουργίες
- κτίρια που στεγάζουν τους πολιτικούς και δημόσιους θεσμούς
- κτίρια που στεγάζουν την έκφραση της δημόσιας σφαίρας (χώροι συναθροίσεων κοινού, πολιτισμού)
- χώροι παραγωγής και ανταλλαγής (κοινωνία - ιδιωτική σφαίρα)
- κατοικία (οικιακή οικονομία ή εσωτερικός χώρος της οικογένειας)
- Στους δημόσιους χώρους της πόλης θα πρέπει να προσθέσουμε τα θρησκευτικά κτίρια με τις θρησκευτικές τους λειτουργίες (εκκλησιασμός, δημόσιες τελετουργίες), οι οποίες σταδιακά περιορίζονται στο πλαίσιο των θρησκευτικών θεσμών καθώς αναπτύσσονται οι πολιτικές και δημόσιες λειτουργίες της πόλης.

Όλες οι παραπάνω μορφές του δημόσιου χώρου είναι προϊόντα της υλικής παραγωγής. Οι καθαυτό χώροι παραγωγής και ανταλλαγής μάς ενδιαφέρουν στο βαθμό που εμπλέκονται στο δημόσιο χώρο.

Σχηματοποιώντας: οι αρχικές κινητήριες δυνάμεις για την ίδρυση της πόλης είναι οι ανάγκες της **κοινωνικής αναπαραγωγής**, όπως αποκρυσταλλώνονται στις **οικονομικές δομές** και τις **κοινωνικές σχέσεις**. Εξίσου σημαντικό, όμως, για την ταυτότητα της πόλης και την εγγάραξή της ως οντότητας στο κοινωνικό σώμα είναι το **πολιτικό στοιχείο**, αυτό που ορίζουμε ως δημόσιες υποθέσεις σε αντιδιαστολή με τον ιδιωτικό βίο. Η πόλη συνδέει ένα σύνολο ιδιωτών με τη συγκολλητική ύλη της πολιτικής που τους καθιστά πολίτες, δηλ. συναρμόδιους στο δημόσιο βίο και τη διακυβέρνησή της. Αυτή η πολιτική συνθήκη της πόλης δεν εκλαμβάνεται από τους πολίτες και δεν είναι, όπως άλλωστε και η κοινωνία, μια αδιατάρακτη σφαίρα συνύπαρξης, αλλά, αντίθετα, ένα συγκρουσιακό πεδίο.

Η πόλη, ως δημόσια αρχή, ως πολιτική εξουσία ήταν πάντα το επίδικο αντικείμενο των αποκλεισμένων κοινωνικών τάξεων: των εμπόρων και τεχνιτών της αρχαιότητας, του *popolo minuto* του Μεσαίωνα, των ξεβράκωτων της Γαλλικής Επανάστασης, των αποκλεισμένων αργότερα τάξεων από την πολιτική.

Σ' αυτά τα συμφραζόμενα εντάσσεται και η παρατήρηση του Jacques Rougerie που προσπαθεί να εξηγήσει ιστορικά την Κομμούνα. Λέει: «Το κεντρικό πρόσωπο αυτού του βιβλίου είναι η πόλη, η εξεγερμένη πόλη, το “ελεύθερο” Παρίσι, όπως λένε το 1871. Η πόλη πέρα ή σχεδόν πέρα από τους κατοίκους και τις τάξεις της».³

Πρόκειται για μια ταύτιση των εξεγερμένων με την πόλη. Η πόλη είναι η ταυτότητά τους. Η πόλη είναι το εντοπισμένο (τοποθετημένο στον τόπο) ιδανικό και το αίτημα της ελευθερίας.

Ως κοινωνική βάση και πολιτική συγκρότηση η πόλη γίνεται ο μαγνήτης που συγκεντρώνει γύρω της τις τέχνες, τα γράμματα, τις επιστήμες, την τεχνική. Είναι η πυκνωση του ανθρώπινου «μόχθου», της ανθρώπινης «εργασίας» και της ανθρώπινης «πράξης». Είναι, λοιπόν, ένα έργο τέχνης, ένα **πολύπλευρο δημιούργημα του ανθρώπινου πολιτισμού**.

Στην ελληνική γλώσσα η κοινή ρίζα των λέξεων **πόλη**, **πολίτης**, **πολιτισμός** πιστοποιούν την προηγούμενη διατύπωση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Rossi Aldo, *Η Αρχιτεκτονική της Πόλης* ελλην. μτφ. Πετρίδου Βασιλική University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 187.
2. Bergeron Louis, Roncayolo Marcel, *Από την προβιομηχανική στη βιομηχανική πόλη*, ελλην. μτφ. Πολέμη Πόπη, Μπενβενίστε Ρίκα EMNE - Μνήμων, 1984.
3. Rougerie Jacques, *Paris Libre, 1971, Points (Seuil), 2004*

2. ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ. ΟΡΙΑ. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ (Αρχαιότητα, Μεσαίωνας, Αναγέννηση, Διαφωτισμός 17^{ος} - 18^{ος} αι.)

2.1. ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

«Μολονότι όλες οι πλευρές της ανθρώπινης κατάστασης συνδέονται κατά κάποιον τρόπο με την πολιτική, το πλήθος είναι η κατ' εξοχήν προϋπόθεση - όχι απλώς η *conditio sine qua non*, αλλά η *conditio per quam* - κάθε πολιτικής ζωής».¹

Hanna Arendt

2.1.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Το **χωριό**, μια μικρή συστάδα οικογενειών, υπήρξε μια πρώτη ανθρώπινη συνάθροιση. Η ζωή σ' αυτό καθορίζεται από τον δεσμό της γέννησης και του τόπου, του αίματος και του εδάφους. Κάθε οικογένεια διαθέτει τον δικό της οικογενειακό θεό, βωμό και χώρο ταφής μέσα στην κατοικία ή κοντά σ' αυτή. Δεν έχει δημιουργηθεί ακόμα η κοινωνική διαίρεση της εργασίας. Η κοινωνική δομή παραμένει αμετάβλητη και διαρκής, βασίζεται σε κανόνες συμπεριφοράς, αποφθέγματα, οικογενειακές ιστορίες, ηρωικά παραδείγματα.

Στο χωριό δεν υπάρχει το πολιτικό στοιχείο, ούτε καν η «προπολιτική» μορφή της διοικητικής ένωσης που χαρακτηρίζει την εμφάνιση των πρώτων πόλεων. Αν και, όπως παρατηρεί ο Lewis Mumford, «η εμβρυακή δομή της πόλης ήδη υπήρχε στο χωριό. Το σπίτι, ο ναός, η δεξαμενή νερού, ο δημόσιος δρόμος, η αγορά - όχι ακόμα μια εξειδικευμένη αγορά - όλ' αυτά μορφοποιήθηκαν για πρώτη φορά στο χωριό: ανακαλύψεις και οργανικές διαφοροποιήσεις που περίμεναν να εξελιχθούν περισσότερο στην πιο σύνθετη δομή της πόλης. Ό,τι ισχύει για τη γενική κατασκευή του χωριού, ισχύει και για τους θεσμούς του. Οι αρχές της οργανωμένης ηθικής, της κυβέρνησης, του νόμου και της δικαιοσύνης υπήρξαν στο Συμβούλιο των Γερόντων του Χωριού».²

Παρ' όλ' αυτά, αυτό που χαρακτηρίζει τη μετάβαση από το χωριό στην πόλη είναι μια **βαθιά τομή** και αυτή η τομή ορίζεται **ανάμεσα στην ανυπαρξία και τη γέννηση μιας πολιτικής οντότητας**. Αντίστοιχα υπάρχει μια **βαθιά διαφορά ανάμεσα στις πρώτες πόλεις που δημιουργήθηκαν ως διοικητικές οντότητες και τις πόλεις της κλασικής αρχαιότητας**, όπου το πολιτικό αυτονομείται από το θρησκευτικό στοιχείο και λαμβάνει την ολοκληρωμένη του ανάπτυξη.

Από τη σκοπιά του δημόσιου χώρου της πόλης, που εξετάζουμε, δεν ενδιαφέρει μόνο η ποσοτική συσσώρευση δημόσιων ανοιχτών χώρων και δημόσιων κτιρίων μεγάλης λαμπρότητας. Αυτό που κυρίως αλλάζει είναι τα περιεχόμενα και τα νοήματα του δημόσιου χώρου στον οποίο συντελείται η πραγμάτωση του πολίτη ως ανθρώπου.

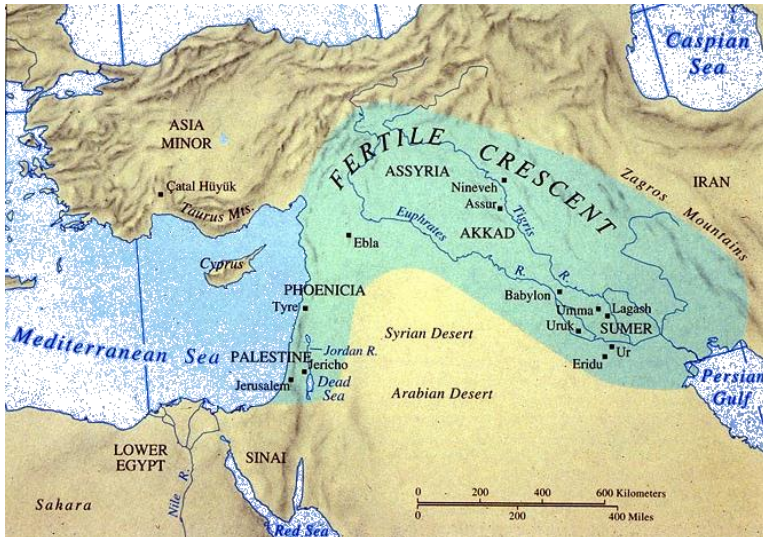
Η πόλη είναι οι πολίτες της, τόσο που θα μπορούσε να υπάρξει και χωρίς την υλική πραγματοποίησή της στο συγκεκριμένο τόπο, όπως δηλώνουν τα λόγια του Νικία στους Αθηναίους στρατιώτες στον κόλπο των Συρακουσών: εσείς οι ίδιοι είστε η πόλη, οπουδήποτε κι αν διαλέξετε να εγκατασταθείτε. Οι άνθρωποι κάνουν την πόλη, όχι τα τείχη και τα πλοία χωρίς αυτούς.

Οι **πρώτες πόλεις** είναι **ατελείς πολιτικές ενώσεις** υπό την έννοια μιας διχοτομίας ανάμεσα στις διοικητικές αρχές και την κοινότητα.

Αυτό το πρωτόγονο προπολιτικό δίπολο περιγράφει, πάλι, ο Lewis Mumford: «Τα πρώτα αναγνωρίσιμα ως πόλεις ερείπια αποκαλύπτουν μόνο τους αρχικούς κυρίαρχους, το ναό και το παλάτι, μερικές φορές και τη σιταποθήκη, στην περιτειχισμένη ακρόπολη ή τον ιερό περίβολο. Αυτά ήταν το ενεργό κύτταρο μέσα στην αστική κατάρρευση. Οι μόνες ολοκληρωμένες πρώτες “πόλεις” με σταθερά υλικά είναι οι “πόλεις των νεκρών”, όπως αυτή στην Saqqara που κτίστηκε γύρω από τον βαθμιδωτό πυραμιδοειδή τάφο του Zoser (2700-2650 π.Χ.). Αφ' ότου οι Αιγύπτιοι κατέβαλαν μεγάλη φροντίδα στους τάφους για ν' αναπαράξουν σε μικρογραφία όλες τις αναγκαίες εξυπηρετήσεις της καθημερινής ζωής, είναι εύλογο, όπως πιστεύουν πολλοί Αιγύπτιοι επιστήμονες, να υποθέσουμε ότι η νεκρική “πόλη” αναπαρήγαγε με πιστότητα το σχέδιο και τα κτίρια του κοσμικού της ισοδύναμου. Αυτή η πιθανότητα ενισχύεται επιπλέον από την αναπαραγωγή στην πέτρα του βασιλικού παλατιού, που πιθανόν κτίστηκε με λιγότερο

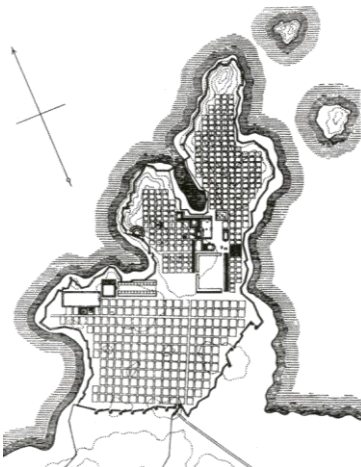
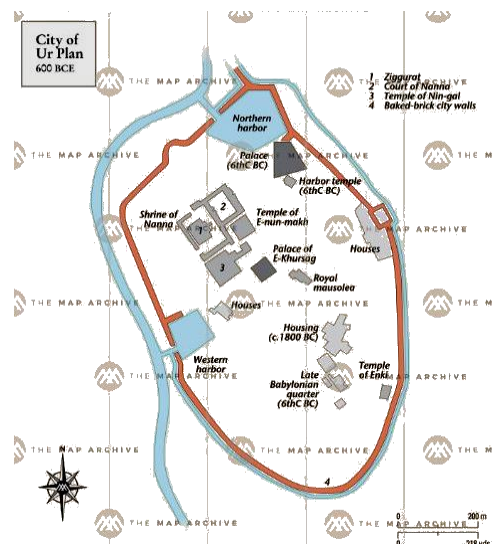
σταθερά, ψημένα στον ήλιο τούβλα, μαζί με ένα ιερό ναό, κυβερνητικά κτίρια, ναούς εθνικών θεοτήτων και μια αποθήκη. Στους Φαραωνικούς χρόνους το ορθογωνικό σχέδιο διέπει εξίσου το τείχος του ιερού περιβόλου, το χωριό των εργατών ή το τετράγωνο των ιερέων.....Τα πολιτικά, επιστημονικά και θρησκευτικά συστατικά της πόλης και ο πολιτισμός της μεταφέρθηκαν από αυτό το κύτταρο της κουλτούρας. Το γενικό μοντέλο κυριάρχησε με μικρότερες παραλλαγές σε κάθε τόπο και περίοδο. Η μονιμότητα, η συνέχεια και η συσσώρευση παίρνουν εδώ αρχιτεκτονική μορφή».³

Στις **πρώτες πόλεις - διοικητικές οντότητες τα δημόσια κτίρια είναι στοιχειώδη: ναός** (θρησκευτικό στοιχείο), **παλάτι** (διοίκηση, εξουσία). Δεν έχουν ακόμα αναπτυχθεί τα πολλαπλά επίπεδα της δημόσιας σφαίρας που χαρακτηρίζουν τις πόλεις της κλασικής αρχαιότητας.

Τα πρώτα αστικά κέντρα στη Μεσοποταμία

Η πόλη Ουρ

*Μίλητος 479 π.Χ. :
δημόσιος χώρος
και Ιπποδάμειο
σύστημα κατοικίας*

2.1.2 ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία της πόλης ως πολιτικού οργανισμού συμβαίνει με την ενσωμάτωση των γενών, των φατριών, των φυλών στον ενιαίο οργανισμό της. Η εδαφική σύνδεση με τον χώρο των ομάδων αυτών δημιουργεί τον **δήμο**, ο οποίος καλύπτει το σύνολο των ανθρώπων που κατοικούν εντός των ορίων του. Έκτοτε, η δημόσια σφαίρα, σε αντιστοιχία με την ανάπτυξη της ιδιωτικής κοινωνίας, αρχίζει να προσλαμβάνει σύνθετες μορφές που οδηγούν προοδευτικά, στην περίπτωση της Αθήνας του Χρυσού Αιώνα, στο ολοκληρωμένο δημοκρατικό πολίτευμα και σε μια πλούσια και πολυεπίπεδη δημόσια ζωή. Μέσα στην πρώτη χιλιετία π.Χ. οι πόλεις γεννήθηκαν, πολλαπλασιάστηκαν, άνθισαν και αποικίστηκαν φτάνοντας από την Ιωνία, τη Μαύρη Θάλασσα και το Αιγαίο μέχρι τη Σικελία, την Κάτω Ιταλία και άλλες περιοχές της Μεσογείου.

Η ιδιωτική σφαίρα των πόλεων είναι σε κάθε περίπτωση χωρισμένη σε τάξεις, αλλά η πολιτική εξουσία δεν είναι ίδια παντού και πάντοτε. Διακρίνουμε τις **αριστοκρατικές** και τις **δημοκρατικές πόλεις** σύμφωνα με μια πρώτη κατάταξη που αφορά τον βαθμό συμμετοχής των πολιτών στη διοίκηση των κοινών υποθέσεων. Σε κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες οι θεσμοί παρουσιάζουν επίσης διαφοροποιήσεις. «Ανάλογα με το πολίτευμα των πόλεων ο λαός στο σύνολό του δεν έχει πολιτικά δικαιώματα ή, αντίθετα, έχει όλα τα δικαιώματα· αλλά σε κάθε περίπτωση είναι απαραίτητο να μπορεί να συγκεντρώνεται. Γι' αυτή τη συγκέντρωση που ονομάζεται *αγορά* χρειάζεται μια δημόσια πλατεία που έχει το ίδιο όνομα».⁴

«Για τον Όμηρο, οι Κύκλωπες είναι άγριοι γιατί δεν έχουν “συνελεύσεις όπου να συσκέπτονται” (*αγοραί βουληφόροι*). Για τον Ηρόδοτο αυτό που διακρίνει περισσότερο τους Έλληνες από τους Πέρσες είναι ότι οι πρώτοι έχουν αγορά, ενώ άλλοι στα φεουδαρχικά χωριά τους δεν έχουν ούτε εμπορικές αγορές».⁵

«Η αγορά είναι ουσιαστικά η γενική συνέλευση, όπου συγκεντρώνονται όλοι οι λαοί, όλοι οι πολίτες στην πόλη, όλοι οι πολεμιστές στο στρατόπεδο, κοντολογίς “η πληθὺς όλων εκείνων που δεν έλαβαν μέρος στο συμβούλιο”».⁶

Η αριστοκρατία της γης που αποτελεί την κυρίαρχη τάξη μεταβάλλεται με την ανάπτυξη του εμπορίου, της βιομηχανίας και της νομισματικής οικονομίας σε αριστοκρατία της γης και του χρήματος. Παράλληλα όμως αναπτύσσεται σε όλες τις πόλεις η τάξη των δημιουργών, βιοτεχνών και εμπόρων που, ενώ διαθέτουν πλούτο δεν διαθέτουν πολιτική εξουσία, η οποία ανήκει στην ολιγαρχία, δηλ. βρίσκεται στα χέρια ενός μικρού αριθμού - των ολίγων.

Στο ολιγαρχικό πολίτευμα «η εξουσία ανήκει κατ' αρχήν στο σύνολο των ενεργών πολιτών. Την ασκούν στο σώμα που ονομάζεται εκκλησία ή αλία. Αποκλείουν από τις συνεδριάσεις το υπόλοιπο του δήμου, το *πλήθος*, που δεν έχει αυτό το δικαίωμα».⁷

Η βουλή είχε μεγαλύτερη ισχύ από την εκκλησία και οι άρχοντες κατείχαν εξουσία πέραν και πάνω του νόμου. «Στις αναρίθμητες πόλεις όπου εγκαθιδρύθηκε αυτό το πολίτευμα, κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι έβαλε την εξουσία στα χέρια ενός μικρού αριθμού, των *ολίγων*. Γι' αυτό οι Έλληνες το ονόμασαν γενικά *ολιγαρχία* και όχι αριστοκρατία, όνομα που έδιναν ειδικά στην κυβέρνηση των “καλύτερων”, δηλαδή της παλαιάς αριστοκρατίας».⁸

Η σύγκρουση των δημιουργών, δηλαδή των μικρών βιοτεχνών και μεταπρατών, των εργατών και χειρώνακτων, των ψαράδων και ναυτών, των ταπεινών επαγγελματιών και των θητών (μισθωτών) με την αριστοκρατία του χρήματος και του πλούτου προοικονομεί την ανάπτυξη του δημοκρατικού πολιτεύματος. Οι κατώτερες τάξεις διεκδικούν την πολιτική, δηλ. την πόλη. Η δημοκρατία, μετά από μια περίοδο ενδιάμεσης, τυραννικής διακυβέρνησης, θεσμοθετείται στη βάση της κατάργησης των διακρίσεων λόγω καταγωγής, της εγγύησης των δικαιωμάτων του πολίτη με την ισονομία (όλοι ίσοι απέναντι στο νόμο) και την ισηγορία (ίδιο δικαίωμα έκφρασης για όλους), της απόδοσης πολιτικών δικαιωμάτων σε όλους τους ελεύθερους πολίτες στους οποίους δεν περιλαμβάνονται οι δούλοι, οι μέτοικοι (οι μόνιμα εγκατεστημένοι ξένοι) και οι γυναίκες, της ουσιαστικής λειτουργίας της εκκλησίας του δήμου και της βουλής και της συγκρότησης αιρετής ή και κληρωτής δικαστικής εξουσίας.

Η ίδρυση της πόλης ως θεσμικής οντότητας στοιχειοθετεί, λοιπόν, την ύπαρξη μιας δεύτερης ζωής, του πολιτικού βίου δίπλα στον ιδιωτικό βίο των ανθρώπων. Η καταγωγή των πολιτικών θεσμών των δυτικών κοινωνιών βρίσκεται στην πόλη που αποκτά την ολοκληρωμένη της έκφραση - στη

δημοκρατική Αθήνα. Εκείνο που έχει, όμως, μεγαλύτερη σημασία από αυτή καθεαυτή τη διαμόρφωση και άρθρωση των επιπέδων της δημόσιας σφαίρας στην κλασική αρχαιότητα είναι το νόημα που αποδίδεται στον πολιτικό έναντι του ιδιωτικού βίου των ανθρώπων και το οποίο μεταβλήθηκε στους νεότερους χρόνους ριζικά. **Στα δύο επίπεδα της δημόσιας σφαίρας** - πολιτική εξουσία (εκκλησία, βουλή, δικαστικές αρχές, εκτελεστική εξουσία) και πολιτιστικοί, παιδαγωγικοί θεσμοί (θέατρο, γυμνάσια, ακαδημίες, δημόσιες εκδηλώσεις) - **πραγματώνεται αποκλειστικά η ελευθερία του ανθρώπου**, ενώ στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας και της εργασίας συντελείται η ικανοποίηση των αναγκών της ζωής. Αυτό δηλώνει η διατύπωση του Αριστοτέλη ότι όποιος δεν είναι σε θέση να συμμετέχει στη ζωή της πόλης ή δεν την έχει ανάγκη, δεν μπορεί καν να λέγεται άνθρωπος, μάλλον θα πρέπει να λέγεται ζώο ή θεός. Το να είναι κανείς πολιτικό ον, το να ζει στην πόλη, σήμαινε ότι κάθε τι αποφασιζόταν δια των λόγων ή της πειθούς και όχι με τον καταναγκασμό και τη βία.

«Η εμφάνιση της πόλης-κράτους σήμαινε ότι ο άνθρωπος παραδεχόταν εκτός από την ιδιωτική του ζωή και μια δεύτερη ζωή, τον *πολιτικόν βίον* του». ⁹ Ο πολίτης της πόλης αναδύεται από την ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα για να κερδίσει το **ευ ζην**, δηλ. μια ποιότητα ζωής εντελώς διαφορετική απ' αυτήν της ιδιωτικής σφαίρας. Σε αντίθεση με τη νεότερη εποχή, η ατομικότητα του ανθρώπου καλλιεργείται στη δημόσια σφαίρα. «Η πόλις για τους Έλληνες, όπως η *res publica* για τους Ρωμαίους, ήταν πριν απ' όλα εγγύηση κατά της ασημαντότητας της ατομικής ζωής, χώρος προφυλαγμένος απέναντι σ' αυτή την ασημαντότητα και προορισμένος για τη σχετική διάρκεια, αν όχι για την αθανασία, των θνητών». ¹⁰

Αλλά για να υπάρξει η πραγμάτωση του ανθρώπου στον πολιτικό βίο υπάρχει ένα προαπαιτούμενο μέγεθος, η **κλίμακα της πόλης**. Υπάρχουν δηλ. περιορισμοί στον αριθμό των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν ελεύθερα. Αυτός ο αριθμός απασχολεί και τα πολεοδομικά σχέδια. Για τον Ιππόδαμο τον Μιλήσιο η ιδανική πόλη έπρεπε να έχει δέκα χιλιάδες πολίτες. Όπως αναφέρει ο Lewis Mumford, ο Πausanias, ύστερος παρατηρητής των ελληνικών πόλεων, απέρριψε μια πόλη των Φωκιάων ως ανάξια να ονομάζεται πόλη, επειδή δεν είχε κυβερνητικά γραφεία, γυμνάσιο, θέατρο, αγορά και σύστημα ύδρευσης. Γι' αυτόν τα κτίρια και οι παροχές διέκριναν μια πόλη από ένα απλό άμορφο όγκο σπιτιών του χωριού.

Πράγματι η **ισχύς του δημόσιου υλοποιείται στο χώρο**. Ο **δημόσιος χώρος** της πόλης αποκτά μια **κεντρικότητα** και κυριαρχεί στον ιδιωτικό χώρο. Αυτή η ποσοτική και ποιοτική κεντρικότητα είναι ένα στοιχείο που δεν χάνεται με τη μεγέθυνση των πόλεων και τις αποκεντρωτικές πολιτικές που ασκούνται στο χώρο. Αποψιλωμένα από τη διάσταση της ελευθερίας που κερδίζουν οι πολίτες μέσω της φυσικής παρουσίας και του λόγου στο δημόσιο χώρο της αρχαίας πόλης, τα σύγχρονα κέντρα λειτουργούν ως πυκνωτές μιας, ενδεχομένως, ανυπόστατης πόλης, που όμως η ανάγκη της διακρίνεται ανάγλυφα στη διαρκή επάνοδο και αναφορά με διάφορους τρόπους των ανθρώπων σ' αυτά.

Ανάλογα με τη διάταξη και τη συνθετότητα της δημόσιας σφαίρας αναπτύσσονται και αποκτούν μέγεθος και μορφή τα δημόσια κτίρια και οι ανοιχτοί δημόσιοι χώροι.

Μέχρι τουλάχιστον τον 5ο αι. π.Χ. δεν αποδίδεται σημασία στους τομείς της κατοικίας μέσα στην πόλη. Τόσο το σύστημα των δρόμων, που είναι στενοί και χωματώδεις, όσο και το μέγεθος και η επεξεργασία των σπιτιών το φανερώνουν. Μικρές είναι και οι αποτυπωμένες στο χώρο της κατοικίας κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Αυτό σηματοδοτεί μια διχοτομία, την ύπαρξη μιας καθαρής διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον πολιτικό βίο και την υπεροχή του δεύτερου.

Η **Αθήνα** στη μεγαλύτερη ακμή της του **Χρυσού Αιώνα** αποτυπώνει στον δημόσιο χώρο την πλήρη ανάπτυξη των δημόσιων θεσμών και της δημόσιας σφαίρας.

Ο ιερός βράχος της Ακρόπολης, με τους λαμπρούς ναούς του Παρθενώνα και του Ερεχθείου, βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο της πόλης. Στην Αγορά περιλαμβάνονται κτίρια εμπορίου, το Αργυροκοπείο, η Θόλος και άλλα που εκφράζουν δημόσιους θεσμούς (δικαστήριο Ηλιαίας, παλαιό και νέο Βουλευτήριο). Εντός των τειχών βρίσκονται επίσης τα κτίρια της Αθηναϊκής Δημοκρατίας: η Πνύκα - ανοιχτός διαμορφωμένος χώρος για τη Συνέλευση της Εκκλησίας του Δήμου και το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου.

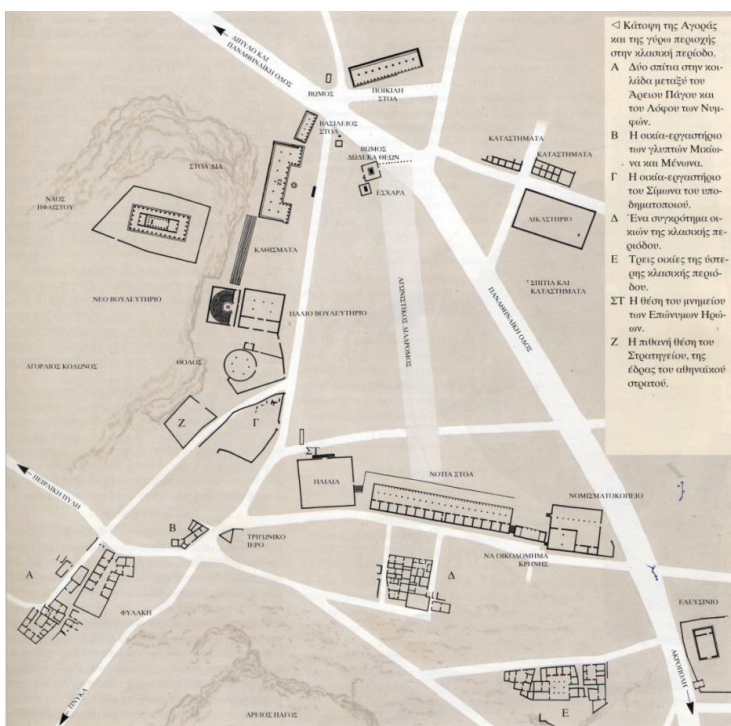
Στα **τέλη του 6ου αι. π.Χ.** καταργήθηκε στη **Ρώμη** η βασιλεία και εγκαθιδρύθηκε ένα φιλελεύθερο πολίτευμα, κατ' ουσίαν ολιγαρχικό αφού η διοίκηση ήταν στα χέρια δύο ανώτατων αρχόντων - των ύπατων, από την τάξη των αριστοκρατών, που εκπροσωπούσαν τη μικρή προνομιούχα ομάδα των αριστοκρατών και μεγάλων γαιοκτημόνων. Ο λαός - οι πληβείοι μέσα από αγώνες εξασφάλισαν

ορισμένα δικαιώματα χωρίς ποτέ να υπάρξει πλήρης δημοκρατία. Το **Comitium**, ανοιχτός χώρος για τις λαϊκές συγκεντρώσεις είναι η πρώτη εγκατάσταση της Αγοράς. Το **Forum** (Αγορά) ήταν το επίκεντρο της δημόσιας ζωής. Συγκέντρωνε καταστήματα, μεγάλες στεγασμένες αίθουσες, ναούς και την Curia (αίθουσα συνεδριάσεων της Συγκλήτου). Εξελίχθηκε μέσα στο χρόνο με μετατροπές και προσθήκες κτιρίων μέχρι την τελική της μορφή.

Το τέλος της δημοκρατίας ήρθε μετά από μια περίοδο σταθερότητας. Η επιρροή των Ρωμαίων ανακόπηκε με τις επιδρομές των Γαλατικών φυλών αλλά γρήγορα η Ρώμη ανέκαμψε για να νικήσει στους Καρχηδονιακούς πολέμους και να γίνει κυρίαρχος της Μεσογείου. Η Αθήνα κατελήφθη το 86 π.Χ. από τους Ρωμαίους. Με τον Αύγουστο, ο οποίος διαδέχθηκε τον Καίσαρα, εγκαθιδρύθηκε η ηγεμονία, ένα καθεστώς που άλλαξε την όψη της Ρώμης.

Η Αθήνα κατά τους κλασικούς χρόνους με το Θεμιστόκλειο τείχος, Ιωάννης Τραυλός, 1958

Κάτοψη της Αγοράς και της γύρω περιοχής την κλασική περίοδο

Οι δημόσιοι και θρησκευτικοί χώροι συγκροτούν εκτεταμένες χωρικές ενότητες: Αγορά στην οποία περιλαμβάνονται το παλιό βουλευτήριο και το δικαστήριο της Ηλιαίας, Ακρόπολη με το λαμπρό ναό του Παρθενώνα αφιερωμένο στην προστάτιδα της πόλης θεά Αθηνά, Πνύκα (χώρος συνάθροισης του δήμου) και Άρειος Πάγος (δικαστήριο).

Αρχαία Αγορά

Ακρόπολη

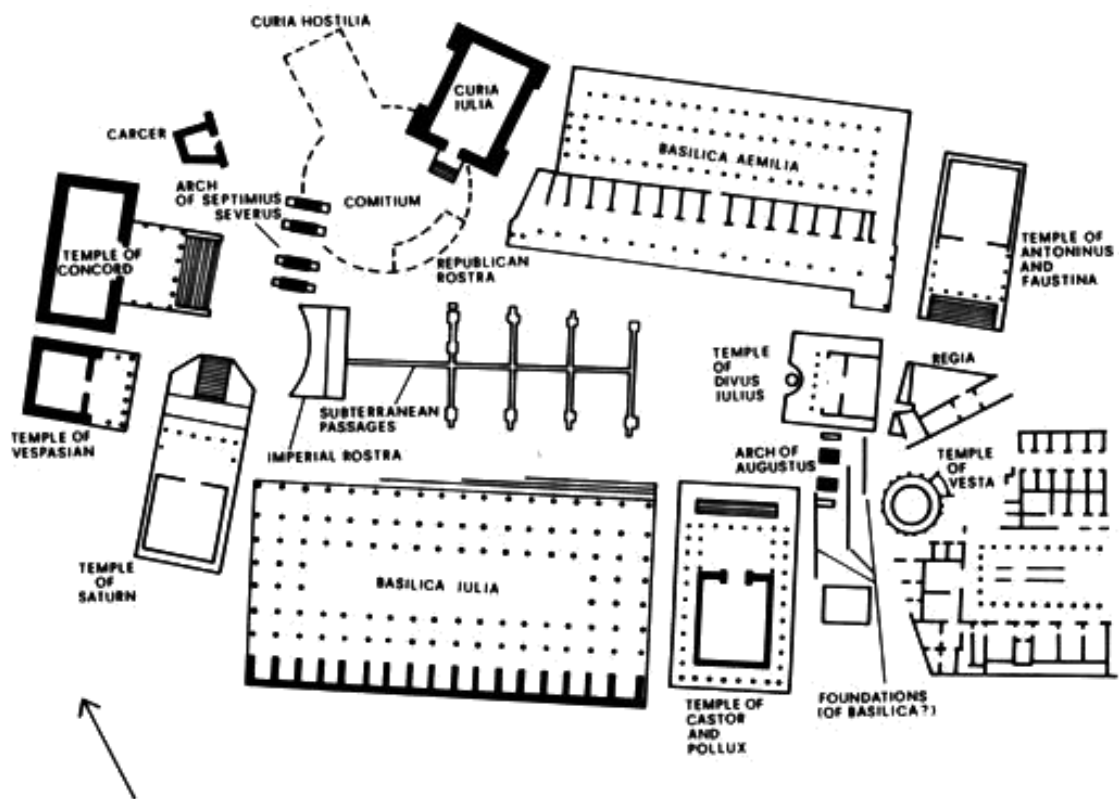
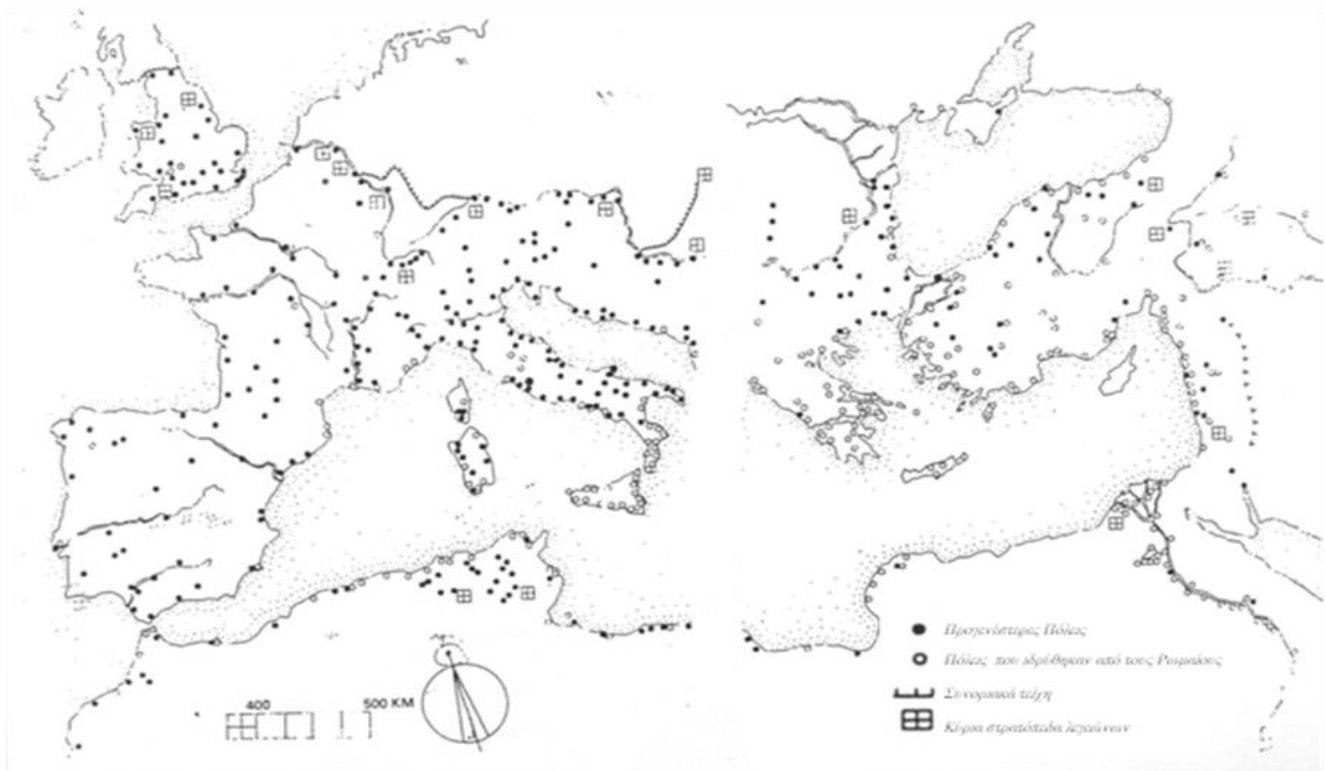

Πύλη

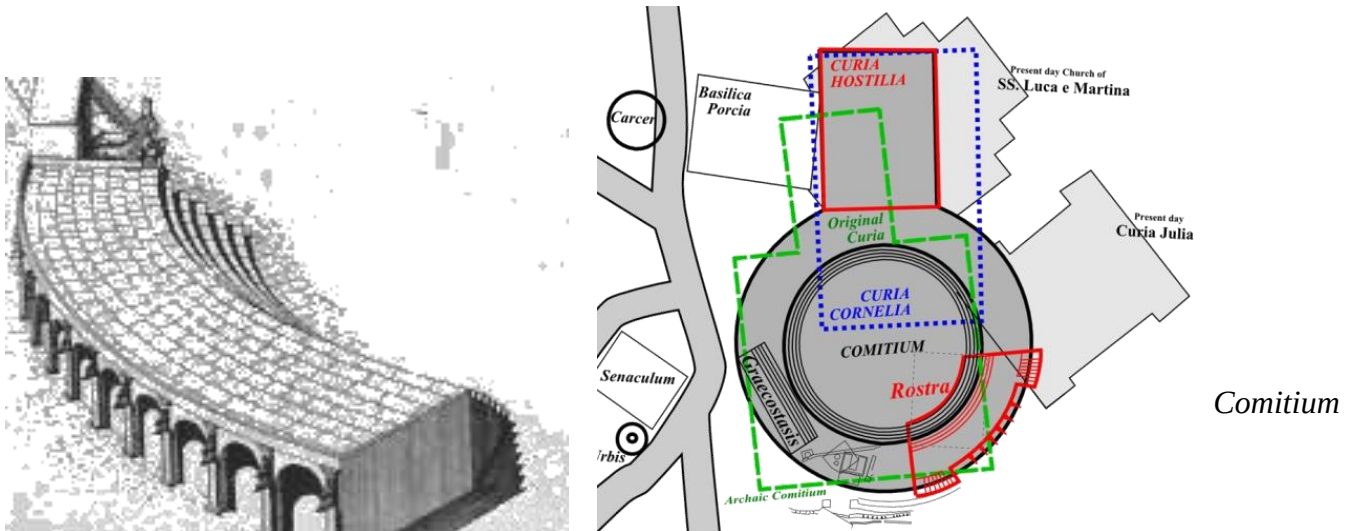

Άρειος Πάγος

Πόλεις της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατά την αρχαιότητα

Ρώμη, η εξέλιξη της Αγοράς

Η Ρωμαϊκή Αγορά

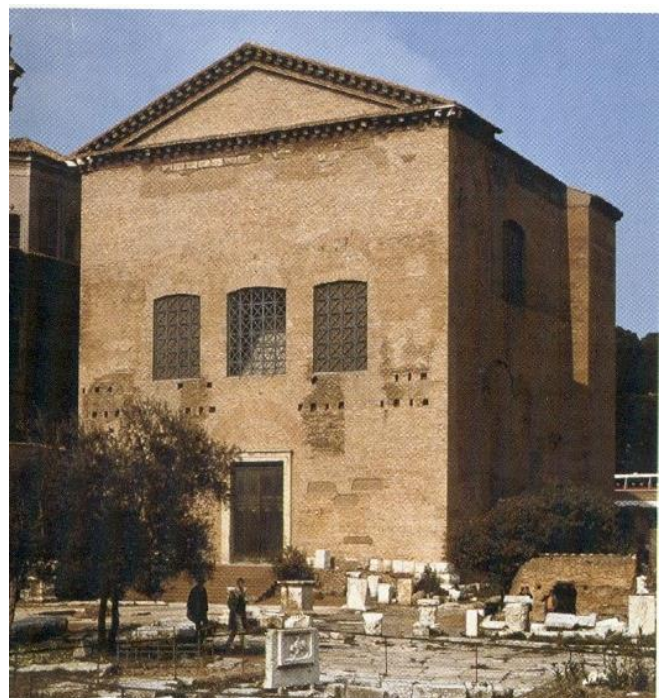
Άποψη της
Ρωμαϊκής Αγοράς ,
χαρτικό
του Giovanni
Battista Piranesi
(1720-1778)

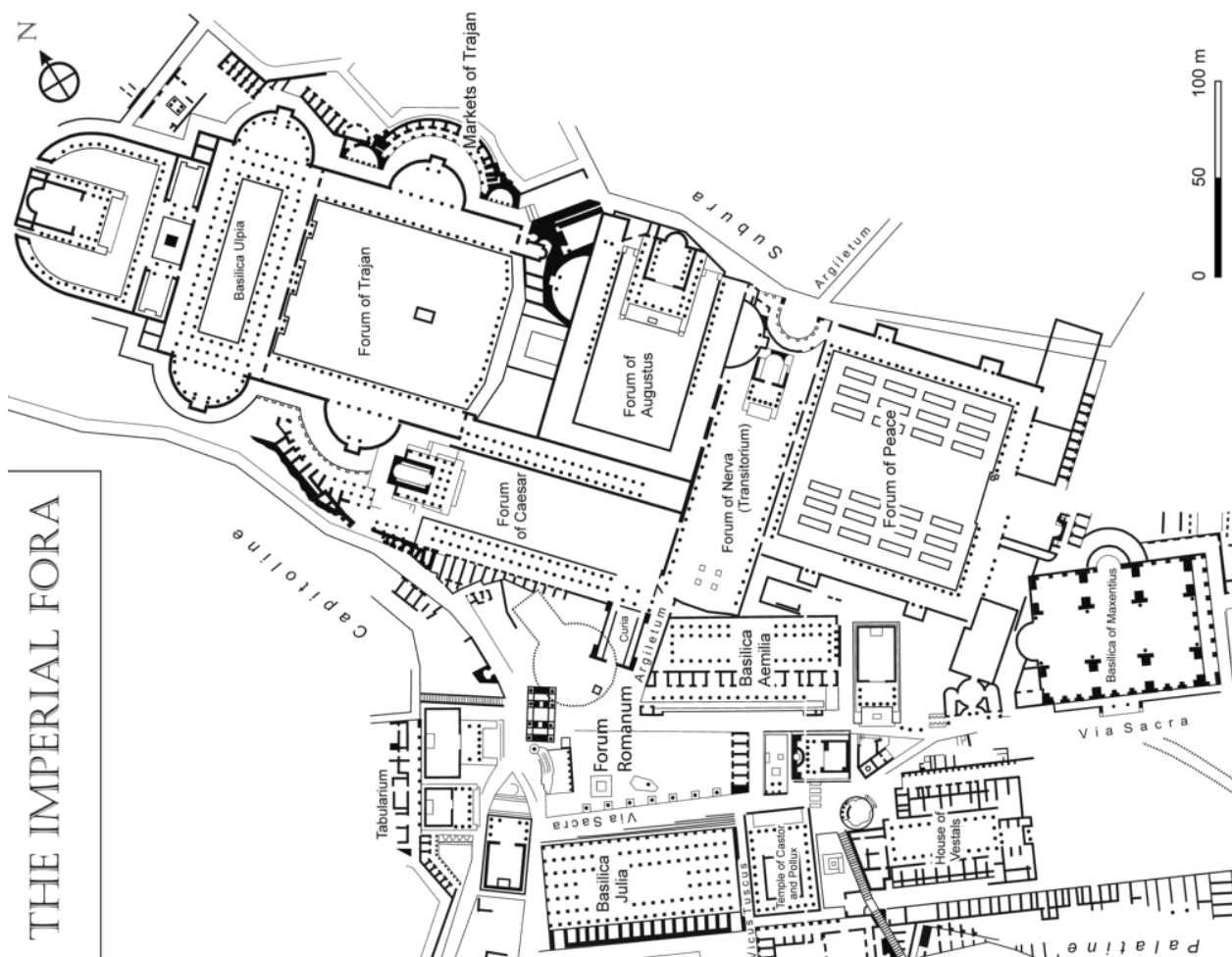

Σημερινή άποψη της Ρωμαϊκής Αγοράς

Julia Curia: οίκος της Συγκλήτου

Αγορά του Τραιανού

επιβλητικό συγκρότημα με κτίρια αγορών και εμπορικούς δρόμους για όλα τα είδη των αγαθών

Η Αγορά του Τραιανού σήμερα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Arendt Hanna, *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activas)* ελλην. μτφ. Ροζάνης Στέφανος, Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, Γνώση, Αθήνα, 1986, σελ.20
2. Mumford Lewis, *The City in history*, Penguin Books, 1991, σελ. 29, μτφ.στα ελληνικά *Ελένη Πορτάλιου*
3. ο.π. ένθετο Urban Nucleus
4. Glotz Gustave, *Η Ελληνική "Πόλις"*, ελλην. μτφ. Σακελλαρίου Αγνή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1981, σελ. 31
5. ο.π. σελ. 32 - 33
6. ο.π. σελ. 61
7. ο.π. σελ. 91
8. ο.π. σελ. 77
9. Arendt Hanna, *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)*, ελλην. μτφ. Ροζάνης Στέφανος Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, Γνώση, Αθήνα, 1986. σελ. 41
10. ο.π. σελ. 83

2.2. ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

Η ενιαία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία μετά την πτώση της Ρώμης διασπάται σε δύο μεγάλες ενότητες, την ανατολική και τη δυτική - η τελευταία αποτελεί τη μεγάλη γεωγραφική περιοχή στην οποία θα αναφερθούμε, εξετάζοντας την εξέλιξη των πόλεων. Ενώ στη Δύση η Αυτοκρατορία καταρρέει, στην Ανατολή διατηρείται γύρω από το Βυζάντιο. Μέσα από συνεχείς, εμπόλεμες και μη, ανακατατάξεις διαμορφώνονται και επαναδιαμορφώνονται τόσο τα σύνορα των κρατών όσο και η εξουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, οι αντιπαραθέσεις και συμμαχίες ανάμεσα στους Αυτοκράτορες και τους Πάπες.

2.2.1. 5ος - 8ος αι.

«Στη Δυτική Ευρώπη αναδύθηκαν μια σειρά γοθικών, φραγκικών και σαξονικών κρατών... [η] κυριαρχία των Φράγκων στη βορειοδυτική Ευρώπη εξασφάλισε ως ένα βαθμό πολιτική σταθερότητα. Ο προσηλυτισμός των Φράγκων στον χριστιανισμό προέκυψε ταυτόχρονα με τη μουσουλμανική εισβολή στην Ισπανία. Η Μεροβίγγεια και η Καρολίγγεια Δυναστεία του Φραγκικού βασιλείου ανέκοψαν τη μουσουλμανική προέλαση, ενώ οι Φράγκοι, υπό την ηγεμονία του Καρλομάγνου (768-814), δημιούργησαν μια αυτοκρατορία που ενοποίησε τη δυτική Ευρώπη σε μια και μόνη πολιτισμική και πολιτική οντότητα».¹

Τα ύστερα αστικά κλασικά σύνολα έγιναν γρήγορα υπερμεγέθη χωρίς να αξιοποιούνται από τον μεγαλύτερο πληθυσμό τους. Η κρίση του αστικού συστήματος πρέπει να γίνει αντιληπτή σε μια ευρύτερη έκταση από την Κίνα μέχρι τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και βέβαια τη Δύση. Σύμφωνα με τον Leonardo Benevolo «στη διάρκεια των “σκοτεινών” χρόνων από τον 7ο έως τον 10ο αι., μια περίοδο δώδεκα γενεών, η Δυτική Χριστιανοσύνη μετασχηματίστηκε ριζικά και μια νέα ιστορική πραγματικότητα αναδύθηκε από την παραδοσιακή γεωγραφία του μεσογειακού κόσμου, μια πραγματικότητα που έκτοτε θα αποκληθεί Ευρώπη».²

Από τον 5ο μέχρι τον 8ο αι. στα ερείπια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στη Δύση εγκαθιδρύονται τα “βαρβαρικά” βασίλεια.

Η άνοδος του φραγκικού βασιλείου από την εποχή της ανάρρησης στον θρόνο του Χλοδοβίκου έως το 815.

Konstan Angus, *Ιστορικός Άτλας της Μεσαιωνικής Ευρώπης*, μτφρ. Αυγουστίνος Παρασκευή, εκδόσεις Σαββάλας, 2005, σελ 13

Τα Βαρβαρικά Βασίλεια, 500 μ.Χ
Χάρτης ο.π, σελ 10-11

Η Ευρώπη το 600 μ. Χ. περίπου
ο.π σελ 14

Η Ευρώπη το 525 μ. Χ. περίπου
ο.π σελ 14

«Οι ρωμαϊκοί θεσμοί, βασισμένοι στην ιδέα του κράτους, εξαφανίζονται προς όφελος μιας κληρονομικής βασιλείας, που στο εξής αποτελεί προσωπική ιδιοκτησία του ηγεμόνα. Στη διάρκεια αυτής της ταραγμένης περιόδου η Εκκλησία υποκαθιστά το εξασθενημένο κράτος και πραγματικοί αρχηγοί των κοινοτήτων γίνονται οι επίσκοποι. Οι βασιλιάδες τούς αποδέχονται, αλλά παίρνουν στα χέρια τους το διορισμό των επισκόπων εγκαθιστώντας πιστούς τους στα προσοδοφόρα αυτά αξιώματα».³

Ο Κάρολος ο Μέγας (Καρλομάγνος), που ανακηρύσσεται βασιλέας των Φράγκων, διαμορφώνει το βασίλειό του μέσα από εμπόλεμες συγκρούσεις και κτήσεις εδαφών, γίνεται ο προστάτης του Πάπα στη Ρώμη και το 800 στέφεται “αυτοκράτορας των Ρωμαίων”.

Η ανάπτυξη του βασιλείου του Καρλομάγνου ο.π σελ, 23

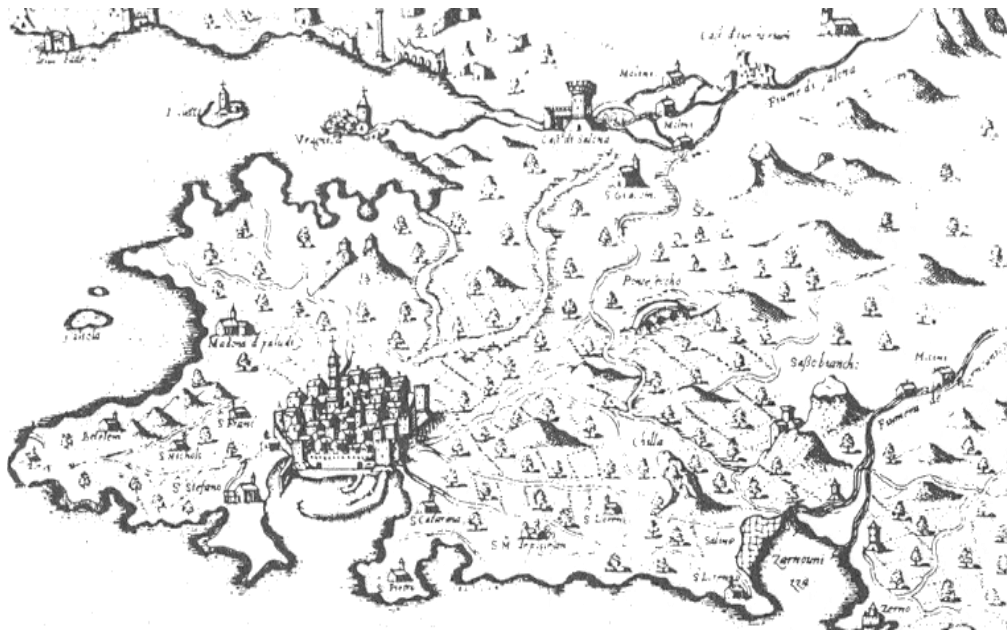
«Η αυτοκρατορία του Καρλομάγνου παραμένει ωστόσο ένα κακοδιοικημένο βαρβαρικό βασίλειο όπου ο κάθε λαός διατηρεί τα έθιμά του. Η κεντρική διοίκηση βρίσκεται στα σπάργανα, ο στρατός δεν είναι μόνιμος, η φορολογία αποφέρει λίγα. Η διοίκηση των Κομητειών βρίσκεται στα χέρια της τοπικής αριστοκρατίας»⁴

Αιξ-λα-Σαπέλ (Ααχεν)

Πάντως στα τέλη του 8^{ου} αι. ο Καρλομάγνος βρίσκεται επικεφαλής μιας αυτοκρατορίας από τον Έλβα έως των Έβρο. Μετατρέπει την όπου κατοικεί σε πολιτική και πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης, αναγνωρίζει τη Ρώμη ως θρησκευτική πρωτεύουσα.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία παρείχε τις αναγκαίες συνθήκες προστασίας σε πολυάριθμες πόλεις που είχαν αναπτυχθεί και διασυνδεθεί με κυριότερο μοχλό ένα τοπικό και υπερτοπικό δίκτυο εμπορίου. Οι μόνιμες συνθήκες ανασφάλειας και η υποχώρηση των ανταλλαγών παρατείνουν την τάση που είναι αντιληπτή σε μερικές περιοχές από την εποχή της Ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, για αυτόνομη οργάνωση σε τοπικές μικροκοινωνίες γύρω από τα μεγάλα γαιοκτήματα, ενώ οι Βάρβαροι έχουν γενικά υιοθετήσει και προσαρμόσει το ρωμαϊκό σύστημα villa. (villa: κατοικία του ιδιοκτήτη, καλλιεργήσιμη γη και καλύβες σκλάβων ή χωρικών, λοιπά κτίσματα).

Άλλες **πόλεις εξαφανίζονται** (Μεγάλη Βρετανία), **άλλες επιβιώνουν** συρρικνωμένες (Γαλατία) και **άλλες διατηρούν τη σημασία τους** (Ιταλία, Ισπανία). Τέλος, ορισμένες **γεννιούνται** ή **αναπτύσσονται** εφ' όσον γίνονται έδρες των βαρβάρων βασιλείων.

Η πόλη Split έχει περιοριστεί μέσα στα τείχη του παλατιού του Διοκλητιανού, χαρακτηριστικό του 17^{ου} αι.

Με την παρακμή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας «η ιδέα της πόλης χάνει τα γενικά και συστηματικά χαρακτηριστικά της και ταυτίζεται με μια νέα, ριζοσπαστική προσκόλληση στα γεωγραφικά δεδομένα του τόπου. Κάθε ήδη προϋπάρχουσα πόλη αφομοιώνεται νοερά, ενώ συνεχίζει τη ζωή της, στη φυσική δομή των χώρων, στους οποίους αρχίζει εκ νέου να δρα η δημιουργικότητα του ανθρώπου».⁵

«Στο μεταξύ, η εσωτερική σύνθεση της πόλης αντιμετωπίζει βαθύτατες μεταβολές. Στις μεγάλες και μικρές πόλεις ρωμαϊκής προέλευσης, τα κτίρια που έχουν πρόσοψη στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων χάνουν σε μεγάλο βαθμό τις αρχικές τους λειτουργίες - ως ιδιωτικά ή ομαδικά καταλύματα ή ως δημόσια κτίρια - και τα οικοδομικά τετράγωνα διαιρούνται με νέες εσωτερικές διαβάσεις, περισσότερο δαιδαλώδεις παρά ευθείες, που επιτρέπουν να χρησιμοποιούνται τα μέρη τους ξεχωριστά ως εργαστήρια ή ως τόποι διαμονής μικρότερου μεγέθους. Άλλες πιο σημαντικές δομές - ναοί, θέατρα, αμφιθέατρα, αρένες, υδραγωγεία, αποθηκευτικοί χώροι άχρηστοι τώρα πια - γίνονται οχυρά. Κατά περίπτωση, ένα μοναδικό αρχαίο κτίσμα - για παράδειγμα, το ανάκτορο του Διοκλητιανού στο Σπαλάτο - μπορεί να περιβάλλει μια ολόκληρη πόλη».⁶

Ενώ η επίγεια πολεοδομία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας θρυμματιζόταν, ένα ουράνιο υποκατάστατο άρχισε να δημιουργείται στη θέση της με την **εξάπλωση της Χριστιανικής θρησκείας**. Μια “ουράνια πόλη” και ένας νέος αστικός δεσμός - “η κοινωνία των αγίων”.

Ο σημαντικότερος λόγος για την επικράτηση του Χριστιανισμού, που αναφέρει ο Lewis Mumford, είναι ότι όλα αυτά με τα οποία καταπιανόταν, δηλ. η αμαρτία, ο πόνος, η αρρώστια, η αδυναμία, ο θάνατος ήταν πιο κοντά στις πραγματικότητες του αποδιαθρωνόμενου πολιτισμού.

Στην κλασική αρχαιότητα το θρησκευτικό στοιχείο διαχωρίζεται από το πολιτικό. Δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ναοί, οι βωμοί, τα ιερά, συγκαταλέγονται στα δημόσια κτίρια παρά μόνον ότι οι θεοί “επιβλέπουν” τις λειτουργίες της πόλης από ψηλά και η πόλη οργανώνει δημόσιες θρησκευτικές εκδηλώσεις και ιερές τελετές προς τιμήν τους.

Αντίθετα **στο Μεσαίωνα η Εκκλησία εκκοσμικεύεται**. Αρχικά έρχεται σε άμεση επαφή με την κοινωνία των πιστών, δημιουργώντας έναν ηθικό ιστό στον κατακερματισμένο κόσμο και, στη συνέχεια, προσλαμβάνει σαφώς κοσμικά - πολιτικά χαρακτηριστικά σε συμμαχία ή αντιπαρατιθέμενη στην κοσμική εξουσία.

Όσον αφορά την έννοια της δημόσιας σφαίρας «η ρωμαϊκή έννοια της *res publica*, ενός κράτους υπεράνω του ατόμου, αντικαταστάθηκε από εκείνη μιας μοναρχίας απόλυτης, κληρονομικής και πατρογονικής». ⁷ Επιστρέφουμε με νέους όρους στον **προπολιτικό χαρακτήρα των αστικών θεσμών**, όπου τα πάντα συγκεντρώνονται γύρω από τον βασιλέα και την αυλή του και ο χώρος που αντιστοιχεί στην εξουσία αυτή είναι το **Ανάκτορο**. Εδώ διαμένουν οι αξιωματούχοι όταν δεν μετακινούνται από τη μια *villa* στην άλλη.

Παράλληλα όμως με τη βασιλική εξουσία, **η Εκκλησία συγκροτεί ιδιότυπους δημόσιους θεσμούς**, εξασφαλίζοντας τη συνέχεια της αποδιάρθρωμένης δημόσιας διοίκησης και αναλαμβάνοντας λειτουργίες δημοσίου συμφέροντος.

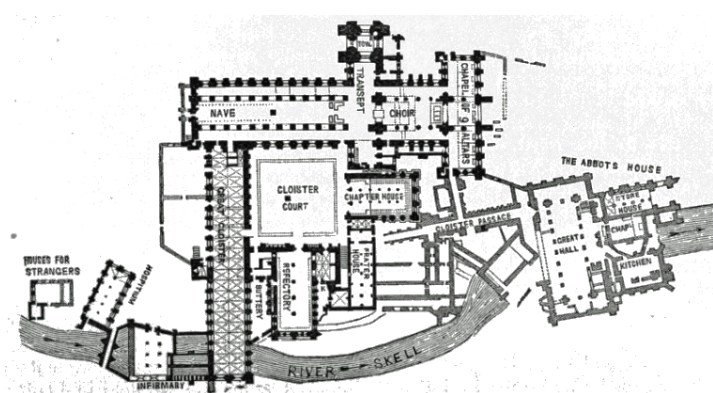
Οι θεσμοί αυτοί είναι η **Επισκοπή** και το **Μοναστήρι (Αββαείο)**.

Αββαείο Αγίου Στεφάνου στη Βαυαρία. Ιδρύθηκε το 720 μΧ, χαρακτηριστικό, 1700

*Αββαείο Μον-Σαιν-Μισέλ,
Νορμανδία.
Λειτουργούσε ως λατρευτικός
χώρος από την αρχαιότητα και
συνέχισε την εποχή του
χριστιανισμού.
Πήρε το όνομά του από ένα
παρεκκλήσιο αφιερωμένο στον
αρχάγγελο Μιχαήλ το 1808.*

*Αββαείο Fountains, Γιορκσαϊρ, ιδρύθηκε το 1132 και λειτούργησε για 407 χρόνια.
Αποτέλεσε ένα από τα πλουσιότερα μοναστήρια στην Αγγλία μέχρι το διάλυσή του το 1539.*

«Η ίδια η Εκκλησία ήταν ένας πολύπλευρος θεσμός και το κτίριο της Εκκλησίας εξυπηρετούσε πολλές λειτουργίες που αργότερα διαχωρίστηκαν και ανατέθηκαν σε εξειδικευμένους κοσμικούς θεσμούς. Αλλά ακόμα και στο πιο ταπεινό της επίπεδο - στην ενορία της πόλης - η εκκλησία ήταν ένα κέντρο γειτονιάς, μια εστία καθημερινής κοινοτικής ζωής και καμία γειτονιά δεν ήταν τόσο φτωχή ώστε να στερηθεί μια τέτοια εκκλησία, ακόμα κι αν στο κέντρο της πόλης βρισκόταν ένας τεράστιος καθεδρικός ναός τόσο μεγάλος ώστε να εσωκλείει όλους τους πολίτες σε ιερές ή εορταστικές περιστάσεις».⁸

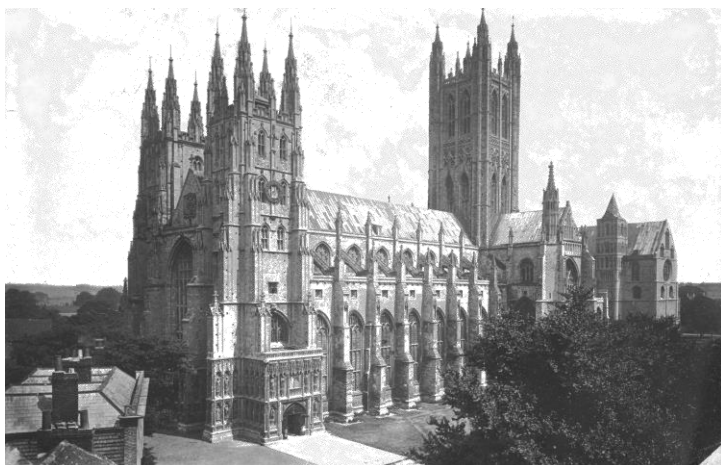
Τα νοσοκομεία αποτέλεσαν, επίσης, αντικείμενο φροντίδας από τα μοναστήρια, όπως και η φιλοξενία όπου δεν υπήρχαν ξενοδοχεία και η προσφορά καταλύματος. Η δημιουργία φτωχοκομείων για τη φροντίδα των φτωχών και απόρων ήταν υποχρέωση της χριστιανικής φιλανθρωπίας. Η τοπική εκκλησία ήταν ταυτόχρονα ένα «μουσείο χριστιανικής πίστης» και ένας χώρος λατρείας ενώ οι εκκλησίες που διέθεταν λείψανα αγίων αποτελούσαν τόπους προσκυνήματος. **Το μοναστήρι ήταν ένα νέο είδος πόλης:** μια ένωση ή μάλλον μια αδελφότητα ανθρώπων που δεν συναντώνται μόνο για περιστασιακούς λόγους αλλά και για μόνιμη συγκατοίκηση. Η μοναστική αποικία έγινε μια νέα ακρόπολη της ψυχής και το παλάτι της ήταν η εκκλησία του αββαείου.

Η εκκλησιαστική και η μοναστική κοινότητα παρείχαν ένα υποκατάστατο της έννοιας της δημόσιας σφαίρας και ο Χριστιανός ήταν ένας πολίτης της χριστιανικής κοινότητας. Αυτό που εστερείτο στην καθαρά κοσμική εξουσία της οποίας αποτελούσε υπήκοο, μπορούσε να το βρει σε υπερκόσμιες ενώσεις, που προωθούσαν, πάντως, δημόσιες πρακτικές. Όπως το διατυπώνει η Hanna Arendt «η μεσαιωνική αντίθεση ανάμεσα στον ζόφο της καθημερινής ζωής και την μεγαλειώδη λαμπρότητα που συνόδευε κάθε τι το ιερό, με την συνακόλουθη ανύψωση από το κοσμικό στο θρησκευτικό, αντιστοιχεί από πολλές απόψεις στην ανύψωση από το ιδιωτικό στο δημόσιο κατά την αρχαιότητα. Η διαφορά, βέβαια,

Υπάρχει, λοιπόν, μια θεμελιώδης διαφορά. Η Εκκλησία δεν παραδεχόταν το δημόσιο και θεωρούσε ακόμα και τις κοινωνικές πρακτικές που εκφράζονταν δημόσια, όπως η συμπαράσταση στον πλησίον, ως ιδιωτικές υποθέσεις για τη σωτηρία της ψυχής. Γι' αυτό έπρεπε να περιβάλλονται από σιωπή. Η δημοσιότητα συνιστούσε επίδειξη, το πλήθος δεν αποτελούσε κριτή και αντικειμενική συνθήκη που έδιδε υπόσταση στη δημόσια πράξη.

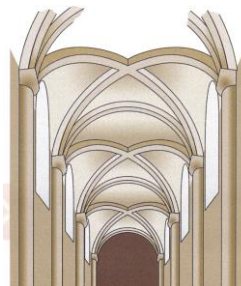
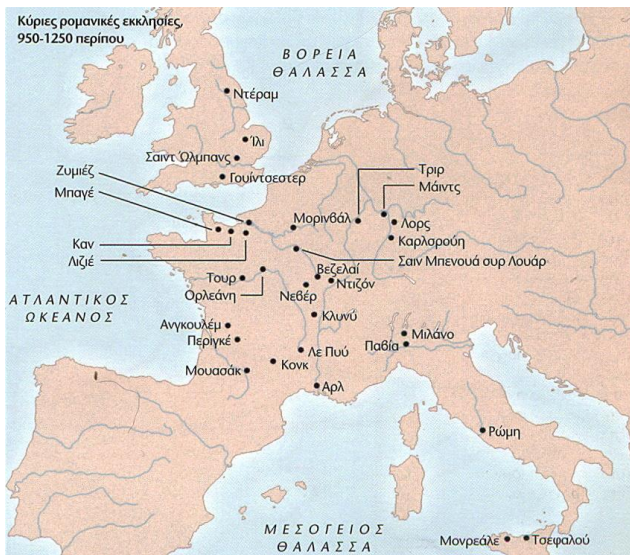
Πάντως, σε αντίθεση με τον βασιλικό θεσμό εξουσίας που τα όριά του μέσα στην πόλη είναι απολύτως καθορισμένα και αδιαπέραστα, η αλλοκοσμική δημοσιότητα της Εκκλησίας αρχίζει να παράγει ήδη από την περίοδο που αναφερόμαστε (5ος - 8ος αι.) καθεδρικούς ναούς και μοναστήρια προσπελάσιμα από τον λαϊκό κόσμο, χώρους διαπιστωμένης κεντρικότητας έναντι του απόκοσμου των ανακτόρων.

«Μια στατιστική μελέτη που δημοσιεύτηκε το 1965 δείχνει την εξαιρετική άνθηση που γνώρισε η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική στην Καρολίγγεια εποχή. Στην περίοδο μεταξύ 768 και 855 κτίστηκαν 27 νέοι καθεδρικοί ναοί και 417 μοναστήρια». ¹⁰

Μια από τις παλιότερες χριστιανικές εγκαταστάσεις στον πρώιμο Μεσαίωνα είναι ο καθεδρικός ναός του Canterbury, ο οποίος ιδρύθηκε το 597 και ξανακτίστηκε εξ αρχής μεταξύ 1070 και 1077 μ.Χ.

Στους καθεδρικούς ναούς εκφράστηκαν στη διάρκεια των επόμενων αιώνων οι κατασκευαστικές καινοτομίες, αρχικά της ρομανικής αρχιτεκτονικής και αργότερα του γοτθικού ρυθμού

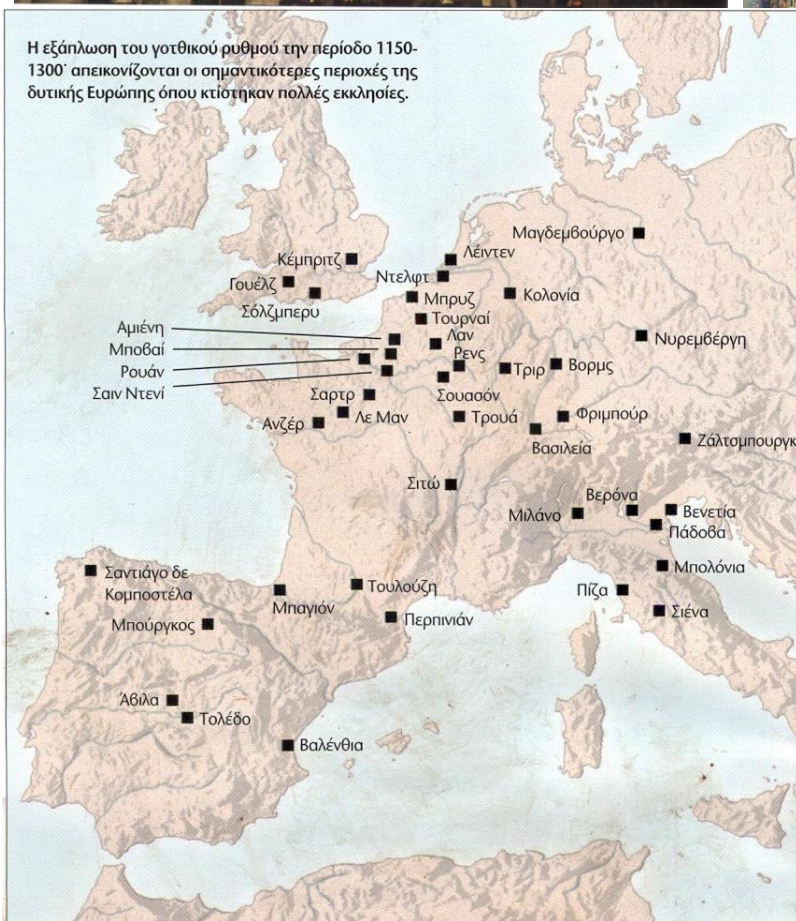

Ο ρωμανικός ρυθμός αναπτύχθηκε την περίοδο 950-1250. Εξερίχθηκε από το ρωμαϊκό ημικυκλικό τόξο. Όταν τέμνονταν διαγώνια ημικυκλικά τόξα, μπορούσαν να στηρίζουν μεγάλους κυλινδρικούς θόλους.

Οι κύριες ρομανικές εκκλησίες στην Ευρώπη 950-1250
Konstan Angus, *Ιστορικός Άτλας της Μεσαιωνικής Ευρώπης*,
μτφρ. Αυγουστίνου Παρασκευή, εκδόσεις Σαββάλας, 2005

Η εξάπλωση του γοθτικού ρυθμού την περίοδο 1150-1300¹ απεικονίζονται οι σημαντικότερες περιοχές της δυτικής Ευρώπης όπου κτίστηκαν πολλές εκκλησίες.

Ο καθεδρικός ναός του Λίνκολν, 1192-1280, αποτελεί μορφή πρώιμου γοθτικού ρυθμού

Η εξάπλωση του γοθτικού ρυθμού στην Ευρώπη, 1150-1300

Konstan Angus, *Ιστορικός Άτλας της Μεσαιωνικής Ευρώπης*, μτφρ. Αυγουστίνου Παρασκευή εκδόσεις Σαββάλας, 2005

2.2.2. 9ος - 14ος αι.

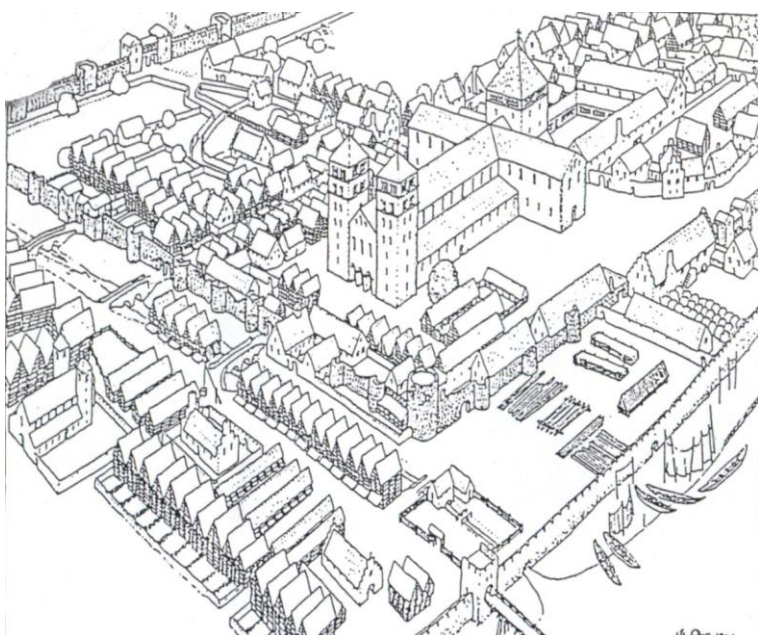
Αν, ακολουθώντας τον γνωστό μελετητή των μεσαιωνικών πόλεων Henri Pirenne, ορίσουμε κατ' αρχήν την πόλη ως κέντρο διοίκησης και φρούριο, τότε ο 9ος αι. γνώρισε τόσες πόλεις όσες και οι αιώνες που ακολούθησαν. Μ' άλλα λόγια **οι πόλεις επιστρέφουν στο πρωταρχικό κύτταρο** από το οποίο ξεκίνησαν **για να καλύψουν τις πρωταρχικές ανάγκες της συνάθροισης και της ασφάλειας**.

Οι πόλεις, έδρες της κατοικίας των επισκόπων, διατηρούνται χάρις και στο γόητρο που τους προσδίδει η διαμονή των ιερέων. Αντίθετα, τα παλάτια των ευγενών βρίσκονται στην εξοχή, πράγμα που μαρτυρά ότι το κράτος, συγκροτούμενο σε καθαρά αγροτική βάση, δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για την τύχη των πόλεων. Από την αρχή του 9ου αι. η λέξη *civitas* (πολιτεία, ένωση πολιτών) έγινε συνώνυμη της επισκοπής και της επισκοπικής πόλης.

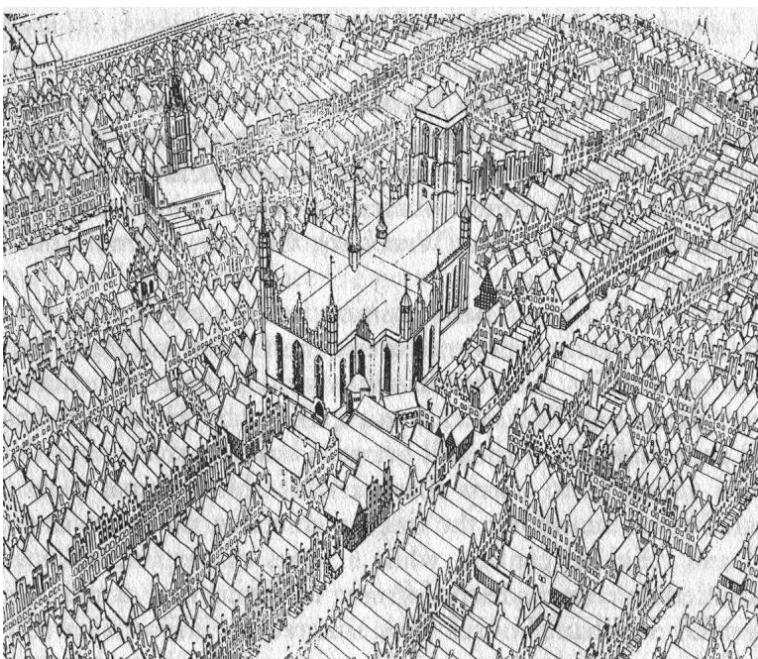
1. «Λέμε *civitas Parisiensis* για να κατονομάσουμε τόσο την επισκοπή του Παρισιού όπως και την ίδια την πόλη όπου κατοικούσε ο επίσκοπος».¹¹

Η Ρωμαϊκή Καθολική Αρχιεπισκοπή του Παρισιού είναι μια από τις 23 αρχιεπισκοπές της Ρωμαϊκής Καθολικής Εκκλησίας στη Γαλλία. Η αρχική επισκοπή του Παρισιού θεωρείται ότι ιδρύθηκε τον 3^ο αι. Η εκκλησία της Notre Dame ξεκίνησε να κτίζεται το 1160.

Μια επισκοπική πόλη και τα περίχωρα: ανακατασκευή του Στρασβούργου το 1100 μΧ. Ο πυρήνας είναι η τειχισμένη Γαλλο-Ρωμαϊκή πόλη, που αναπτύσσεται σε δύο κύριους εμπορικούς δρόμους σε ένα σημαντικό σταυροδρόμι του κόσμου. Εδώ ανεγέρθηκε ο καθεδρικός ναός και βαθμιαία αναπτύχθηκε ένα εμπορικό προάστιο έξω από τα τείχη νοτιοδυτικά, με κέντρο ένα μεγάλο εμπορικό δρόμο. Αυτό το προάστιο προσαρτήθηκε από τον επίσκοπο και ενσωματώθηκε με ένα τείχος. Το 1262 οι κάτοικοι του Στρασβούργου αποτίναξαν την επισκοπική αρχή και έκτισαν ένα νέο δημαρχείο της πόλης τους σ' αυτό το προηγούμενο προάστιο, απέναντι από την κύρια πύλη της εσωτερικής εισόδου.

Το κέντρο της πόλης Γκντανσκ που ιδρύθηκε στη Βαλτική γύρω στο 1230, αναπαράσταση από Kgruber, Μόναχο, 1983.

Από το τέλος του 8ου αι. και αφού έχουν εν μέρει κοπάσει οι βαρβαρικές επιδρομές, γίνονται προσπάθειες αναβίωσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στη Δύση. Αρχίζουν ατελείωτες συγκρούσεις στις

οποιές εμπλέκεται η Εκκλησία, ενσαρκώνοντας την ενότητα έναντι της κατάτμησης της εξουσίας.

Αν και οι κληρικοί προσπαθούν να επαναφέρουν τη ρωμαϊκή έννοια της *res publica*, συνδέοντάς την με την έννοια της χριστιανοσύνης, συσχετίζοντας δηλαδή την ιδέα του δημόσιου αγαθού με εκείνη της προάσπισης της θρησκείας, το ελληνορωμαϊκό πολιτικό οικοδόμημα έχει καταρρεύσει. Η θρησκευτική και η κοσμική αρχή ενώνονται στο πρόσωπο του επισκόπου, ο οποίος διοικεί την πόλη μ' ένα Συμβούλιο ιερέων, απονέμει σε ορισμένες περιπτώσεις δικαιοσύνη και ασκεί ελέγχους.

Το 780 θεσμοθετείται ο όρκος πίστης στον ηγεμόνα ο οποίος “ενσαρκώνει τον νόμο και άρα το δημόσιο συμφέρον”. «Κάθε χρόνο με την ευκαιρία της συγκέντρωσης των ελεύθερων ανθρώπων στο Πεδίο του Μαΐου, η οποία προηγείται της εκκίνησης των εκστρατειών και την αποκαλούν “μεγάλη σύνοδο”, ο Καρλομάγνος υποβάλλει τις αποφάσεις του στην έγκριση των υψηλών αξιωματούχων του βασιλείου - κοσμικών και θρησκευτικών». ¹² Συγκροτείται ένα κράτος (μόνιμη εγκατάσταση της αυλής, ένοπλες δυνάμεις, φορολογία, διοικητική οργάνωση της αυτοκρατορίας), ανίσχυρο, πάντως, και εύθραυστο.

Οι ευγενείς που υπόκεινται στο κράτος χρειάζεται να προστατεύσουν τη γη τους και τους ανθρώπους τους. «Εμφανίζονται, συνεπώς, παντού φρούρια. Τα σύγχρονα κείμενα τούς δίδουν τα πιο διαφορετικά ονόματα: *castellum*, *castrum*, *oppidum*, *urbs*, *municipium*. Η συνηθέστερη και εν πάση περιπτώσει η πιο ακριβής από αυτές τις ονομασίες είναι *burgus*, λέξη που δανείστηκαν οι Γερμανοί από τα Λατινικά της ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και έχει διατηρηθεί σε όλες τις σύγχρονες γλώσσες (*burg*, *borough*, *bourg*, *borgo*)».¹³

Πριν από την άφιξη των Νορβηγών δεν υπήρχαν τειχισμένες περιοχές άλλες από τις επισκοπικές πόλεις. Αν η **Επισκοπική Πόλη** συγκροτείται γύρω από τον **καθεδρικό ναό**, τις άλλες **εκκλησίες** και τα **μοναστήρια** και είναι διοικητική και προστατευτική εγκατάσταση, τα **Κάστρα** συγκροτούνται γύρω από τον **αμυντικό πύργο** και την **κατοικία του πρίγκηπα**, διαθέτουν φρούρια και είναι, πρωτίστως, στρατιωτικές εγκαταστάσεις και στη συνέχεια διοικητικά κέντρα. Δεν μπορούν, όμως, να χαρακτηριστούν πόλεις παρά μόνο, όπως ήδη αναφέραμε, υπό την έννοια του πρωταρχικού κυττάρου συνάθροισης και προστασίας.

«Τα άστεα και τα κάστρα έπαιξαν παρ' όλ' αυτά ουσιαστικό ρόλο στην ιστορία των πόλεων. Υπήρξαν, αν θέλετε, οι θεμέλιοι λίθοι τους. Γύρω από τα τείχη τους θα σχηματιστούν οι πόλεις, αμέσως μόλις εκδηλωθεί η οικονομική αναγέννηση, που τα πρώτα της συμπτώματα διακρίνουμε στη διάρκεια του 10ου αι.». ¹⁴ Ο πολιτικός λήθαργος στον οποίο είχαν περιπέσει οι πόλεις σήμαινε την κατάργηση των πολλαπλών επιπέδων της δημόσιας σφαίρας όπως είχαν οικοδομηθεί στην αρχαιότητα, θεμελιώνοντας την έννοια του πολίτη ως δημόσιου προσώπου. Στους χρόνους αυτούς και μέχρι μια νέα αναγέννηση των πόλεων δεν υπάρχουν πολιτικά δικαιώματα. Άλλωστε, ο αγροτικός πληθυσμός θα μείνει και αργότερα εκτός της πόλης, πράγμα που δεν συνέβαινε στις ελληνικές και ρωμαϊκές πόλεις, όπου η πόλη είχε μια εθνική οντότητα και το δημοτικό ήταν ταυτισμένο με το συνταγματικό σύστημα.

Κάστρο που δεσπόζει στην πόλη Μπωκαίρ. Από τα μεγαλύτερα της Γαλλίας κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους, κτίστηκε το 1229 στο έδαφος της ρωμαϊκής πόλης Ουγκέρνουμ.

Απέναντι από τον πύργο της Μπωκαίρ στην κοιλάδα δεσπόζει το Αββαείο που χρονολογείται από το 1133.

Κάστρο Bodliam , Αγγλία

Κάστρο Warwick, Αγγλία

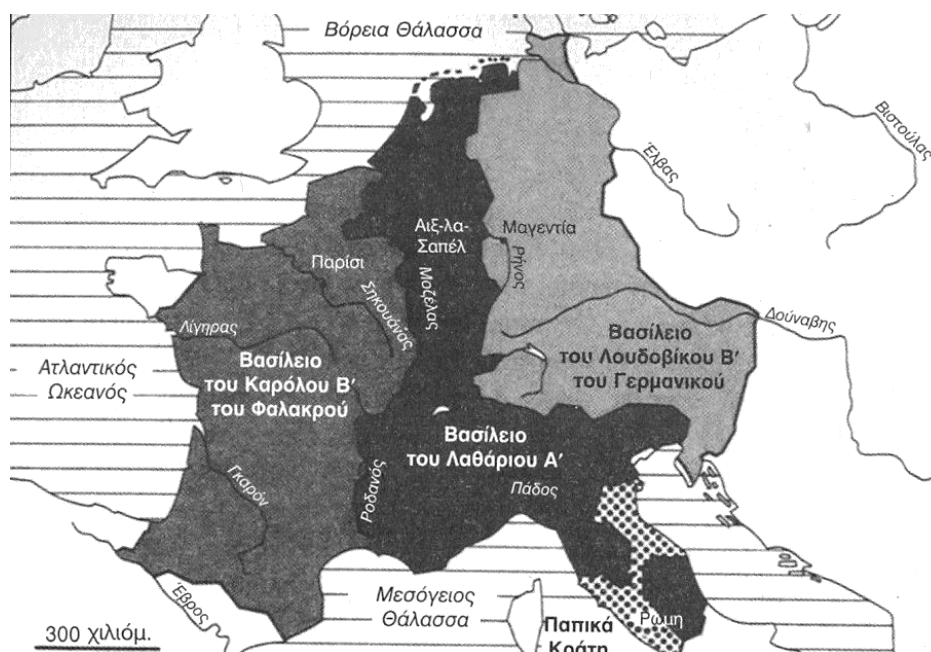
Κάστρο Portchester, Αγγλία

Κάστρο Madruzzo, Ιταλία

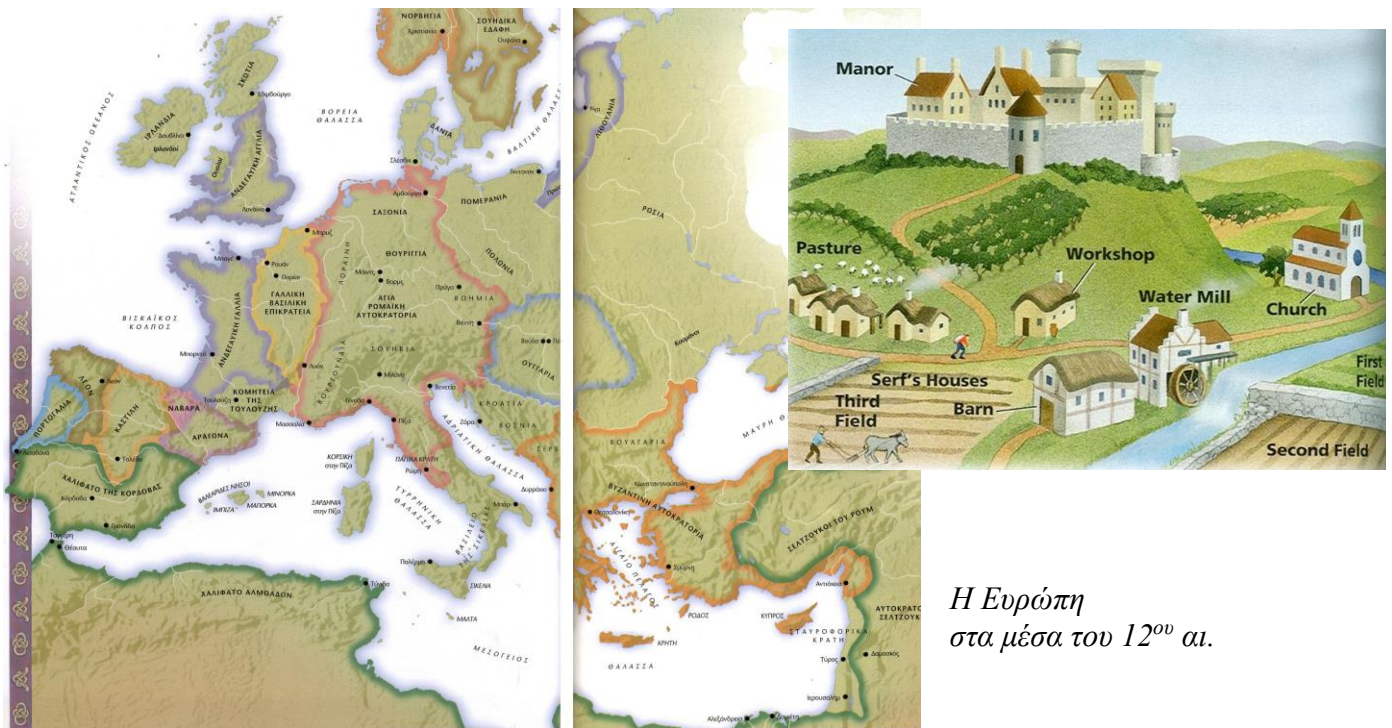
Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Από τον διαμελισμό της Καρολίγγειας αυτοκρατορίας γεννώνται η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία (διανομή του Βερντέν, 843)

Διανομή του Βερντέν, 843,
Berstein Serge, Milza Pierre,
Ιστορία της Ευρώπης, τόμος Ι, Από
τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα
ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.),
ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ.
Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα,
1997, σελ.98

Αρχίζει η ιστορία της φεουδαρχικής Ευρώπης, η οποία χαρακτηρίζεται από ατέλειωτους αγώνες ανάμεσα στην κοσμική και την πνευματική εξουσία για την επιβολή από κάθε αντίπαλο της δικής του αντίληψης περί χριστιανικής αυτοκρατορίας.

Η Ευρώπη
στα μέσα του 12^{ου} αι.

Αυτή η φεουδαρχική Ευρώπη ορμάται από τους πύργους των **χωροδεσποτών**, οι οποίοι απομυζούν τους χωρικούς **δουλοπάροικους** και υποστηρίζονται από μια αριστοκρατία επαγγελματιών πολεμιστών, τους **ιππότες**. Στο σύστημα της φεουδαρχίας εμπλέκεται και η **Εκκλησία**.

Φεουδαρχική
λαμπρότητα
και σκληρή
εκμετάλλευση
των
δουλοπάροικων

Τα πρώτα κάστρα, στα οποία καταφεύγουν οι γύρω πληθυσμοί για να σωθούν από τις επιδρομές, είναι ξύλινα και γι' αυτό τρωτά. Στις αρχές του 12ου αι. το **Κάστρο** έχει καταστεί ένα σύνολο διαδοχικών οχυρώσεων, μια **ιδιωτική "πόλη" σε μικρογραφία**, που υπάγεται μεν στην κεντρική εξουσία, όμως ο χωροδεσπότης σταδιακά την υποκαθιστά, ασκώντας ο ίδιος εξουσία στους υποτελείς του.

Ο όρκος πίστης που δίνουν, ακολουθώντας ένα τελετουργικό, είναι συμβόλαιο που δένει με δεσμούς ακατάλυτους τον κύριο με τον υποτελή του και σημαίνει ότι γίνεται κανείς άνθρωπος ενός άλλου ανθρώπου, γι' αυτό και η τελετή ονομάζεται **homogium**.

Από τον όρκο των Αθηναίων εφήβων στην πόλη χρειάστηκαν 16 αιώνες για να περιπέσει η υπόσταση του ανθρώπου μέσω της πολιτικής στην homogenium μέσω ιδιωτικής δικαιοπραξίας.

Αν τα κάστρα είναι προπολιτικές χωρικές μορφές, όπου οι έννοιες του δημόσιου και του ιδιωτικού βρίσκονται στο στάδιο του πρωτογονισμού, γρήγορα οι πόλεις - τα φυτώρια της πολιτικής, ξανανθίζουν. Μετά τον 10ο αι. αρχίζει η **παραγωγική και δημογραφική αύξηση** που συνεχίζεται μέχρι τα μέσα του 14ου αι. και στην οποία συμβάλλουν η ανάπτυξη των αγροτικών τεχνικών, η εκχέρσωση νέων εδαφών, η βελτίωση των κλιματολογικών συνθηκών, κυρίως, όμως, η διατήρηση σχετικής ειρήνης.

«Σ' αυτή τη διαδικασία οι πόλεις γίνονται εξειδικευμένα κέντρα για δευτερεύουσες και τριτεύουσες πολιτικές δραστηριότητες που δεν υπόκεινται σε μια συγκεντροποιημένη πολιτική εξουσία... Η κάθε μια τους αναπτύσσει ένα σύνολο εμπορικών, βιομηχανικών, οικονομικών και πολιτιστικών πρωτοβουλιών, πολύ πιο εκτεταμένων και συναγωνίζεται τις άλλες σε ευρωπαϊκή αλλά και παγκόσμια κλίμακα.... Από τον 11ο αι. οι πόλεις κατακτούν με διάφορους τρόπους την αυτονομία τους και αντέχουν δυναμικά την αντιπαράθεση με κρατικές εξουσίες μακρινές και αδύναμες».¹⁵

Η φεουδαρχική Ευρώπη τον 13^ο αιώνα

«Ο 12^{ος} αι. θεωρήθηκε κάτι σαν αναγέννηση. Ενώ τους προηγούμενους αιώνες έμοιαζε απίθανο να επιβιώσει ο ευρωπαϊκός πολιτισμός, εντούτοις τον 11^ο αι. είχε επιτευχθεί ήδη ένας βαθμός πολιτικής και κοινωνικής σταθερότητας. Η σταθερότητα αυτή άσκησε ποικίλες επιδράσεις στον 13^ο αι.· η σημαντικότερη ήταν η εδραίωση του εμπορίου σε ολόκληρη την Ευρώπη της νομισματικής οικονομίας»

«**Η αστικοποίηση της Ευρώπης από το 1050 έως το 1350 παραμένει αποφασιστικό γεγονός** στη διαμόρφωσή της. Δημιουργεί ένα σύνολο πολυαριθμότατων και διαφοροποιημένων κέντρων, πάνω στο οποίο σχηματίζεται, σε μεγάλη έκταση, το δίκτυο των οικισμών, στους οποίους ζούμε μέχρι σήμερα. Ένα μεγάλο μέρος των μεσαιωνικών κέντρων επιζούν στις σύγχρονες πόλεις, ως διοικητικές τοπικές μονάδες (ενσωματωμένες στη Γαλλία, στις 32.000 communes, συγκεντρωμένες η μια δίπλα στην άλλη

στα 8.000 ιταλικά comuni), με μια περιορισμένη μα όχι επίπλαστη αυτονομία και κάνουν αισθητή την παρουσία τους τόσο στα ήθη όσο και στη φαντασία του λαού.

Οι αστικές ενότητες, που γεννήθηκαν κατά το Μεσαίωνα, έχουν ακόμα βαρύνουσα σημασία στο χαρακτηρισμό των πόλεων που αναπτύχθηκαν επανειλημμένα κατά τις επόμενες χρονικές περιόδους. Σ' αυτή την κληρονομιά χρωστάμε την ίδια τη γνώση της πόλης ως ατομικής και κατά κάποιο τρόπο έμψυχης οντότητας, που δεν μπορεί να συρρικνωθεί και να ενταχθεί στο τυπικό των εθνικών και υπερεθνικών θεσμών».¹⁶

Από τον 11ο αι. οι πόλεις της Ευρώπης, στο γεωγραφικό χώρο της οποίας αναφερόμαστε, πρωτοστατούν στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Ανάμεσα στην ύπαιθρο και την πόλη δεν υπάρχουν απόλυτες διαχωριστικές γραμμές. Τα τείχη της πόλης ορίζουν μια προστατευμένη περιοχή στην οποία μπορούν να καταφύγουν και οι χωρικοί όταν γίνονται επιθέσεις και κατ' αρχήν οριοθετούν ένα καθεστώς χωροδεσποτείας από τη μια και στοιχειωδών αστικών ελευθεριών από την άλλη. Στο επίπεδο όμως των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων αλλά και πολιτικά τα τείχη δεν εμποδίζουν αμφίδρομες εξαρτήσεις και ανταλλαγές.

Η ανάπτυξη των πόλεων στηρίζεται όχι μόνο στο υπερτοπικό εμπόριο - άλλωστε μιλάμε για λιγοστές πόλεις με υπερτοπικό χαρακτήρα και για δεκάδες χιλιάδες μικρές πόλεις ή κωμοπόλεις - αλλά και στη διείσδυση του γεωργικού πλεονάσματος και στη μεγάλη ανάπτυξη του τοπικού εμπορίου στο πλαίσιο μιας οικονομίας της αγοράς, στην οποία πλην των εμπορών εμπλέκονται οι χωροδεσπότες και οι επίσκοποι. Ταυτόχρονα, οι πόλεις αναδεικνύουν μαζί με την τάξη των εμπορών αυτές των βιοτεχνών, των τεχνιτών, των μισθοσυντήρητων και των «γραφιάδων», που ζουν στην πόλη ή τη γειτονική ύπαιθρο.

Ο πλούτος της γης μέσω των πόλεων γίνεται πλούτος του χρήματος το οποίο θα υπερισχύσει τόσο απέναντι στα φεουδαλικά όσο και τα συντεχνιακά συστήματα προστασίας. Στο κοινωνικό επίπεδο το σύστημα προστασίας - υποτέλειας υποχωρεί σταδιακά απέναντι στις εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις. Ως προς αυτή την πλευρά η ανάπτυξη των πόλεων συνδέεται με την κατάργηση της δουλοπαροικίας και της χωροδεσποτείας. Όμως οι νέες κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες (συνδεδεμένες με το εμπόριο, τη “βιομηχανία” και τη διαχείριση του χρήματος) προκύπτουν ενίοτε από τις παλιές που έρχονται από την ύπαιθρο ή συνυπάρχουν μ' αυτές (χωροδεσπότες, ιππότες, πρωτότοκοι ευγενών οικογενειών, επίσκοποι, κληρικοί κ.λπ.).

Στο πολιτικό επίπεδο η πόλη δεν διασφαλίζει τις ίδιες πολιτικές ελευθερίες για το σύνολο των πολιτών της. Ένας πολιτικός συμβιβασμός μεταξύ των παλιών και νέων κοινωνικών ομάδων της πόλης και της υπαίθρου που κατέχουν τον πλούτο διαμορφώνει την εξουσία της πόλης, η οποία είναι κατά βάση **ολιγαρχική**. Αυτό πιστοποιούν οι ατελείς πολιτικοί θεσμοί στο επίπεδο της λαϊκής συμμετοχής και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Ας δούμε από πιο κοντά τους θεσμούς της πόλης. Τα νέα μεσαιά αστικά στρώματα, τουλάχιστον στην αρχή, ήθελαν πάνω απ' όλα προσωπική ελευθερία που θα διασφάλιζε για τον έμπορο ή τον τεχνίτη τη δυνατότητα να πηγαиноέρχεται, να ζει όπου επιθυμεί και να θέτει τον εαυτό του και τα παιδιά του υπό την προστασία της εξουσίας του άρχοντα. Μετά ήλθε η δημιουργία ενός ειδικού **δικαστηρίου**, η εγκαθίδρυση στην πόλη «ειρήνης»- που σημαίνει ένα ποινικό κώδικα για να εγγυάται την ασφάλεια - και, τέλος, ακολούθησε η κατάργηση των εισφορών που δεν συμβιβάζονταν με την ανάπτυξη του εμπορίου, της βιομηχανίας και με την κατοχή και την απόκτηση γης. Τελικά, αυτό που ζητούσαν οι νέες κοινωνικές ομάδες ήταν ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό **πολιτικής αυτονομίας και τοπικής αυτο-κυβέρνησης**.

Απ' αυτή την άποψη η πολιτική δημόσια σφαίρα φαίνεται ευθεία προέκταση της ιδιωτικής κοινωνίας των αστών. Το ανθρώπινο δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας δεν προβάλλεται πρωτίστως ως φυσικό, αλλά προκύπτει ως προαπαιτούμενο της επαγγελματικής ελευθερίας. Η

δημόσια σφαίρα στο πολιτικό επίπεδο δεν χαρακτηρίζεται, πάντως, μόνο από συμβιβασμούς, διατρέχεται και από συγκρούσεις.

Συγκρούσεις υπήρξαν ανάμεσα στα αστικά στρώματα της πόλης και τη θρησκευτική εξουσία, ανάμεσα στους υποστηρικτές του κοινοτικού κινήματος και το κεντρικό κράτος αλλά και ανάμεσα στο *popolo minuto* και το *popolo grasso*. Η **πόλη έγινε το θέατρο αυτών των συγκρούσεων. Ο αγώνας για κοινοτική αυτονομία και τον έλεγχο της κοινοτικής εξουσίας καθιστά την πόλη επίδικο αντικείμενο των διαφορετικών τάξεων και κοινωνικών ομάδων.**

Η εξέγερση στη Φλωρεντία το 1378 των *ciompi*, των ανειδίκευτων χειρώνακτων εργατών του μαλλιού που πληρώνονταν με το μεροκάματο και δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, είναι χαρακτηριστική των συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων στην πόλη. Οι εξεγέρσεις του *popolo minuto* δεν ήταν σπάνιες αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση οι *ciompi* κατέλαβαν το *palazzo della signoria* (Vecchio) και κρέμασαν νικητήριες καμπάνες στις αγχόνες για τους φτωχούς που βρήκαν μέσα, κατακτώντας το πολιτικό κέντρο της πόλης. Δημιουργήθηκε μια δημοκρατική κυβέρνηση από τις ελάσσονες τέχνες, έγιναν σημαντικές αλλαγές, σύντομα όμως επανήλθε η ολιγαρχία.

«Οι εναλλασσόμενες οικονομικές συγκυρίες που οξύνουν τις κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ των

Η εξέγερση των Ciompi, 1378,
Γκιουζέπε Λορένζο Γκατέρι, 1829-1844.

κατώτερων τάξεων - σ' αυτές περιλαμβάνονται οι εξεγέρσεις που ξεκίνησαν οι βιοτέχνες της Νυρεμβέργης το 1348, οι Φλαμανδοί υφαντές το 1379, οι *tuchins* του Λαγκεντόγκ (στυλ: χωρικοί και εργάτες που το 1382 εξεγέρθηκαν στη Μεσημβρινή Γαλλία), οι Άγγλοι χωρικοί του Μάιλς' Εντ (Mile's End) το 1381, οι ποπολάρτοι του Παρισιού το 1382 - εκτονώνονται προς όφελος των κυρίαρχων τάξεων, των Signorie ή των εθνικών βασιλείων, που περιορίζουν τις αστικές ελευθερίες. Οι πόλεις, παρότι παραμένουν σημαντικές, περνούν "υπό επιτροπεία" (F. Braudel) ».¹⁷

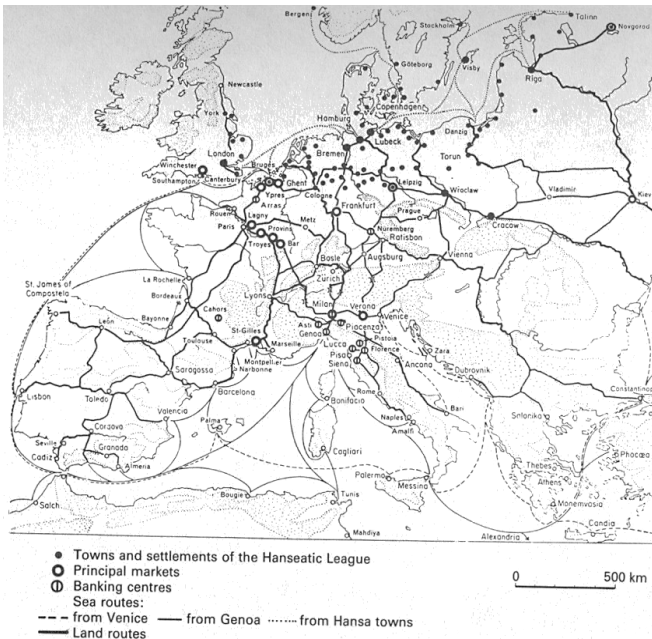

Η εξέγερση των Tuchins 1382

Η εξέγερση των Maillotins,

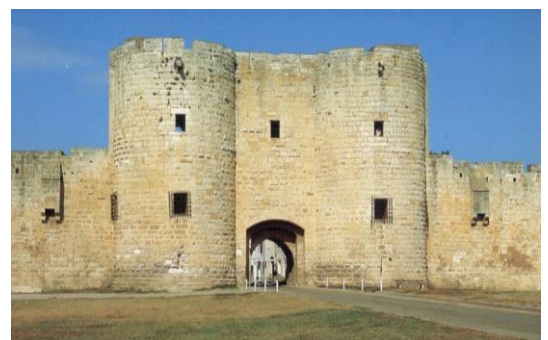
ΕΥΡΩΠΗ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Η μετάβαση από το ιδιωτικό υποσύνολο στη δημόσια σφαίρα αφήνει πολλά και διαφορετικά ίχνη στον συμπαντικό μικρόκοσμο των μεσαιωνικών πόλεων. Ο δημόσιος χώρος, η συλλογική οργάνωση του χρόνου, η διαρκής έκφραση του συλλογικού επιμέρους στο δημόσιο φτιάχνουν τη λαμπρότητα της πόλης και την καθιστούν σκηνή πολλαπλών εκδηλώσεων. Δεν πρόκειται για την ανάδυση στη δημόσια σφαίρα των πολιτών της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για ιδιωτικές μικροκοινωνίες που εμφανίζονται δημόσια στην υλική πραγματικότητα της πόλης, την διεκδικούν από τη δική τους σκοπιά και μέσα απ' αυτή την "ιδιοτελή" συμπεριφορά πλουτίζουν τη φυσιογνωμία της.

Aigues Mortes, μια τυπική τειχισμένη πόλη

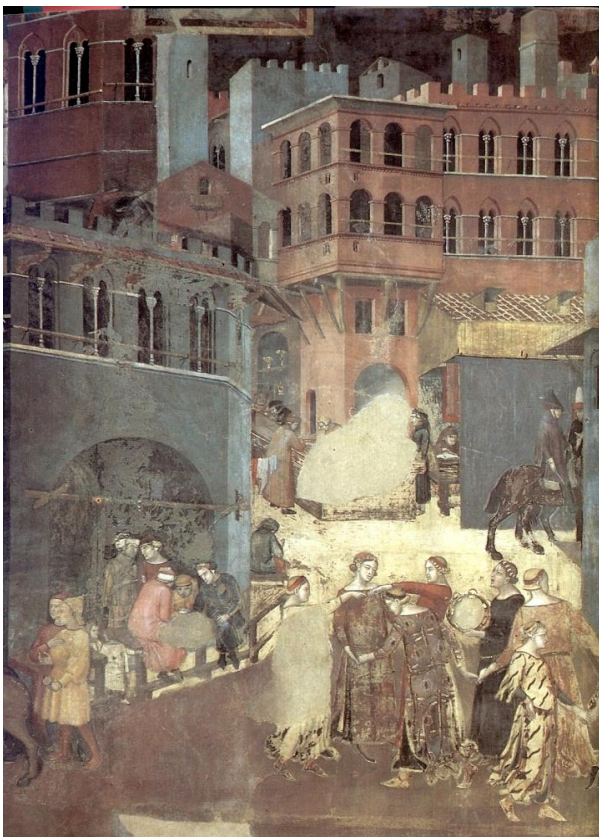

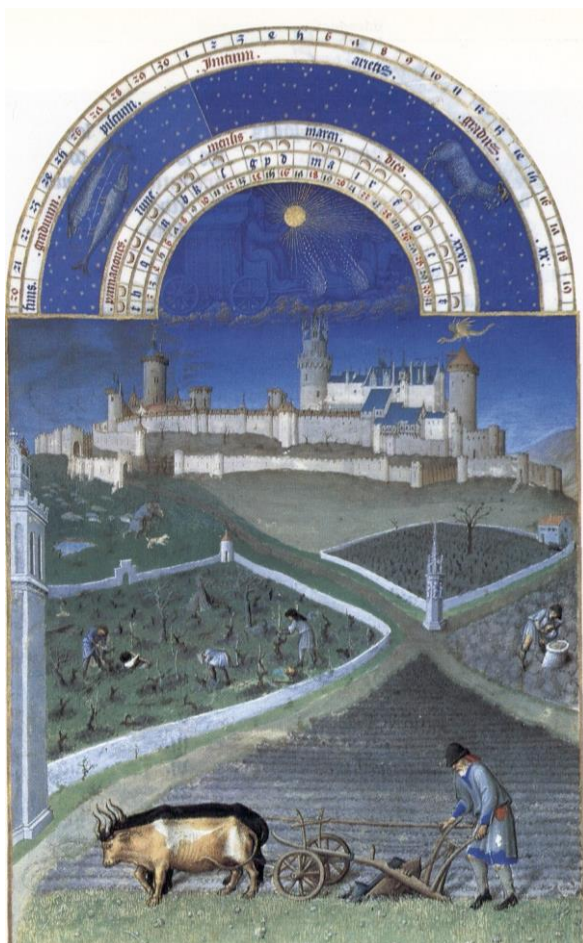
Πίσω από τα τείχη της η πόλη απολαμβάνει σταδιακά μια δύναμη ασφάλειας που εξασφαλίζει την ηρεμία των πολιτών και την προστασία από εξωτερικές επιθέσεις. Palma de Majorque, εικόνα από το τέμπλο του Αγίου Γεωργίου, 16^{ος} αιώνας.

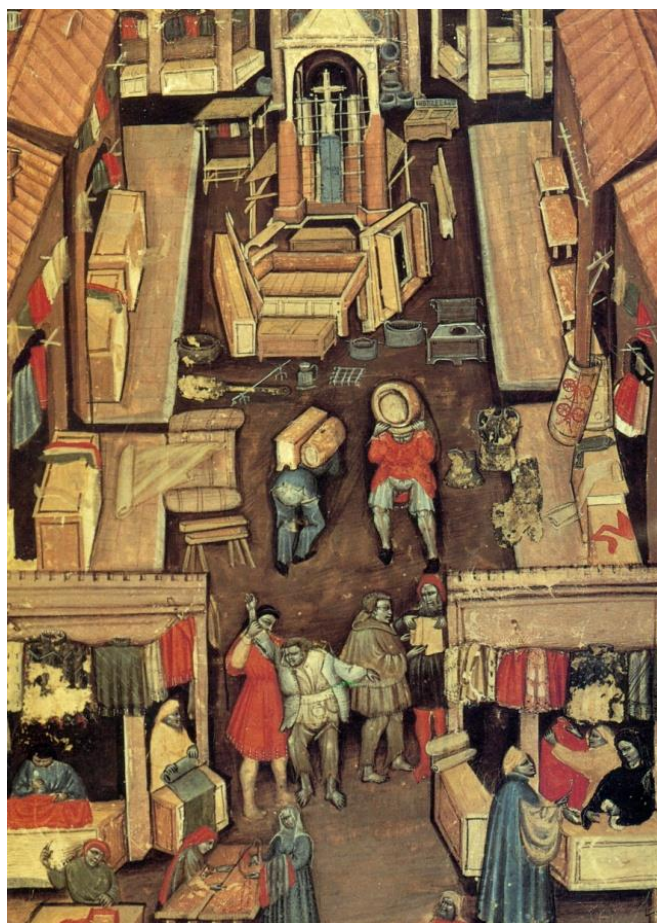
Ο Κάρολος IV Λε Μπελ, συναντά στο Παρίσι την αδελφή του Ισαβέλλα, βασίλισσα της Γαλλίας. 1325, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Αμβρόσιος Λορεντζέτι, τα αποτελέσματα της καλής διακυβέρνησης στην πόλη, Σιένα, 1337-1339

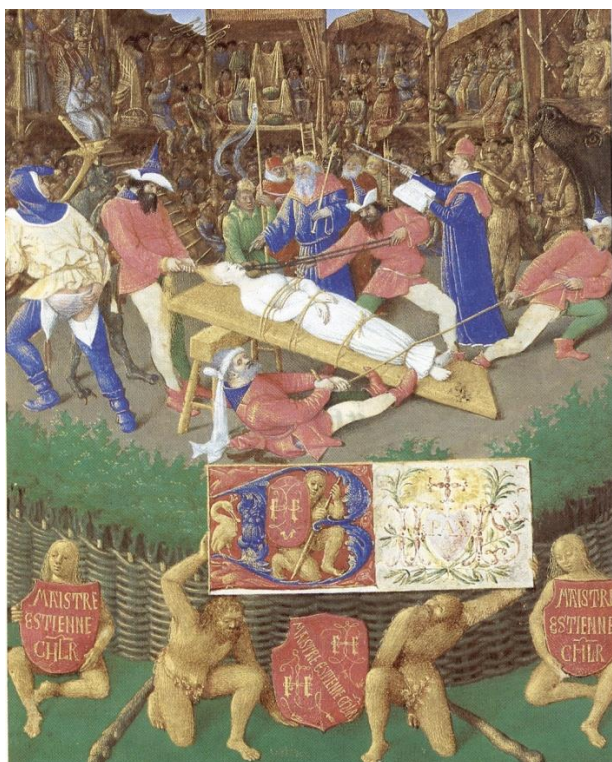
Στο Μεσαίωνα το κάστρο, τόπος της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, κυριαρχεί στην αγροτική κοινωνία

Άποψη της αγοράς στην porte de Ravenne στην Μπολόνια., μινιατούρα από ιταλικό χειρόγραφο 15^{ος} αι.

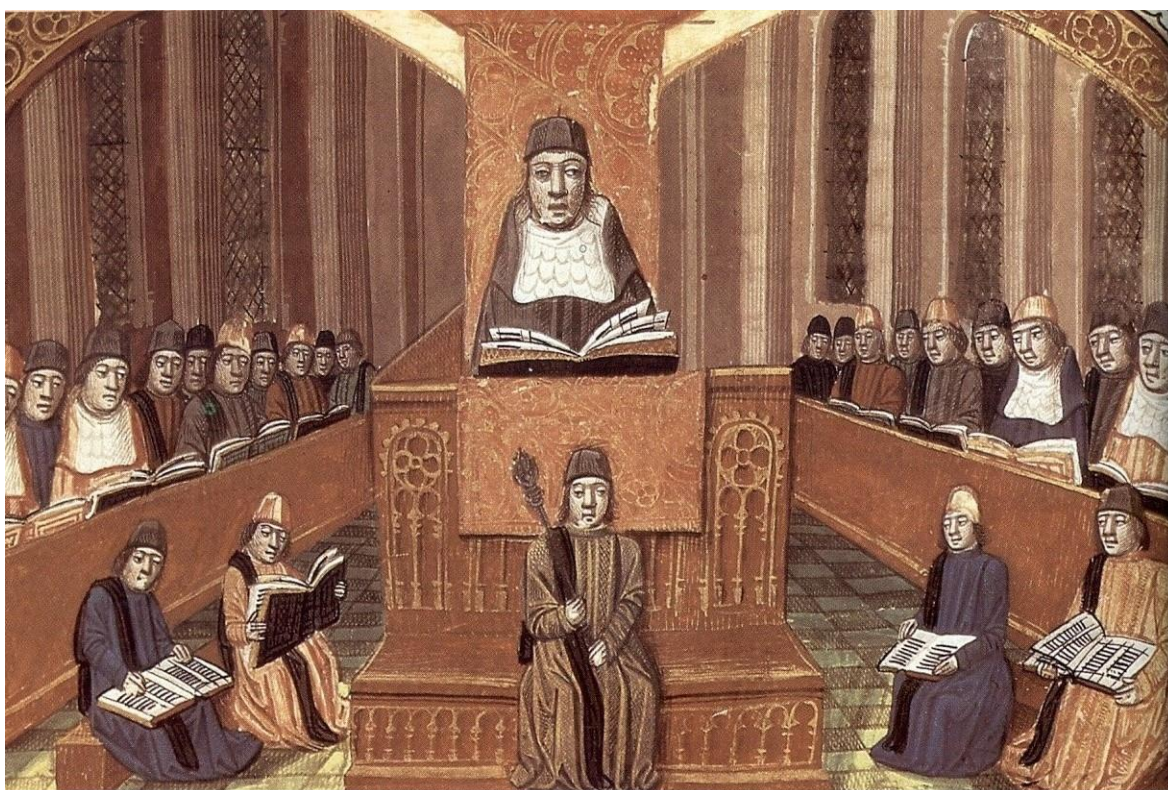
Εμποροι, 15^{ος} αι., λατινικό χειρόγραφο, Modena, δημοτική βιβλιοθήκη

Το μαρτύριο της Αγίας Απολλίνας, μινιατούρα από χειρόγραφο, Ζαν Φουκέ, 1452-1460
Το μαρτύριο μιας αγίας αποτελεί σκηνή του αστικού θρησκευτικού θεάτρου.

Οι γιορτές και τα παιχνίδια αποτελούν μέρος της αστικής ταυτότητας που επιδιώκει να εδραιωθεί. Οι νέοι έχουν ιδιαίτερη συμμετοχή σε αυτά. Αναπαράσταση παιχνιδιού στο δημόσιο χώρο, ανάκτορο Νταβανζάτι Φλωρεντία, 15^{ος} αι.

Η διδασκαλία της θεολογίας στα πανεπιστήμια των πόλεων, 14^{ος} αι. μινιατούρα, δημοτική βιβλιοθήκη, στην πόλη Τρουά, Γαλλία

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

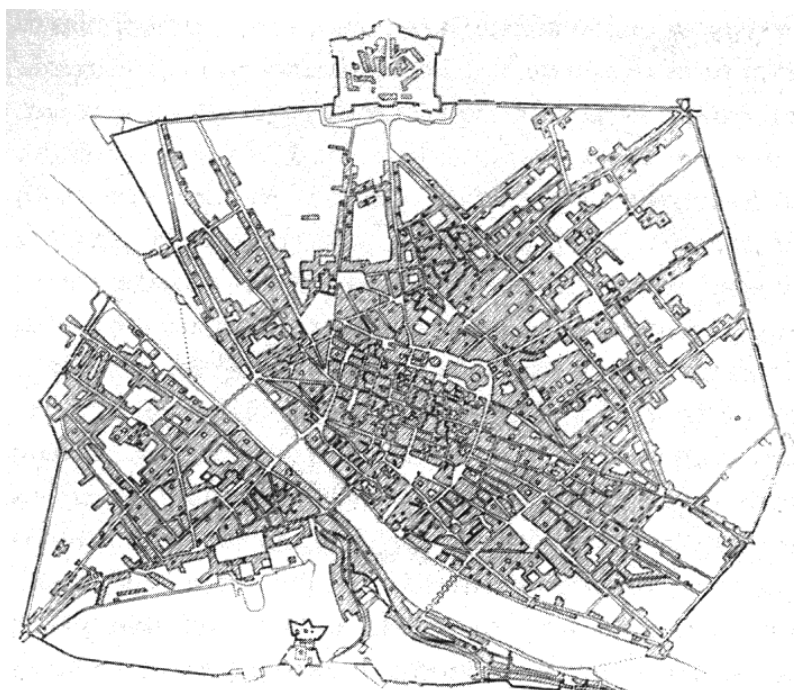
Η συγκρότηση και η αυτονομία των πόλεων εκδηλώνονται με διαφορετικούς τρόπους στις διαφορετικές περιοχές της Δυτικής Ευρώπης.

Στην **Ιταλία** η απαρχή του κοινοτικού κινήματος δεν στηρίζεται στις επαγγελματικές ενώσεις - συντεχνίες αλλά στις οικογενειακές πατριές της αριστοκρατίας της γης, στις οποίες ο ηγεμόνας ή ο επίσκοπος εκχώρησε την εξουσία του. Στις εμπορικές πόλεις της Ιταλικής χερσονήσου (Βενετία, Γένοβα, Φλωρεντία, Σιένα) η κοινωνία έλκει συχνότερα την καταγωγή της από τη “συντροφιά” ή τις “κομπανίες”, τις οποίες σύστησαν ομάδες επιχειρηματιών για τις μακρινές αποστολές. Τα παραπάνω αφορούν, επίσης, το σύνολο των μεσογειακών χωρών, τόσο στην Ισπανία όσο και τη Νότια Γαλλία.

Η **Φλωρεντία**, η λαμπρή πόλη του Μεσαίωνα και της πρώιμης Αναγέννησης, με πληθυσμό 100.000 κατοίκους, ανανεώνει το πολεοδομικό της σχέδιο ώστε να περιλαμβάνει όλες τις επεκτάσεις του αρχικού σχεδίου κατά τον 13^ο αιώνα. Δημιουργεί ένα πραγματικό ρυθμιστικό σχέδιο «υπό την επίβλεψη του Αρνόλφ Ντα Κάμπιο (Arnolfo Da Campio), ο οποίος ξανασχεδιάζει ταυτόχρονα και το κέντρο και την περιφέρεια».¹⁸

Ενώ για να αντιμετωπιστεί η ανάπτυξη κατασκευάζονται νέα τείχη «Πάνω σ' αυτόν τον υπέροχο καμβά θα εργαστούν οι καλλιτέχνες της Αναγέννησης για να τελειοποιήσουν την πολεοδομική εικόνα του 1400 και 1500».¹⁹

Φλωρεντία, γραφική αναπαράσταση του χάρτη, 1783

Φλωρεντία : τα επιμέρους κέντρα της πόλης

*Θρησκευτικό κέντρο
Καθεδρικός ναός Σάντα Μαρία
ντελ Φιόρε, Μπρουνελέσκι,
1296-1436*

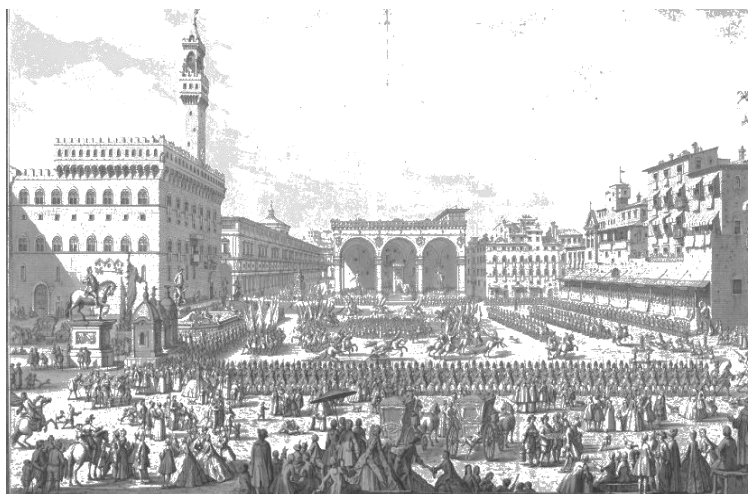

Πολιτικό κέντρο : Πιάτσα ντε λα Σινιορία, Παλάτσο Βέκιο

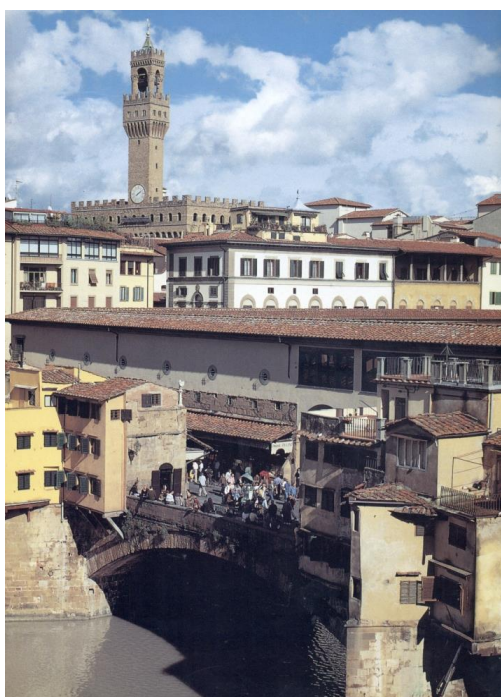
Πιάτσα ντε λα Σινιορία:
Περιστύλιο των Λογχών

Πιάτσα ντε λα Σινιορία, χαρακτηριστικό, Giuseppe Zocchi
(1711-1767)

Εμπορικό κέντρο.
Πιάτσα ντε λα Ρεπούμπλικα, εκεί όπου
βρισκόταν η Ρωμαϊκή Αγορά.
Αργότερα αποτέλεσε την αγορά
τροφίμων. Εξωραϊστική το 1860.

Πόντε Βέκιο, 1345, μεσαιωνική γέφυρα με εργαστήρια, σφαγεία και βυρσοδεψεία
που σήμερα έχουν απομακρυνθεί και αντικατασταθεί με κοσμηματοπωλεία

Ο Σαν Τζιμινιάνο
κρατά την πόλη του,
που μένει
αναλλοίωτη από
τον 15^ο αι., όταν
την ζωγράφισε ο
Μπαρτόλο

Κατά τον 12^ο και 13^ο αι. οι Ιταλικές πόλεις **Βενετία**, **Πίζα** και **Γένοβα** αναπτύσσονται δυναμικά «Η Βενετία, κατά κύριο λόγο, εμφανίζεται ήδη από την αρχή ως εμπορική πόλη-κράτος στα όρια του δυτικού πολιτικού κόσμου, παραμένοντας εντελώς ανεπηρέαστη από τις φεουδαρχικές σχέσεις της ηπείρου Η μορφή της πόλης γεννιέται απ' ευθείας από τη μορφή του τόπου, που δεν είναι ο ενιαίος καθρέφτης της επιφάνειας από τον οποίο ξεπροβάλλει εκ πρώτης όψεως, αλλά το σύνθετο και αόρατο σύμπλεγμα του πυθμένα».²⁰

«Η πόλη είναι το μυθικό αντικείμενο του θαυμασμού όλου του δυτικού κόσμου, διαφορετική από οποιαδήποτε άλλη μιας και είναι θεμελιωμένη πάνω στο αδύνατο».²¹

Βενετία, η Πλατεία του Αγίου Μάρκου με πρόχειρες εγκαταστάσεις αγοράς Canaletto, 1735

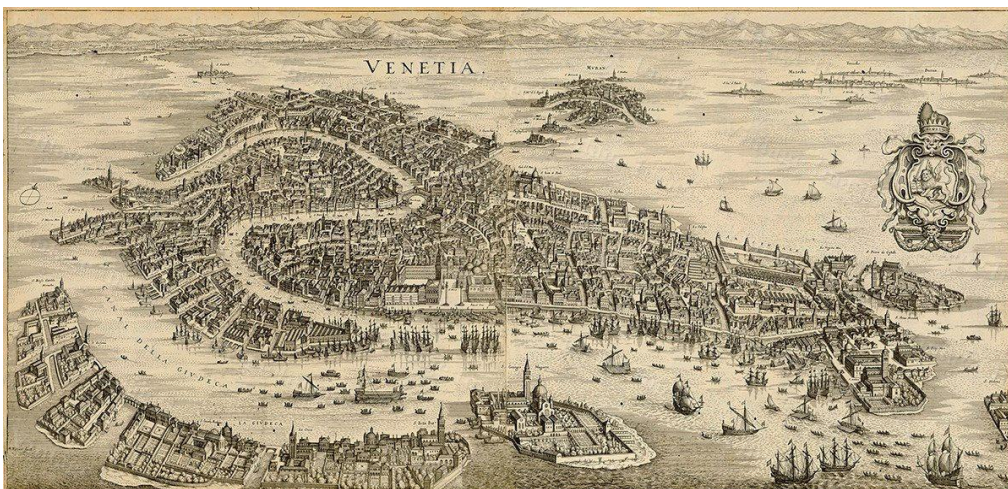
Βενετία, η ετήσια επίσκεψη των δόγηδων στο ναό και τη σχολή του Σαν Ρόκκο, Canaletto, 1735

Βενετία, θέατρο μαριονέτας στην πλατεία του Αγίου Μάρκου, Canaletto, 1725-30

Βενετία, λεμβοδρομία στο Μεγάλο Κανάλι, Canaletto, 1733

Βενετία, χαρακτηριστικό, Matthaeus Merian, 1650

Παλάτι των Δόγηδων

Βενετία, η πλατεία του Αγίου Μάρκου, σήμερα (προσωπικό αρχείο)

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ

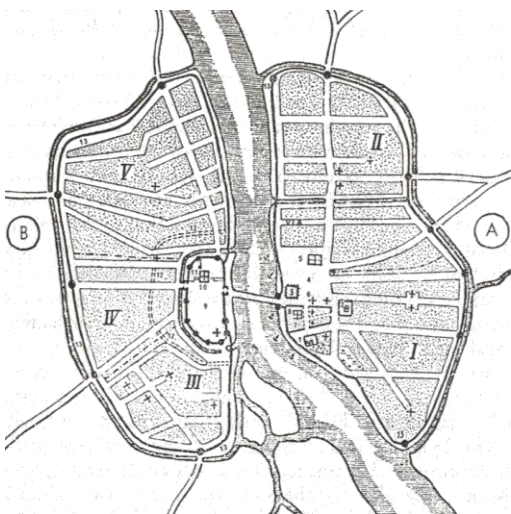
Στον **ευρωπαϊκό βορρά** (βόρεια από τον Λίγηρα και τις Άλπεις) «η πρωτοβουλία του κινήματος και η διεύθυνση των κοινοτήτων ανήκουν συχνότερα στις επαγγελματικές ενώσεις, συντεχνίες, χάνσα ή τέχνες, που με τη σειρά τους κυριαρχούνται από μια ολιγαρχία αστών σε συμμαχία με την τοπική αριστοκρατία».²² Οι συγκρούσεις μεταξύ επισκόπων/χωροδεσποτών και αστών που συμπλέουν με την τοπική αριστοκρατία επιβάλλουν ανάλογα με τους συσχετισμούς τους όρους της κοινοτικής χειραφέτησης που αποτυπώνονται συχνά σε χάρτα, «η πόλη θα έχει το δημαρχείο της, τον πύργο - παρατηρητήριο σύμβολο της ελευθερίας της, την καμπάνα της - που αναγγέλλει τους κινδύνους και δίνει το ρυθμό της ζωής στην πόλη- και τη σφραγίδα της».²³ Οι αστοί διορίζουν δήμαρχο και δημόσιους αξιωματούχους, ο χωροδεσπότης διατηρεί τη δικαιοσύνη του αίματος και το στρατό.

Σύμφωνα με τον Benevolo, οι **Γερμανικές πόλεις** με λιμάνια της “Μεσογείου του Βορρά” εξυπηρέτησαν μια αποκλειστικά εμπορική λειτουργία και ήταν σχετικά μικρές: από κοινού κατάφεραν να εγκαθιδρύσουν ένα ρόλο αξιοσημείωτης σημασίας για τις ίδιες χάρις στη Χανσεατική πολιτική και στρατιωτική συμμαχία. Το αρχικό κύτταρο διαμορφώθηκε από τη συμφωνία του 1241 ανάμεσα στο Αμβούργο και τη Λυβέκη, στην οποία προστέθηκαν μεταγενέστερα η Βρέμη, το Ροστόκ, το Στάλσαντ, το Βίσμαρκ και το Λίνενμπουργκ. Στην ακμή της η **Χανσεατική Ένωση** περιελάμβανε περίπου 99 παραθαλάσσιες και μεσόγειες πόλεις ποικίλων εθνών, συμπεριλαμβανομένων των Ντίναντ, Γκέττινγκ, Μπρεσλάου, Κρακοβία, Καλμάν και Ρεβάλ.

Νόβγκοροντ:

ανακατασκευή της Χανσεατικής πόλης.

A. εμπορική πλευρά, B. πλευρά της Αγίας Σοφίας I. περιοχή Σλάβνο, II. περιοχή ξυλουργών III. περιοχή αγγειοπλαστών IV. περιοχή πίσω από το κάστρο περιοχή Νερέβσκι 1. Γοτθική πλατεία 2. πλατεία του Αγίου Πέτρου των Γερμανών 3. παλιά αυλή της συντεχνίας των εμπόρων 4. αγορά 5. εκκλησία Αγίου Ιωάννη (ρώσων εμπόρων) 6. εκκλησία της καλής Παρασκευής (Ρώσων εμπόρων μακρινών αποστάσεων) 7. πλατεία του πρίγκιπα Ιωάννη του σοφού. 8. εκκλησία Αγίου Νικολάου 9. Κάστρο. 10. καθεδρικός της Αγίας Σοφίας 11. Κάστρο του αρχιεπισκόπου 12. τάφος του κάστρου 13. η περιτείχιση της πόλης με τους πυργίσκους των τειχών.

Η **Λυβέκη** είχε μια εξέχουσα θέση στην Ένωση και από αρχιτεκτονική άποψη ήταν η μεγαλύτερη και πιο ενδιαφέρουσα από αυτές τις πόλεις. Ο αρχικός οικισμός επεκτάθηκε το 1173 και κατέλαβε το λόφο ανάμεσα στα δύο ποτάμια, ώστε η πόλη να συνεχίσει στην εξέλιξή της να διατηρεί τα σημάδια του αρχικού της σχεδίου.

*Λυβέκη, μέσα 17ου αι.
χαρακτικό*

Λυβέκη, η ιστορική πύλη Χόλστεντορ

«Στην περιοχή όπου συνωστίζονται οι υφαντουργικές βιομηχανίες και οι εμπορικοί σταθμοί του Βορρά, υπό την άμεση εποπτεία των Αυλών των βασιλείων - τη Φλάνδρα και τη βόρεια Γερμανική ακτή - οι πόλεις, όπως συνέβη στη βόρεια και κεντρική Ιταλία, αποκτούν γρήγορα μια πολιτική αυτονομία και έναν οικονομικό ρόλο με διεθνή ακτινοβολία».²⁴

Τα ονόματά τους χαρακτηρίζονται από τα κάστρα εκ των οποίων προήλθαν. Η **Μπρυζ** (σημαίνει γέφυρα) είναι η μεγαλύτερη πόλη της Ευρώπης πάνω στις Άλπεις που ίδρυσαν οι κόμητες της Φλάνδρας και εξασφάλισε την αυτοκυβέρνησή της κατά τον 11^ο αι. Τον 12^ο αι. γίνεται το κύριο ορμητήριο της Ευρώπης προς τη βόρεια θάλασσα και αποκτά τον αστικό εξοπλισμό της: αστική διοίκηση στο κάστρο, κέντρο αστικής ζωής στο portus - τη Μεγάλη Πλατεία με το δημαρχείο. Ο πληθυσμός της φτάνει το πρώτο μισό του 1300 τους 80.000 κατοίκους.

Η Μπρυζ σταδιακά παρακμάζει ενώ στην ίδια γεωγραφική ενότητα αναπτύσσεται η Αμβέρσα και άλλες φλαμανδικές πόλεις όπως η Γάνδη, η Λουβαίν, οι Βρυξέλλες.

Η **Αμβέρσα** ιδρύθηκε το 1291 αλλά ήκμασε τον 15^ο και 16^ο αι., παίρνοντας τη θέση των πόλεων Μπρυζ και Γάνδη. Το εμπόριο άνθισε σε πολλούς τομείς και οι πλούσιες συντεχνίες των εμπόρων λάμπρυναν την πόλη με τα κτίριά τους. Η πόλη αναδείχθηκε σε σπουδαίο πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο χάρις στην οικονομική στήριξη του αυτοκράτορα των Αψβούργων και των πλούσιων τραπεζιτών, που είχαν αναπτύξει ένα τεράστιο τραπεζικό δίκτυο σε όλη την Ελλάδα.

Εκτός από την Ιταλία, όπου ιδρύθηκαν αυτόνομες θεσμικά πόλεις, οι πόλεις της Δύσης δεν είναι ποτέ τελείως ανεξάρτητες από τον βασιλέα, τους πρίγκιπες ή τον αυτοκράτορα.

Κάθε ενότητα πόλεων έχει, λοιπόν, τον δικό της πολιτικό χαρακτήρα, αποτυπωμένο χωρικά, αλλά και κάθε πόλη έχει μια επιπλέον ιδιαιτερότητα που γεννούν οι ξεχωριστές πολιτικές συνθήκες συγκρότησής της, τα χαρακτηριστικά του τόπου και άλλοι παράγοντες, συγκυριακοί ή όχι, που τη διαμορφώνουν.

Οι ποικίλοι θεσμοί της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας χωρικά προεκτεινόμενοι είναι οι καθοριστικοί συντελεστές της αρχιτεκτονικής του δημόσιου χώρου των μεσαιωνικών πόλεων.

«Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό του κοινωνικού σώματος και του φυσικού σκηνικού είναι η πολυπλοκότητα. Η δομή των δημόσιων χώρων της πόλης προκύπτει από την ισορροπία διάφορων εξουσιών: της επισκοπής, της πολιτικής εξουσίας, των θρησκευτικών ταγμάτων, των συντεχνιών, των τάξεων. Μια αρκετά μεγάλη πόλη δεν έχει ποτέ ένα μόνο κέντρο. Έχει ένα κέντρο θρησκευτικό, ένα αστικό, ένα ή περισσότερα εμπορικά κέντρα, συχνά παρακείμενα, αλλά και με κάποιο τρόπο αντιτιθέμενα».²⁵

Το **τείχος** είναι η δημόσια ιδρυτική πράξη της πόλης, η εγγύηση της αυτονομίας της, η μαρτυρία του ανταγωνισμού της με τις άλλες πόλεις. Ο χώρος γύρω από το τείχος γίνεται ένας δημόσιος χώρος περιπάτου και η **πύλη**, πολλαπλά συμβολική, συγκεντρώνει γύρω της τις λειτουργίες που εξυπηρετούν τη μετάβαση στην πόλη (τελωνείο, θριαμβική αψίδα, πανδοχεία, αποθήκες, καταστήματα).

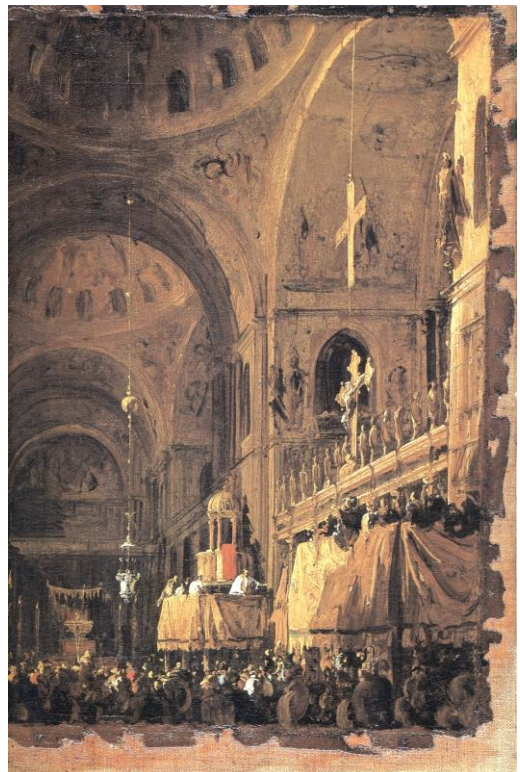
Η **Εκκλησία** είναι πανταχού παρούσα στην πόλη: μοναστήρια, καθεδρικοί ναοί, μικρές ενοριακές εκκλησίες. Αντιπροσωπεύει ένα “τεράστιο βιβλίο εικόνων” για τη διδαχή της εκκλησιαστικής ιστορίας, είναι ένα “μουσείο χριστιανικής πίστης”. Ένας “λευκός μανδύας από εκκλησίες” σκεπάζει τη μεσαιωνική δύση.

Ο **καθεδρικός ναός** είναι ο πιο ισχυρός πόλος έκφρασης της **κεντρικότητας** της πόλης, μεγάλων διαστάσεων για να στεγάσει μεγάλους αριθμούς. Στο χώρο του δεν τελούνται μόνο λειτουργίες και άλλες θρησκευτικές τελετές, στεγάζονται επίσης πολλαπλές ανάγκες του λαού της πόλης που κυκλοφορεί, τρώει, κοιμάται και πραγματοποιεί συναντήσεις.

Οι επαγγελματικές συντεχνίες που έχουν χρηματοδοτήσει τη χρηματοδότηση ενός μέρους των εργασιών για την ανέγερση του ναού κάνουν συχνά τις συγκεντρώσεις τους στο χώρο του.

Οι ψαράδες προσφέρουν το δαχτυλίδι του Αγίου Μάρκου στον Δόγη, Καβαλιέρε Πάρις

Λειτουργία στο ναό του Αγίου Μάρκου, Βενετία, Canaletto, 1730

Πλην του καθεδρικού ναού οι μικρότερες εκκλησίες συγκροτούν γύρω τους τις **ενορίες**, θεσμό εδαφικής διαίρεσης της πόλης που διατηρείται μέχρι σήμερα. Γύρω από τις εκκλησίες και τα **μοναστήρια**, που αποτελούν τόπους προσκυνήματος, συρρέουν οι πιστοί και οι πόλεις στις οποίες ανήκουν κατακλύζονται από επισκέπτες. Σε καθεστώς κοινότητας, η πόλη διοικείται από το **συμβούλιο** (consilium, curia κ.λπ.). Ορισμένες φορές συμπίπτει με το **δικαστήριο**, πιο συχνά είναι ξεχωριστό.

Ανήκοντας στη συντεχνία ο μεσαιωνικός άνθρωπος διασφαλίζει την ιδιωτική υπόστασή του ως επαγγελματία και την κοινωνική του ύπαρξη και σε πολλές πόλεις το *conjuratio*, ο όρκος ότι θα στέκεται ο ένας δίπλα στον άλλο για αμοιβαία στήριξη, αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της ένωσης. Η δημόσια διατύπωση αυτής της καθοριστικής συνθήκης ύπαρξης του ανθρώπου παράγει κτίρια και εκδηλώσεις. Οι **συντεχνίες έχουν τα κτίριά τους**, αρχικά ταπεινά και στη συνέχεια τόσο μεγαλοπρεπή που ανταγωνίζονται το **Δημαρχείο**, έχουν τις δικές τους γιορτές και μετέχουν στις τελετές της πόλης.

Τα δημόσια κτίρια γειτνιάζουν ελεύθερα με τα ιδιωτικά και ακολουθούν εξίσου τις αρχές της σωρευτικής μεγέθυνσης της πόλης: Ξεχωρίζουν βέβαια από τα μεγέθη τους, τα οποία διαφοροποιούνται σύμφωνα και με τις σημασίες που προσλαμβάνουν.

Ο **ανοιχτός δημόσιος χώρος** με ιεραρχημένες διαβαθμίσεις πρωταγωνιστεί στην έκφραση της πόλης μέσω των υποσυνόλων των κατοίκων της, οι οποίοι εδώ αλληλοαναγνωρίζονται, συνυπάρχουν, συνεργάζονται ή/και συγκρούονται. Εδώ, η ιδιωτική σφαίρα με τη μορφή της συλλογικής ένωσης δηλώνει την παρουσία της. Οι **όψεις των σπιτιών** αποτελούν την άλλη εκδοχή της επαφής του ιδιωτικού με το δημόσιο και σε πολλές περιπτώσεις σχεδιάζονται ως “δώρα στην πόλη”, ως ατομική συμβολή στη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου.

Το εμπόριο και οι τέχνες είναι οι πιο δηλωτικές λειτουργίες της πόλης. Η **Αγορά** σφραγίζει τον δημόσιο χώρο της. Στις πλατείες των καθεδρικών ναών και τις πλατείες των ενοριακών εκκλησιών, σε πλατείες παντοειδούς σχήματος που υπάρχουν ήδη ή διαμορφώνονται γι’ αυτό το σκοπό, σε δρόμους στενούς ή διευρυμένους εγκαθίσταται η αγορά, περιστασιακά σε πάγκους και αργότερα σε μόνιμα μικροκαταστήματα, μέσα σε κλειστές αγορές που συνυπάρχουν με τις υπαίθριες. Πολλές από τις πλατείες που θαυμάζουμε έγιναν αρχικά για κάποιο εμπορικό λόγο, όπως η Πιατσέτα του Αγίου Μάρκου για να παραλάβει μια αγορά κρέατος. Η αγορά, όπως και στους πρώτους αρχαίους χρόνους, είναι η σκηνή πολλαπλών δρώμενων.

Οι πλατείες και οι δρόμοι στεγάζουν εκτός του εμπορίου, θεατρικές παραστάσεις, τις άγριες τιμωρίες των εγκληματιών ή των αιρετικών, αθλητικές συναντήσεις, εκκλησιαστικές τελετές, θρησκευτικές πομπές, γιορτές κάθε είδους, κηδείες, γάμους, εκδηλώσεις των συντεχνιών και των αρχόντων.

Οι **κάτοικοι της πόλης** μετέχουν διαρκώς σ’ αυτά τα δρώμενα ως **θεατές** και **ηθοποιοί** αλληλοδιαδόχως ή και ταυτοχρόνως: τριγυρίζουν την πόλη για τις καθημερινές δουλειές τους, βαδίζουν στην παρέλαση της συντεχνίας, σε μια στρατιωτική παρέλαση ή μια θρησκευτική πομπή, «εξάγουν» τις γιορτές τους στο δημόσιο χώρο και παρακολουθούν τις γιορτές των άλλων, μετέχουν της θεατρικότητας των αριστοκρατικών τελετών. Σ’ αυτή τη συμμετοχή αναπτύσσεται, όπως παρατηρεί ο Lewis Mumford “η σταθερή εκπαίδευση των αισθήσεων”. Η πόλη η ίδια, γράφει, ήταν ένα πάντα παρόν έργο τέχνης.

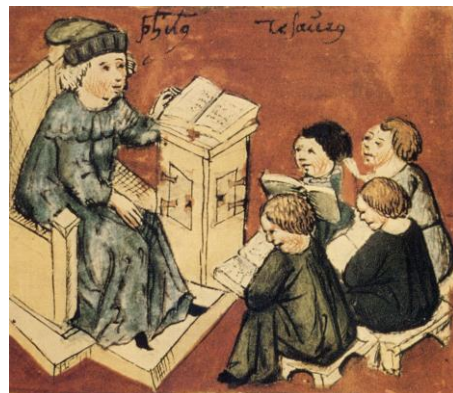
Στην ύστερη μεσαιωνική πόλη εξακολουθούν να αναπτύσσονται **θεσμοί κοινής ωφέλειας** - νοσοκομεία, πτωχοκομεία, στέγαση ηλικιωμένων κ.λπ. - που βγαίνουν από το μοναστήρι και απλώνονται στην πόλη.

Η εξάπλωση των Πανεπιστημίων στην Ευρώπη, 12^{ος}-15^{ος} αι.

Στη δημόσια σφαίρα της μεσαιωνικής πόλης ιδρύεται, τέλος, ο **θεσμός του Πανεπιστημίου** (Μπολόνια 1100, Παρίσι 1150, Καίμπριτζ 1129, Σαλαμάνκα 1243). Οι δάσκαλοι μετακινούνται στα σημαντικά κέντρα απ' όλες τις γωνιές της Ευρώπης. Στα αρχικά σχέδια των κολλεγίων της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ η μεσαιωνική πολεοδομία προσφέρει τις πρώτες συμβολές του μεγάλου οικοδομικού τετραγώνου και του αστικού περιβάλλον.

«Τον 11ο και τον 12ο αιώνα, κορυφαίοι κληρικοί λόγιοι εγκαταστάθηκαν στις πόλεις όπου υπήρχαν καθεδρικοί ναοί έτσι, λοιπόν, τα κέντρα αυτά, εκτός από τόποι εκκλησιαστικής διοίκησης και λατρείας, μετατράπηκαν σε τόπους μάθησης. Δόθηκε έμφαση στη διδασκαλία των ελευθέρων τεχνών, ιδίως της φιλοσοφίας και της φιλολογίας, ενώ ορισμένες σχολές καθεδρικών ναών εξειδικεύτηκαν σε συγκεκριμένους τομείς. Για παράδειγμα, η Ορλεάνη της Γαλλίας έγινε κέντρο νομικών σπουδών, η Σαρτρ φιλοσοφικών και το Παρίσι φιλοσοφικών και θεολογικών σπουδών».²⁶

Διδασκαλία παιδιών σε σχολείο

Η κρίση των πόλεων τον 14ο αι. σηματοδοτεί τη διατάραξη της λεπτής ισορροπίας που συνέδεε τις επιμέρους ομάδες και συγκροτούσε τον συναινετικό καμβά των δημόσιων και κοινωνικών θεσμών, αυτόν που εξέθρεψε τη μαγεία της μεσαιωνικής πόλης. Οι πόλεις του 14^{ου} αι. συγκλονίζονται από τις εξεγέρσεις των κατώτερων και κυριαρχούμενων επαγγελματικών και κοινωνικών ομάδων με πολλαπλές ανακατατάξεις στη γεωγραφία του εμπορίου, στην οποία είχε εγγραφεί η προηγούμενη ανάπτυξη και ιεραρχία των πόλεων.

Η μεγάλη οικονομική ύφεση, που διαρκεί από το πρώτο τρίτο του 1300 μέχρι το μισό του 1400, ανακόπτει την ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πόλεων. «Η ερήμωση μεγάλων τμημάτων της Ευρώπης λόγω των πολέμων επισκιάστηκε μόνο από την ερήμωση που προκάλεσε ο Μαύρος Θάνατος. Ο χαμός του 1/3 τουλάχιστον του πληθυσμού της Ευρώπης μέσα σε ελάχιστα χρόνια προκάλεσε την οικονομική παρακμή, καθώς και την επικράτηση μιας ολοένα μεγαλύτερης μοιρολατρικής διάθεσης, την οποία αδυνατούσε να αντικρούσει η εκκλησία».²⁷ Η Φλωρεντία χάνει ίσως τα τρία τέταρτα των 90.000 κατοίκων που είχε στις αρχές του αιώνα και δεν θα ξεπεράσει τις 70.000 τον επόμενο αιώνα».²⁸

Η εξάπλωση του Μαύρου Θανάτου σε ολόκληρη την Ευρώπη στα μέσα του 14^{ου} αι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

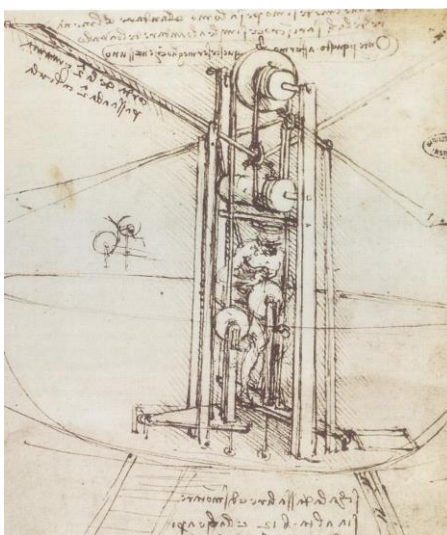
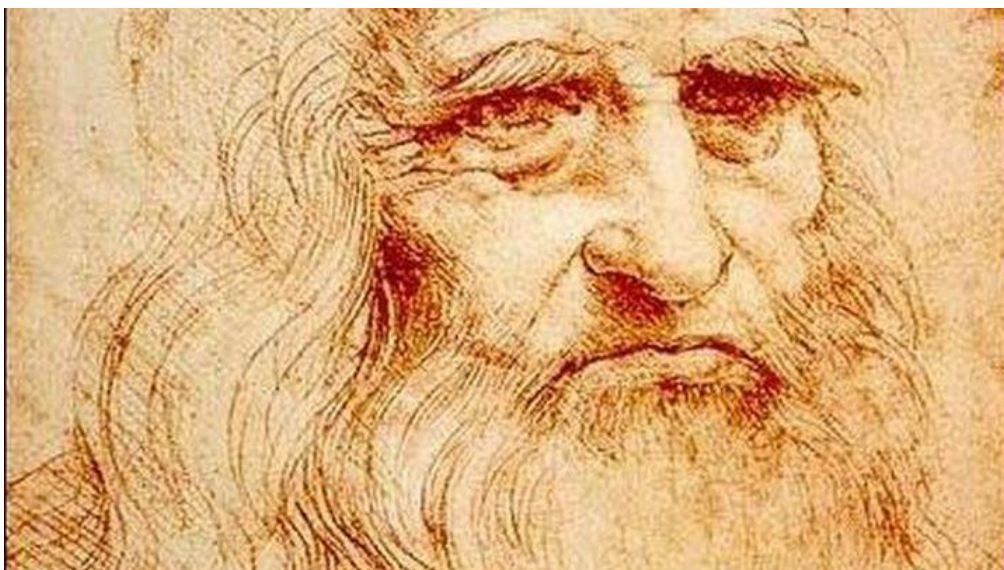
1. Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 31-32
2. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, ελλην. μτφ. Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 48
3. Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 46
4. ο.π., σελ. 76
5. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, ελλην. μτφ. Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 55
6. ο.π. σελ. 57-58
7. Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 47
8. Lewis Mumford, ο.π. σελ. 308 (μετάφραση δική μου)
9. Arendt Hanna, *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)* ελλην. μτφ. Ροζάνης Στέφανος, Λυκιαρδόπουλος Γεράσιμος, Γνώση, Αθήνα, 1986, σελ. 54
10. Berstein Serge, Milza Pierre *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 107
11. Pirenne Henri (1927), *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, ελλην. μτφ. Μούτουλας Παντελής, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σελ. 81
12. Berstein Serge, Milza Pierre *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 83-92
13. Pirenne Henri (1927), *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, ελλην. μτφ. Μούτουλας Παντελής, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σελ. 89
14. ο.π. σελ. 93
15. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, ελλην. μτφ. Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 64
16. ο.π. σελ. 132
17. ο.π. σελ. 136
18. ο.π. σελ. 32
19. ο.π. σελ. 33
20. Benevolo Leonardo, ο.π. σελ. 67-68
21. ο.π. σελ. 72
22. Ritchie Robert, 2004, *Ιστορικός Άτλας της Αναγέννησης*, μτφ. Κατσικερός Αθανάσιος, εκδ. Σαββάλας, 2005
23. Berstein Serge, Milza Pierre *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος I, *Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη (5ος - 18ος αι.)*, ελλην. μτφ. Δημητρακόπουλος Κ. Αναστάσιος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σελ. 155
24. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, ελλην. μτφ. Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ. 113
25. Benevolo Leonardo, ο.π. σελ. 87
26. Konstam Angus, *Ιστορικός Άτλας της Μεσαιωνικής Ευρώπης*, μτφ. Αυγουστίνου Παρασκευή, εκδ. Σαββάλας, 2005, σελ. 86
27. ο.π. σελ. 117
28. ο.π. σελ. 126

2.3. ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

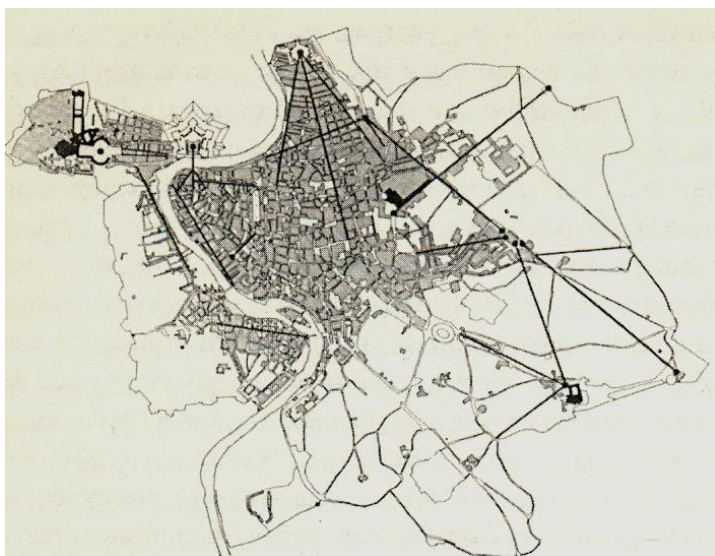
Η Αναγέννηση χαρακτηρίζει τον 16^ο αι. ενώ προοιωνίζεται από τον 15^ο αι. και διεισδύει στον επόμενο 17^ο αι. Είναι μια περίοδος μεγάλων αντιθέσεων με δύο όψεις: από τη μια η Αναγέννηση των γραμμάτων και των τεχνών με καλλιτέχνες και λόγιους και, από την άλλη, των πολιτικών μηχανορραφιών και των συγκρούσεων.

Η τομή που πραγματοποιείται στην Αναγέννηση έναντι του μεσαιωνικού κόσμου αφορά λιγότερο οικονομικές ή κοινωνικές καινοτομίες και περισσότερο μια πνευματική και καλλιτεχνική εξέλιξη που αποδίδεται με τον όρο ουμανισμός. «Ο ουμανισμός προσπαθεί ν' ανακαλύψει εκ νέου τις αξίες της αρχαιότητας για να τις συμβιβάσει με το χριστιανικό μήνυμα και να διαπλάσει έναν άνθρωπο της δράσης, έναν καλλιτέχνη κι έναν άνθρωπο του κόσμου... Μέσω της τυπογραφίας το ρεύμα αυτό διαδίδεται σ' ολόκληρη την Ευρώπη δημιουργώντας μια “Δημοκρατία των Γραμμάτων”».¹

Διαφοροποιήσεις υπάρχουν στις διάφορες περιοχές της Ευρώπης κυρίως μεταξύ της μεσογειακής και της βόρειας. Ο **ουμανισμός της Ιταλικής Αναγέννησης** έχει διακεκριμένους εκπρόσωπους τον Λεονάρντο Ντα Βίντσι και τον Μιχαήλ Άγγελο. Γενικότερα, οι άνθρωποι των γραμμάτων και της τέχνης είναι πολυσχιδείς προσωπικότητες: διανοητές, εφευρέτες, καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, γλύπτες, ζωγράφοι, επιστήμονες και μηχανικοί. Ο Λεονάρντο Ντα Βίντσι για παράδειγμα, είναι ταυτόχρονα εικαστικός καλλιτέχνης και σημαντικός επιστήμονας που ασχολήθηκε με πολλούς τομείς του επιστητού

Σχέδιο για μια επαναστατική ιπτάμενη μηχανή με έναν όρθιο άντρα, Λεονάρντο Ντα Βίντσι

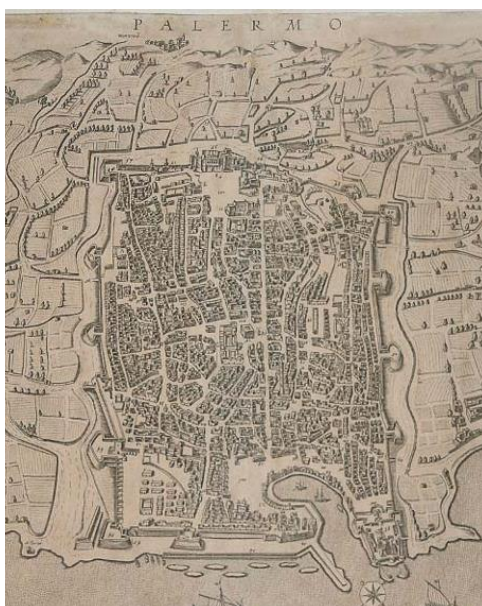

Ρώμη: οι ευθύγραμμοι δρόμοι του 15^{ου} και 16^{ου} αι.

«Και οι δύο συνιστώσες της νέας μεθόδου - η γεωμετρική θεωρία της προοπτικής και η αναφορά στα τυποποιημένα στοιχεία της αρχαιότητας - έχουν μια παλαιότερη ιστορία: το αποφασιστικό βήμα είναι τώρα ο συνδυασμός τους, αναπάντεχος και πλούσιος σε συνέπειες».³

«Η προοπτική, που αποτελεί το εργαλείο αυτών των απεικονίσεων, χρησιμοποιείται τώρα πιο συνειδητά.

Οι νέες ευθύγραμμες διατάξεις γίνονται συχνότερες και πιο εκτεταμένες για να ευθυγραμμιστεί το αστικό περιβάλλον και δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στο σημείο φυγής».⁴

Παλέρμο: σχέδιο με τον ευθύγραμμο δρόμο του Cassero, κάτοψη C. Duchet, 1580

Παρίσι: άποψη των “trois personages”, 1550

Ο Lewis Mumford θέτει το ζήτημα του χαρακτήρα της τομής που ονομάζεται Αναγέννηση στις μεσαιωνικές πόλεις. Αναγνωρίζει ότι τα τείχη των πόλεων εμποδίζουν την επέκτασή τους και η κατεδάφισή τους ήταν αναγκαία και γενικευμένη. Επίσης, τμήματα των πόλεων υπέφεραν από πολύ στενούς δρόμους και ετοιμόρροπα κτίσματα, που έθεταν προβλήματα υγιεινής και ασφάλειας. Θεωρεί, όμως, ότι το να αποκαλούνται ο 15^{ος} και 16^{ος} αι. “Αναγέννηση” δημιουργεί παρανοήσεις τόσο στα κίνητρα όσο και το αποτέλεσμα των επεμβάσεων. Σύμφωνα με την προσέγγισή του «πρόκειται για ένα είδος γεωμετρικής αποσαφήνισης του πνεύματος που είχε προχωρήσει για πολλές γενεές και αναζητούσε όχι μια συνολική αλλαγή αλλά σημειακές αναδιαμορφώσεις της ιστορικής πόλης. Σε πόλεις, όπως η Φλωρεντία και το Τορίνο, που τα αρχικά ρωμαϊκά περιγράμματα ήταν ακόμα ορατά, το νέο στυλ ήταν τόσο βαθιά οργανικό που φαινόταν πολύ περισσότερο συνέχεια του δικού τους παρελθόντος παρά απάρνησή του. Η Loggia dei Lanzi στη Φλωρεντία τελείωσε, για παράδειγμα, το 1387. Αν και σύμφωνα με το ημερολόγιο ανήκει στον μεσαίωνα, ως προς τη μορφή είναι σαφώς “αναγέννηση”».⁵

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ιταλία τον 15^ο αιώνα, Ritchie Robert, Ιστορικός Άτλας της Αναγέννησης, εκδόσεις Σαββάλας σελ 24,25

Φλωρεντία

Φόρος υποτελείας, τοιχογραφία Masaccio

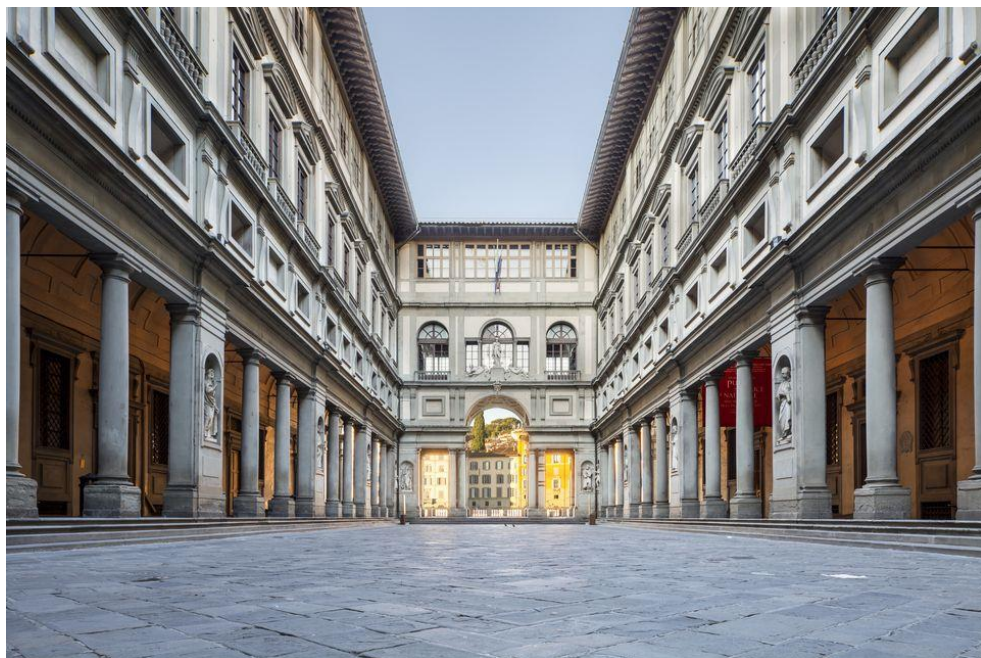
Ενώπιον του Ανθύπατου, τοιχογραφία Masaccio , ολοκληρώθηκε από τον Lippi , 1480

Η χρήση της προοπτικής στις τοιχογραφίες του παρεκκλήσιου Μπρανκάτσι από τον Masaccio και τον Lippi, που ολοκλήρωσε το 1480 το έργο, τοποθετούν τους καλλιτέχνες στους πρωτοπόρους της Αναγεννησιακής ζωγραφικής

Παλάτσο Πίτι

Ο πυρήνας του ανακτόρου, χρονολογείται από το 1458 και προοιωνίζεται τη γεωμετρία και την προοπτική της Αναγέννησης. Κατοικία των Μεδίκων που δημιούργησαν τους κήπους Μπόμπολι το 1549.

*Πινακοθήκη
Uffizi*

Πινακοθήκη Uffizi , σχεδιάστηκε από τον Βαζάρι,

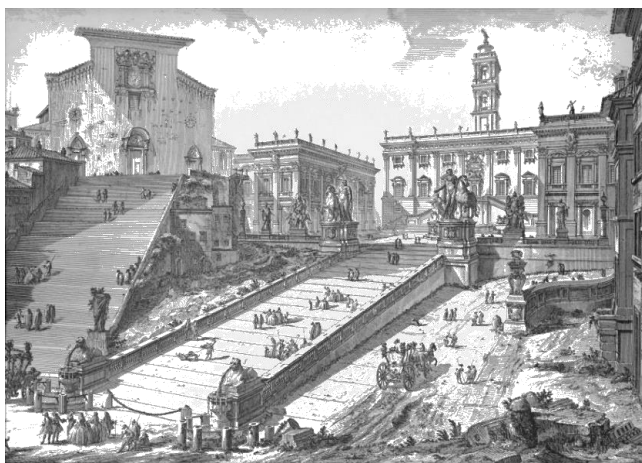
*Mercato Nuovo
Σχεδιάστηκε το
1547*

*ως σκεπαστή
γενική αγορά*

Ρώμη

Τα τέσσερα έργα που ακολουθούν εκφράζουν την εποχή που η αρχιτεκτονική απομακρύνεται από την έλλειψη κανονικότητας στον ιστό των μεσαιωνικών πόλεων και μέσω γεωμετρικών χαράξεων, περνώντας από την Αναγέννηση και το Μπαρόκ, θα συναντήσει κατά τον 17^ο αι. την εποχή των Φώτων.

Ο Λόφος του Καπιτωλίου

*όψη του Καπιτωλίου,
χαρακτικό Piranesi*

Ο Λόφος του Καπιτωλίου μεταξύ της Αγοράς και του Πεδίου του Άρεως είναι ένας από τους επτά λόφους της Ρώμης και η ακρόπολη των πρώτων Ρωμαίων. Τον Μεσαίωνα η θρησκευτική λειτουργία του λόφου επισκιάστηκε από τον άλλο ρόλο του ως κέντρου της αστικής κυβέρνησης της Ρώμης (11^{ος} αι.).

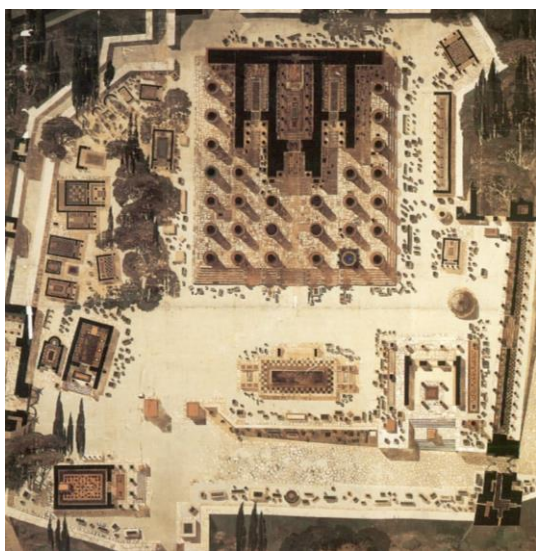
Το Καπιτώλιο άρχισε να παίρνει τη σημερινή του

μορφή το 1536. Οι Ρωμαίοι της Αναγέννησης είχαν αποκτήσει μια εκλεπτυσμένη αντίληψη της αρχαίας Ρώμης και είχαν συνείδηση της δόξας της αρχαίας πόλης και της παρακμής που είχε διαρκέσει τόσο πολύ. Οι προσπάθειές τους της αποκατάστασης εκφράστηκαν επί το πλείστον με την απομάκρυνση αυτών που παρέμεναν από τα αρχικά κτίρια ώστε να τα χρησιμοποιήσουν ως υλικά για τα δικά τους σχέδια οικοδόμησης ή της αγοράς αγαλμάτων, που ξεθάβονταν από τις ανασκαφές ή άλλων έργων τέχνης για να τα εκθέσουν στις νέες αίθουσες γλυπτικής και τα παλάτια τους.

Ο Michelangelo Buonarroti/Μιχαήλ Άγγελος γεννήθηκε το 1475 και πέθανε το 1564. Δέσποσε στη Ρώμη και τη Φλωρεντία και θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες του κόσμου στη ζωγραφική, τη γλυπτική και την αρχιτεκτονική, ταυτόχρονα ποιητής και προσηλωμένος στη θρησκευτική πίστη, ένας πολυμήχανος, πολυσύνθετος διανοούμενος, ένα καθολικός άνθρωπος, homo universalis, της Αναγέννησης. Το εμβληματικό του έργο στο Λόφο του Καπιτωλίου της Ρώμης εισάγει στη νέα εποχή μετά τον Μεσαίωνα.

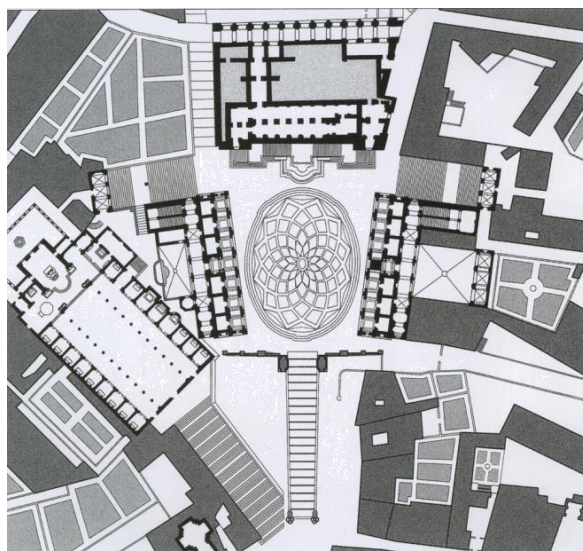
Όταν ο Μιχαήλ Άγγελος κλήθηκε το 1536 από τον Πάπα Παύλο ΙΙΙ να σχεδιάσει μια επιβλητική πλατεία στο Καπιτώλιο για την επίσκεψη του Αυτοκράτορα Καρόλου V είχε να ενσωματώσει στο σχέδιο το Palazzo Senatorio, που κτίστηκε τον 12^ο αι. και παραμένει δημαρχείο της πόλης και το Palazzo dei Conservatori, κτίριο των συντεχνιών των μέσων του 14^{ου} αι., που είχαν τα γραφεία τους στο πρώτο όροφο του κτιρίου.

Με βάση το σχέδιό του η άνοδος στο λόφο γίνεται από την κεκλιμένη ράμπα (cordonata). Τα κτίρια αποκαλύπτονται σταδιακά. Κέντρο της πλατείας αποτέλεσε το μεγαλοπρεπές άγαλμα του έφιππου αυτοκράτορα Μάρκου Αυρήλιου, το οποίο μεταφέρθηκε το 1538 στο χώρο. Τα δύο υπάρχοντα κτίρια ανακαινίστηκαν. Για να προσδώσει ισορροπία στο σχέδιο της πλατείας ο Μιχαήλ Άγγελος σχεδίασε ένα νέο Παλάτι ως ανάλογο του Palazzo dei Conservatori απέναντι, το οποίο ολοκληρώθηκε μεταξύ 1644-54 από τους Girolamo και Carlo Rainaldi. Η κύρια όψη από το Καπιτώλιο δεν στρέφεται πια προς την Αγορά, όπως στην αρχαιότητα, αλλά προς την πόλη απέναντι. Ο Μιχαήλ Άγγελος δημιούργησε μια ανοιχτή πλατεία που βλέπει δυτικά προς τον Άγιο Πέτρο, το χριστιανικό ανάλογο του Καπιτωλίου. Σημαντικός είναι ο συμβολισμός του δαπέδου της. Σύμφωνα με τον Charles Tolnay το άστρο με τις 12 κορυφές στο κέντρο του λιθόστρωτου αποτελεί διακριτική αναφορά στους αστερισμούς. Αυτό το σημείο ονομάζεται Caput mundi - η Κεφαλή του κόσμου, συνδηλώνοντας τον κεντρικό ρόλο του ανθρώπου και της αρχιτεκτονικής στην Αναγέννηση. Η αρχιτεκτονική του σχεδίου του Μιχαήλ Άγγελου εκφράζει την αναβιώνουσα κλασική τάση ενώ αναγγέλλει τον δρόμο για την εισαγωγή μπαρόκ μορφών με την έλλειψη που σχεδιάζεται στο λιθόστρωτο. Επίσης, ενσωματώνει το θέμα της ρύθμισης (κανονικοποίησης) των δημόσιων χώρων μέσω της αρχιτεκτονικής.

Αναπαράσταση του Καπιτωλίου

Διαμορφώθηκε αρχικά από τους Ετρούσκους βασιλείς στον 6^ο αι. π.Χ. με μνημειακές κατασκευές, όπως ο ναός της Τριάδας του Καπιτωλίου.

το σχέδιο του Μιχαήλ Άγγελου

Όψη του Καπιτωλίου, χαρακτηριστικό του Piranesi

Καπιτώλιο, αναπαράσταση, 1750

Το Βατικανό

Το Βατικανό έγινε η έδρα των Παπών όταν η επίσημη παπική κατοικία μετακινήθηκε από το Λατεράνο στο Βατικανό - όπου ο παπισμός είχε μεταφερθεί από την Αβινιόν - και είχε προκληθεί σχίσμα στην καθολική εκκλησία. Για να στεγαστεί η παπική αυλή έπρεπε το υφιστάμενο μικρό φρούριο του 1280 να μεγαλώσει. Μέσα από επεκτάσεις, ανακαινίσεις και προσαρμογές, που συνεχίστηκαν μέχρι τον 19^ο αι., δημιουργήθηκε ένα από τα μεγαλύτερα και συνθετότερα σύνολα παλατιών κατά την εξέλιξή τους στον κόσμο. Το Βατικανό υπάγεται στην ανώτατη αρχή του Πάπα. Σε λιγότερο από 0,2 τετρ. χλμ. έκτασης υπήρξε το μικρότερο κράτος. Μέρος του παπικού ανακτόρου στεγάζει σήμερα τα μουσεία του Βατικανού που διατηρούν τη μεγαλύτερη ίσως συλλογή τέχνης στον κόσμο.

Από τη γέφυρα Sant' Angelo που οδηγεί στο ομώνυμο κάστρο προσεγγίζεται μέσω της λεωφόρου della Conciliazione το σύνολο της παπικής εγκατάστασης: η πλατεία του Αγίου Πέτρου, η ομώνυμη εκκλησία, η Capella Sistina, το μουσείο, το Palazzo del Governatorato και τα άλλα κτίρια μέσα στους κήπους του Βατικανού.

Το 1656 ανατέθηκε στον Μπερνίνι από τον Αλέξανδρο τον 7^ο να προσδώσει μια επίσημη μορφή στην πλατεία μπροστά από τον Άγιο Πέτρο, που ήταν μέχρι τότε ορθογώνια και ατελώς διαμορφωμένη. Ο Μπερνίνι σχεδίασε ένα αριστουργηματικό έργο που αποτελείται από δύο συνδεδεμένους ανοιχτούς χώρους. Ο πρώτος (Piazza Obliqua) έχει το σχήμα έλλειψης και ο δεύτερος συνεχόμενος (Piazza Retta) είναι τραπεζοειδής. Η πλατεία αναπαριστά μια θεατρική σκηνή στην οποία ο Πάπας τελεί τη θεία λειτουργία. Η υφιστάμενη εκκλησία του Αγίου Πέτρου, συνδυάζοντας την αρχιτεκτονική της Αναγέννησης και του Μπαρόκ, είναι η Μητέρα Εκκλησία της καθολικής κοινότητας, η πιο γνωστή και με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα στον κόσμο. Χρονολογείται από το 319. Μετά από διάφορες παρεμβάσεις ανατέθηκε το 1506 από τον πάπα Τζούλιο II η αφαίρεση όλων των υπάρχοντων κτιρίων

και η ανέγερση μιας νέας βασιλικής που θα ξεπερνούσε σε μεγαλείο αυτή του Κωνσταντίνου. Η εκκλησία ολοκληρώθηκε το 1626. Στη διάρκεια της κατασκευής της απεβίωσαν 5 από τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες της Αναγέννησης που εργαστήκαν εκεί: Μπραμάντε, Ραφαήλ, Περούτζι, Αντόνιο Σανγκάλλο ο νεώτερος και Μιχαήλ Άγγελος.

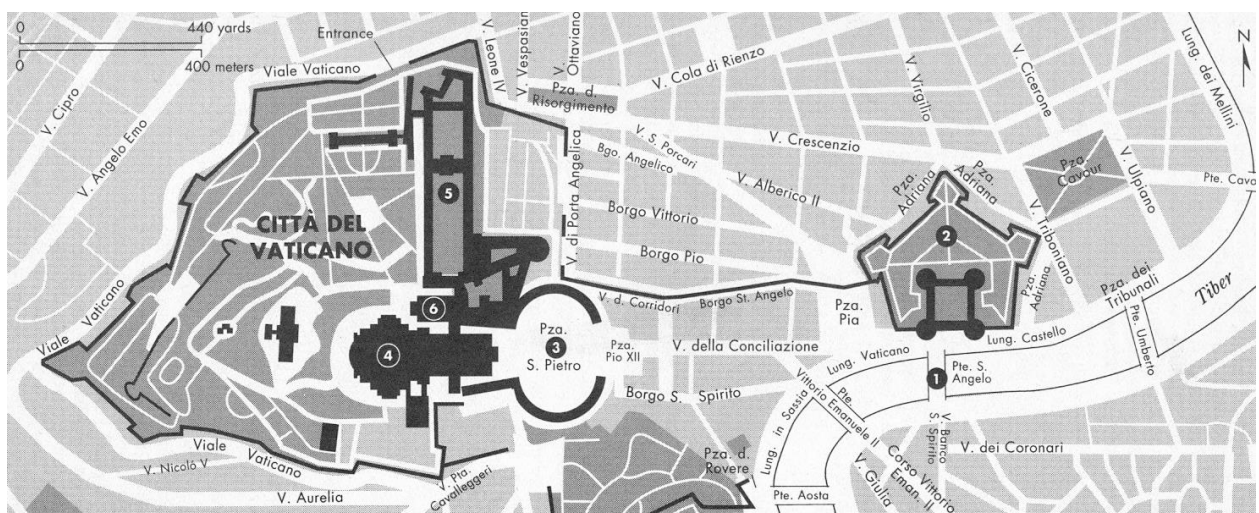
Από τη λεωφόρο della Conciliazione στην πλατεία του Αγίου Πέτρου

Η πλατεία του Αγίου Πέτρου, χαρακτικό Piranesi

Η Βασιλική του Αγίου Πέτρου

1. Γέφυρα των Αγγέλων 2. Κάστρο των Αγγέλων 3. Πλατεία Αγίου Πέτρου
4. Βασιλική του Αγίου Πέτρου 5. Μουσείο Βατικανού 6. Capella Sistina

Η συνάντηση με τον Πάπα, Βιτόριο Καρπάτσο, 1495.
 Το έργο ανήκει σε μια σειρά απεικονίσεων του θρύλου της Αγίας Ούρσουλας.
 Εδώ η συνάντηση γίνεται μπροστά στο Κάστρο των Αγγέλων.

Capella Sistina, Μιχαήλ Άγγελος, τοιχογραφίες

Piazza Navona

Η Piazza Navona, η μεγαλύτερη πλατεία της Ρώμης, βρίσκεται σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή στην οποία κατασκευάστηκαν στη διάρκεια του 15^{ου} αιώνα πολλά παλάτια ευγενών, όπως το Palazzo Massimo και το Palazzo Madama, επίσης η εκκλησία S. Agnese. Δύο συντριβάνια τοποθετήθηκαν από τον Γρηγόριο XIII, ποντίφικα την περίοδο 1572-1585, ενώ το συντριβάνι των Τεσσάρων Ποταμών στο μέσον της πλατείας κατασκευάστηκε αργότερα στα μέσα του 17^{ου} αι.

*Piazza Navona,
χαρaktικό Piranesi*

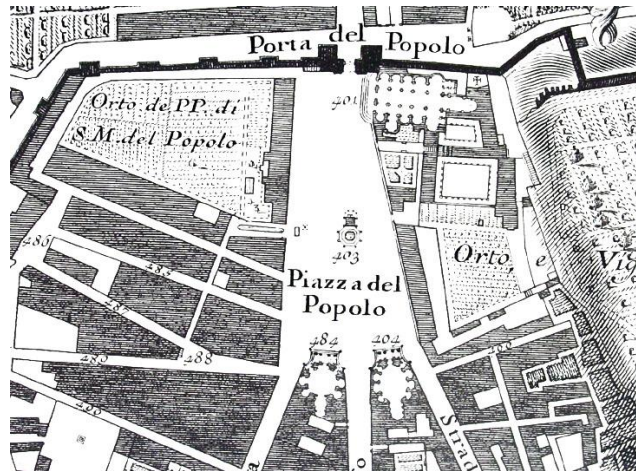

Η Piazza Navona σήμερα

Piazza del Popolo

Η πλατεία έχει την καταγωγή της στη Ρωμαϊκή εποχή και βρίσκεται μέσα από τη βόρεια πύλη των τειχών του αυτοκράτορα Αυρηλιανού. Τότε λεγόταν Porta Flaminia και στην Αναγέννηση Porta del Popolo.

Το σχέδιο της σημερινής πλατείας έγινε σε νεοκλασικό ρυθμό μεταξύ 1811 και 1822 από τον αρχιτέκτονα Τζουζέπε Βαλαντιέρ. Αφαίρεσε ένα απλό συντριβάνι του Τζιάκομο ντελα Πόρτα του 1572 και κατεδάφισε μερικά ασήμαντα κτίρια και υψηλά τείχη για να σχηματίσει δύο ημικύκλια, που θυμίζουν το σχέδιο του Μπερνίνι για την πλατεία του Αγίου Πέτρου.

Piazza del Popolo
πριν την παρέμβαση Βαλαντιέρ που αναδιοργάνωσε
την αναγεννησιακή/μπαρόκ πλατεία

Piazza del Popolo, πίνακας ανώνυμου καλλιτέχνη.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Η Γαλλική επέκταση 1430-1559, Ritchie Roberto, Ιστορικός Άτλας της Αναγέννησης

Όταν το 1515 αναγορεύτηκε βασιλιάς της Γαλλίας - η οποία μέχρι τότε κυβερνιόταν ουσιαστικά από τους φεουδάρχες - ο Φραγκίσκος Α΄ η Γαλλική εθνική συνείδηση ενισχύθηκε. Το Παρίσι έγινε η μεγαλύτερη πόλη της βόρειας Ευρώπης. Το εμπόριο αναπτύχθηκε σημαντικά και επεκτάθηκε υπερπόντια. Επί της βασιλείας των Φραγκίσκου Α΄ και Ερρίκου Β΄, που αγκάλιασαν τις ουμανιστικές ιδέες, πραγματοποιήθηκε η άνθηση της Αναγέννησης. Το Παρίσι αναμορφώθηκε εκ βάθρων και εξίσου σημαντική ήταν η ανάπτυξη των κολλεγίων και των πανεπιστημίων που αποτέλεσαν σημαντικά κέντρα ανθρωπιστικών και θεολογικών σχολών.

Παρίσι

«Οι γάλλοι καλλιτέχνες σύγχρονοι του Bernini (ο Poussin, ο Francois Mansart, μαζί με τους σύγχρονους συγγραφείς, όπως ο Corneille και ο Boileau), εγκαινιάζουν στο μεταξύ μια νέα περιπέτεια αποφασιστική για το μέλλον, η οποία έχει διττό στόχο: τη δημιουργία ενός νέου, ορθολογικού και ευρωπαϊκού κλασικισμού και την μεταμόρφωση της πόλης των Παρισίων σε πρωτεύουσα άξια για το βασίλειο της Γαλλίας»⁶

Η πόλη ήδη τον 16^ο αι. έχει αρχίσει να αναπτύσσεται εκτός των τειχών της. Έτσι διευρύνεται το σύστημα των προμαχόνων για να περιλάβει το τετράγωνο του Κεραμικού και το Palais Royale.

Την πρώτη δεκαετία του 17^{ου} αι. κατασκευάζονται οι βασιλικές πλατείες στο Παρίσι με αυστηρά γεωμετρικές χαράξεις. Τρία σχέδια πραγματοποιούνται επί Ερρίκου IV. Η **Place Royale**, σήμερα Place des Vosges, η κατασκευή της οποίας άρχισε το 1605, εισάγει μια ολοκληρωτικά νέα κλίμακα της μεγάλης ανοιχτής πλατείας που διακρίνει η πολυτέλεια στην κατανάλωση του δημόσιου χώρου από τις περιβάλλουσες κατοικίες της ανώτερης αστικής τάξης. Η **Place Dauphine**, η κατασκευή της οποίας

άρχισε το 1607, έχει τριγωνικό σχήμα και αντιστοιχεί στην αμέσως χαμηλότερη έναντι της Place Royale κοινωνική βαθμίδα. Περιβάλλεται από κτίρια κατοικιών με καταστήματα στο ισόγειο. Η **Place de France**, η κατασκευή της οποίας άρχισε το 1610, δεν ολοκληρώθηκε. Είναι ημικυκλική αγορά περιβαλλόμενη από μεγάλα κτίρια για τη στέγαση δημόσιων υπηρεσιών.

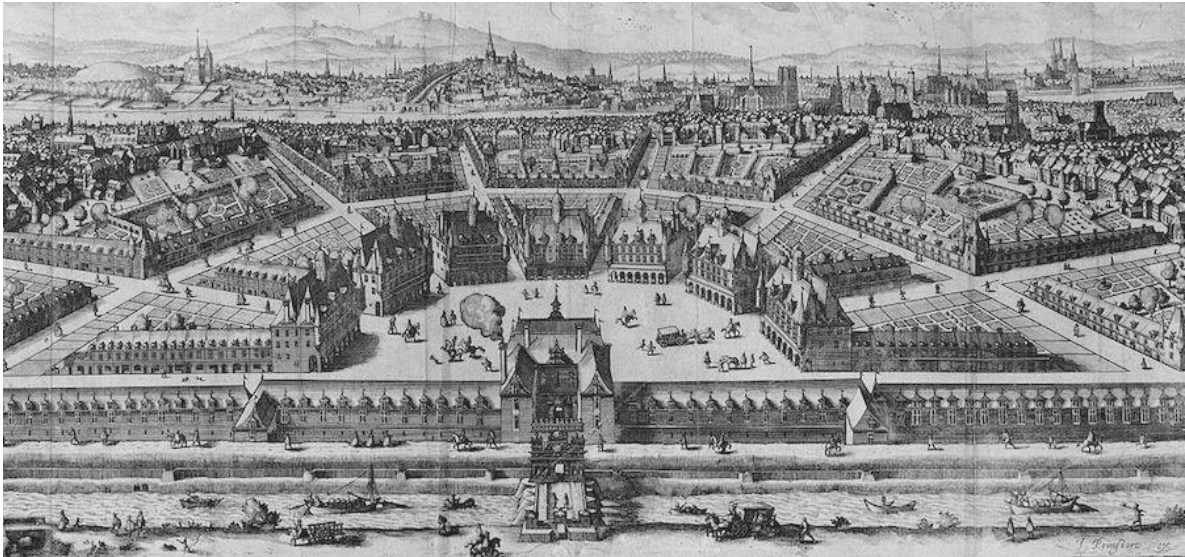
*Place Royale -
Place des Vosges*

Pont Neuf, Place Dauphine και το παλιό παλάτι, 1615

Place Dauphine, σήμερα

Place de France, άρχισε το 1610 αλλά δεν ολοκληρώθηκε

ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

«Κατά τη διάρκεια της οικοδομικής έκρηξης στις τελευταίες δεκαετίες του 1500 και τις πρώτες του 1600 οι Ευρωπαίοι ηγεμόνες προώθησαν πολυάριθμα σχέδια που επέφεραν συμμετρία και ομαλότητα στις μεγάλες πόλεις: οι βασιλικές πλατείες του Ερρίκου IV στο Παρίσι, 1604-6, στις οποίες έγινε ήδη αναφορά η Plaza Mayor στη Μαδρίτη, 1617, η επανακατασκευή της Lerma, 1604, η πριγκιπική κατοικία στη Charleville, 1610, και η πρώτη επέκταση του Τορίνο, 1620, όπου η ομοιομορφία των αρχιτεκτονικών επιλογών αντιστάθμισε την αβεβαιότητα της προοπτικής σύνθεσης μεγάλης κλίμακας. Ορισμένα σχέδια - εκείνα που αναζήτησαν να συμπεριλάβουν έναν αστικό οργανισμό στην ολότητα του - όπως το σχέδιο του 1620 για το Γκέτεμποργκ, το σχέδιο του 1629 για την Κοπεγχάγη ή το σχέδιο του 1640 για τη Στοκχόλμη - ήταν σχέδια δύο διαστάσεων και μεταφράστηκαν σε κατασκευαστικά σύνολα μόνο αργά και όχι πλήρως. Η απολυταρχία απαιτούσε καθαρά και αδιαμφισβήτητα σύνολα, που δεν συμβιβάζονταν ούτε με την ασφάλεια των μορφολογικών επιλογών ούτε με τη δεξιοτεχνία των τεχνικών, οικονομικών και οργανωτικών εργαλείων».⁷

Η Plaza Mayor σήμερα

Η πριγκιπική κατοικία στη Charleville (1610)

«Σε αντίθεση με τις πρωτεύουσες των απολυταρχικών και μερκαντιστικών καθεστώτων, οι ελεύθερες Ολλανδικές πόλεις πέτυχαν ένα ευτυχή συνδυασμό μεσαιωνικών διοικητικών προσεγγίσεων και σύγχρονων οπτικών εργαλείων. Τα επτά κράτη επαρχίες, όπου κυριαρχούσε η εμπορική αστική τάξη των μεγάλων πόλεων, ανταγωνίστηκαν νικηφόρα με τις μεγάλες μοναρχίες της εποχής και συνέβαλαν στη γέννηση μιας παγκόσμιας οικονομικής αγοράς που έφερε σε κρίση τις άνωθεν ρυθμιζόμενες εθνικές οικονομίες».⁸

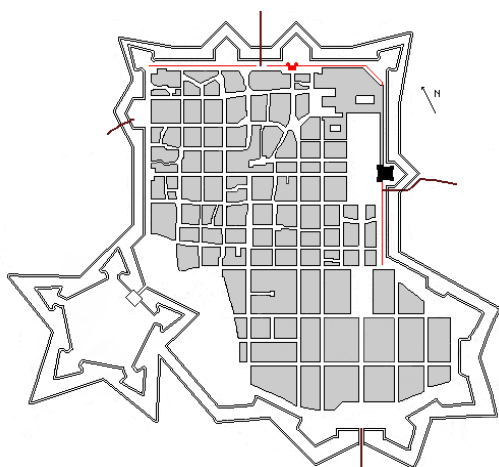
Η «χρυσή εποχή» της Αμβέρσας συνδέεται στενά με την εποχή των ανακαλύψεων. Κατά το πρώτο ήμισυ του 16ου αι. έγινε η δεύτερη μεγαλύτερη ευρωπαϊκή πόλη βόρεια των Άλπεων. Πολλοί ξένοι έμποροι είχαν γίνει μόνιμοι κάτοικοι της πόλης. Ο Φραντσέσκο Γκουιτσιαρντίνι (Francesco Guicciardini), Ενετός απεσταλμένος ανέφερε ότι εκατοντάδες πλοία περνούσαν καθημερινά από το λιμάνι και 2.000 κάρα εισέρχονταν στην πόλη κάθε εβδομάδα. Στις αρχές του 16ου αι. η Αμβέρσα κατείχε το 40% του παγκοσμίου εμπορίου.⁹

Χάρτης της Αμβέρσα, 1624

Το λιμάνι της Αμβέρσας

Η πρώτη επέκταση του Τορίνο, 1620

Σχέδιο του Γκέτεμποργκ, 1620

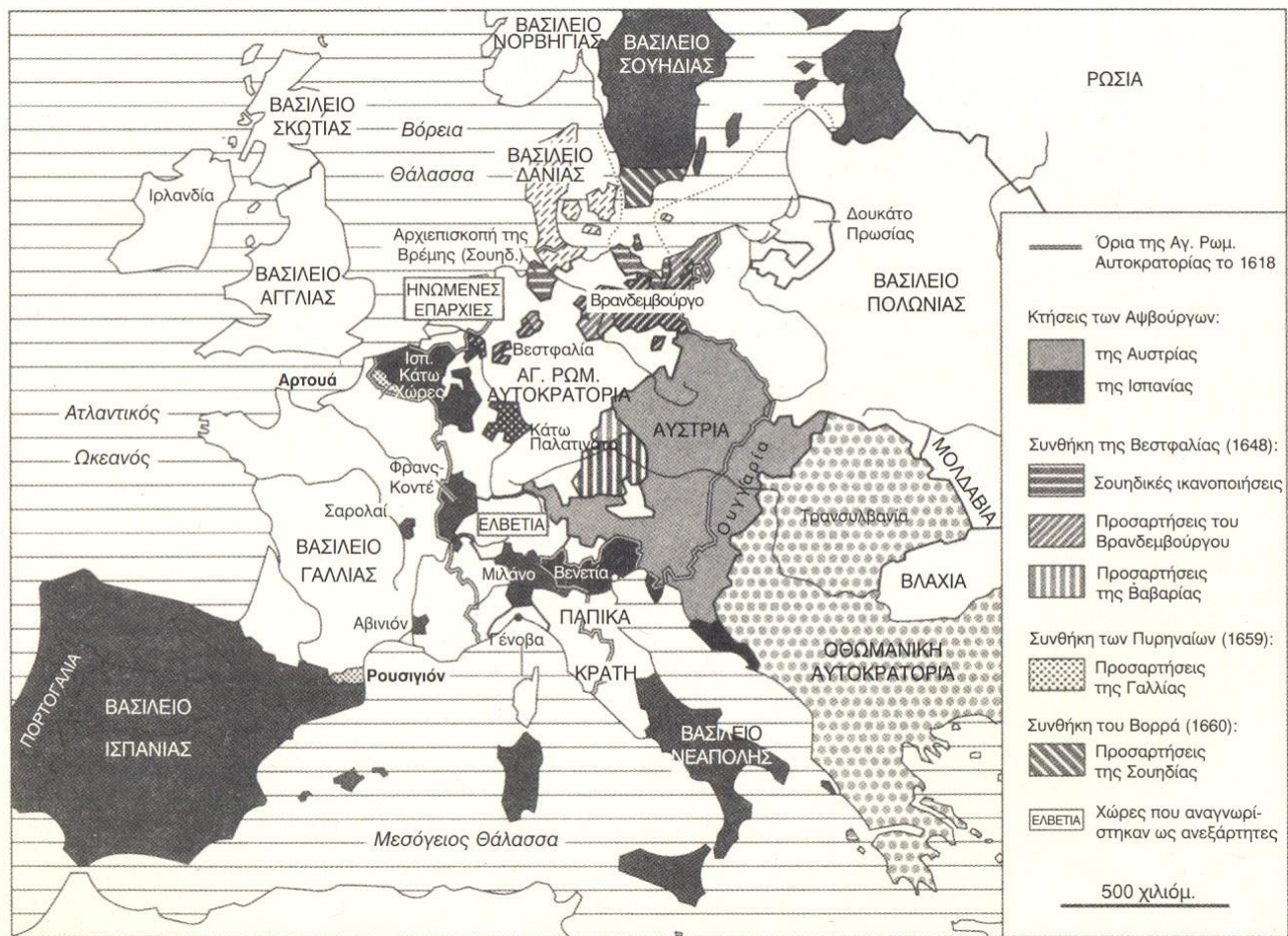

Σχέδιο της Στοκχόλμης, 1642

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος 1, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1997, σελ. 313
2. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Άννα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1997, σελ 148
3. ο.π.σελ 149
4. ο.π.σελ 210-211
5. Mumford Lewis, *The city in history*, μτφρ. Ε.Π, σελ 399
6. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Άννα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1997, σελ 226
7. Benevolo Leonardo, *The European city*, εκδ. Blackwell, μτφρ. Ε.Π , 1933, σελ.130
8. ο.π. σελ 130,131
9. στοιχεία από <http://el.wikipedia.org>

2.4. ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ, τέλη 17ου, 18ος αι.

Στους αιώνες του **Διαφωτισμού**, πραγματοποιείται μια βαθιά τομή στις έννοιες του δημόσιου και του ιδιωτικού.

Μέχρι τότε η αριστοκρατική εξουσία - ο αυτοκράτορας, οι άρχοντες, οι ευγενείς ήταν φορείς της αντιπροσωπευτικής δημοσιότητας την οποία εξέθεταν σε δημόσια θέα μέσα από ένα σύστημα κωδίκων που συμπεριλάμβανε τα διακριτικά όπλα, την ενδυμασία, τον λόγο και ένα σύνολο τελετουργικών εθιμοτυπικών που καθιστούσε την κοινωνική τους ζωή ορατή στους υπηκόους τους.

Βέβαια η διαδικασία δημιουργίας αντικειμενικών σχέσεων αντιπροσώπευσης που ολοκληρώνεται με τη Γαλλική Επανάσταση έχει ξεκινήσει από τον 17ο αι. στον οποίο επιβιώνουν μετασχηματιζόμενα στοιχεία της ύστερης μεσαιωνικής περιόδου.

«Η γιορτή του μπαρόκ έχει χάσει, στην κυριολεξία, πολλά από τη δημοσιότητα σε σύγκριση με τις κοσμικές γιορτές του Μεσαίωνα, αλλά και της Αναγέννησης. Οι μεσαιωνικοί αγώνες, ο χορός και το θέατρο αποσύρονται από τις δημόσιες πλατείες στο πάρκο, από τους δρόμους στις αίθουσες του παλατιού. Το πάρκο του παλατιού, που εμφανίζεται γύρω στα μέσα του 17^{ου} αι. και γρήγορα εξαπλώνεται στην Ευρώπη μαζί με την αρχιτεκτονική του γαλλικού αιώνα, επιτρέπει, όπως το ίδιο το παλάτι του μπαρόκ το οποίο έχει χτιστεί τρόπον τινά γύρω από τη μεγάλη αίθουσα τελετών, μια αυλική ζωή προστατευμένη από τον έξω κόσμο. Όμως οι βασικές γραμμές της δημοσιότητας των επίσημων εμφανίσεων δεν διατηρούνται απλώς, αλλά γίνονται ακόμη πιο φανερές».¹

Μόνο τον 18ο αι., με την ανάπτυξη των εθνικών και περιφερειακών κρατικών εξουσιών αποσυνδεδεμένων από τις προγενέστερες φεουδαλικές βάσεις, που έχουν διαλυθεί, η αυλική αριστοκρατία αναπτύσσει την κοινωνικότητά της σε διάκριση από το κράτος στο πλαίσιο μιας κοινωνίας που επίσης έχει διαχωριστεί απ' αυτό.

Για πρώτη φορά η **ιδιωτική** και **δημόσια σφαίρα** ξεχωρίζουν με μια **μοντέρνα έννοια**. Η αστική κοινωνία υπήρξε απόρροια της αποπροσωποποίησης της κρατικής εξουσίας. «Οι φεουδαρχικές

εξουσίες, η εκκλησία, οι ηγεμόνες και η τάξη των αρχόντων, με τις οποίες συνδέεται η δημοσιότητα της επίσημης εμφάνισης, αποσυντίθεται μέσα σε μια πολωτική διαδικασία. Τελικά διαχωρίζονται σε ιδιωτικά στοιχεία από τη μια και σε δημόσια από την άλλη.»² Η θρησκεία αποκτά χαρακτηριστικά ιδιωτικής υπόθεσης, ο δημόσιος προϋπολογισμός ξεχωρίζει από τα ιδιωτικά υπάρχοντα του άρχοντα της περιοχής, η γραφειοκρατία, ο στρατός και σε κάποιο βαθμό και η διοίκηση της δικαιοσύνης γίνονται ανεξάρτητοι θεσμοί, διαχωρισμένοι από τη διαρκώς ιδιωτικοποιούμενη σφαίρα της αυλής.

Η **πορεία** από τον **Απολυταρχισμό** στην **Επανάσταση** μπορεί να διαβαστεί και ως **πορεία** από τις **Βερσαλλίες** στην **Πλατεία της Επανάστασης**. Από τη σκοπιά πάλι του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, ο 18ος αι. διακρίνεται από την αποχώρηση του ευγενούς που ήταν αυτό που αντιπροσώπευε και την άνοδο του αστού που ήταν αυτό που παρήγαγε.

Ο 18ος ήταν ο αιώνας των Φώτων. Οι σημαντικές επιστημονικές πρόοδοι στήριζαν την πίστη στις απεριόριστες δυνατότητες της ανθρώπινης λογικής. «Εφαρμοζόμενη στην κοινωνία, τη θρησκεία και την πολιτική, η πίστη αυτή καταλήγει στο φιλοσοφικό κίνημα του Διαφωτισμού. Μύστες της ελευθερίας οι φιλόσοφοι δεν χαρίζονται ούτε στην απόλυτη μοναρχία ούτε στην εκκλησία ούτε στην κοινωνική ανισότητα».³

Στη Γαλλία, την πλουσιότερη χώρα της Ευρώπης, της απόλυτης μοναρχίας και των κοινωνικών εντάσεων, όπου ήδη οι διανοούμενοι συγκεντρώνονται από τον 17ο αι., η φιλοσοφική ζύμωση είναι εντονότερη.

Ανάμεσα στα 1750 και 1772 δημοσιεύονται οι 25 τόμοι της περίφημης **Εγκυκλοπαίδειας** που έχει συνταχθεί από 130 συγγραφείς, μιας επιτομής της κατάστασης των επιστημών και των τεχνικών μετά τις θεαματικές προόδους τον 17ο και 18ο αι. Αρχιτέκτονες της έκδοσης, που αποτελεί ταυτόχρονα ένα έργο μάχης και ο Ροβεσπιέρος θα τη θεωρήσει αργότερα ως εισαγωγικό κεφάλαιο στην Επανάσταση, είναι ο Ντενί Ντιντερό, κριτικός τέχνης και φιλόσοφος και ο μαθηματικός ντ' Αλαμπέρ.

Σ' αυτό το περιβάλλον αναπτύσσονται η νέα επικράτεια της δημόσιας σφαίρας που καθοριστικό σημάδι της αρχικής της μορφής ήταν η τυπωμένη λέξη.

Γκ. Λεονιέ, ο Ντ' Αλαμπέρ, στο τραπέζι διαβάζει την Εγκυκλοπαίδεια

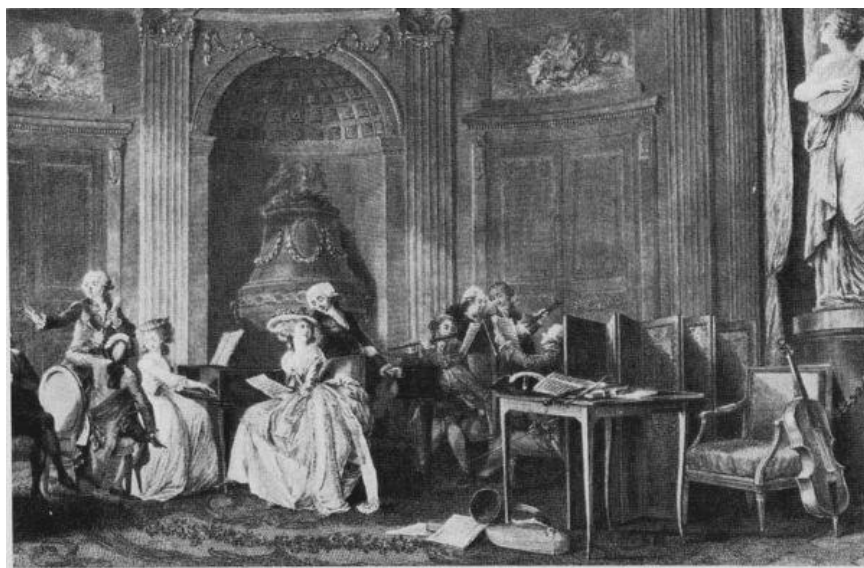
Οι ανάγκες της βασισμένης στις πόλεις οικονομίας και της ανάπτυξης του εμπορικού καπιταλισμού ωθούν στην ανάπτυξη του **ταχυδρομείου - γράμμα** και του **τύπου - εφημερίδες**. Αυτά είναι τα εργαλεία διάπλασης του αναδυόμενου αναγνωστικού κοινού που φορέας του είναι τα ανερχόμενα αστικά στρώματα των εμπόρων, τραπεζιτών, επιχειρηματιών, βιοτεχνών.

Η «πόλη» της ανερχόμενης αστικής τάξης, των φιλοσόφων και διανοουμένων διατελεί σε ένταση με την «αυλή» στην οποία ουδέποτε είχε αναπτυχθεί ένα κριτικό κοινό με τη σύγχρονη έννοια, καθώς τα γράμματα και οι τέχνες τελούσαν υπό καθεστώς πατρωνίας και εξυπηρετούσαν την αντιπροσωπευτική δημοσιότητα της αυλής.

Η δημόσια σφαίρα (ιδιωτικό πεδίο, δημόσια εξουσία) στον 18ο αι. αναπαριστάται γραφικά από τον Jurgen Habermas. ⁴

Ιδιωτικό πεδίο		Σφαίρα της δημόσιας εξουσίας
αστική κοινωνία (πεδίο της κυκλοφορίας εμπορευμάτων και της κοινωνικής εργασίας)	πολιτική δημοσιότητα λογοτεχνική δημοσιότητα (λέσχες, Τύπος)	κράτος (πεδίο της δημόσιας διοίκησης [της «Polizei»: της πολιτείας])
Εσωτερικός χώρος της μικρής (= πυρηνικής) οικογένειας (αστική διανοήση)	(αγορά πολιτιστικών αγαθών) «πόλη»	Αυλή (αριστοκρατική-αυλική κοινωνία)

ανώτερες οικονομικά θέσεις στην κοινωνία, αποκλείεται από την πολιτική εξουσία που είναι απολυταρχική. Εμφανίζεται, λοιπόν, στην πόλη μέσα από τα σαλόνια.

Το **σαλόνι** παίρνει τη θέση της μεγάλης αίθουσας, στην οποία ο πρίγκιπας στέγαζε τις γιορτές του. Στα σαλόνια κυκλοφορούν τα προϊόντα της τέχνης και της κουλτούρας που ήδη στον 18ο αι. έχουν διαχωριστεί από την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής. Στο βαθμό που τα φιλοσοφικά, λογοτεχνικά και τα έργα τέχνης, γενικά, παράγονται για την αγορά και διανέμονται μέσω αυτής, γίνονται γενικά

Η αστική δημόσια σφαίρα εκλαμβάνεται ως σφαίρα ιδιωτών που συναντώνται με τη μορφή του κοινού και αναπτύσσεται παράλληλα με τη βασικά ιδιωτικοποιημένη αλλά δημόσια συσχετισμένη σφαίρα της ανταλλαγής του εμπορεύματος και της κοινωνικής εργασίας. Δηλ. η δημόσια σφαίρα συμβαδίζει με την αυτόνομη ανάπτυξη και αποκρυστάλλωση της αστικής κοινωνίας.

Το κοινό που αναδύεται στη δημόσια σφαίρα είναι αρχικά πολύ περιορισμένο. Ενώ κατέχει τις

προσβάσιμα ως εμπορεύματα. Το έργο τέχνης, έχει απολέσει την αύρα του και έχει παραδοθεί στην κριτική του Λόγου.

*Μουσικό σαλόνι,
αναπαράσταση
Nicolas Lavreince*

«Όπως η λογοτεχνία, έτσι και το θέατρο αποκτά ένα κοινό με την αυστηρή σημασία του όρου μόνο όταν τα θέατρα των Αυλών και των εδρών των ηγεμόνων, όπως δείχνει χαρακτηριστικά το παράδειγμα της Γερμανίας, γίνονται «δημόσια». Για το λαό βέβαια, τον όχλο, όπως τον αποκαλούν οι πηγές της εποχής, στην Αγγλία και τη Γαλλία η είσοδος επιτρέπεται ήδη από τον 17^ο αι., λόγου χάρη στο θέατρο “Globe” ή στην “Comédie” - ακόμη και για το υπηρετικό προσωπικό, τους στρατιώτες, τους μαθητευόμενους, τους νεαρούς γραφιάδες και για τους πάντοτε “φιλοθεάμονες” λούμπεν - προλετάριους. Όλοι αυτοί όμως είναι ακόμη ένα μέρος από εκείνον τον άλλο τύπο δημοσιότητας, στην οποία οι “εξώστες”, (που στα θέατρα μας σώζονται ακόμη ως δυσλειτουργικά αρχιτεκτονικά λείψανα), είναι παραταγμένοι μπροστά στα μάτια του επευφημούντος λαού».⁵

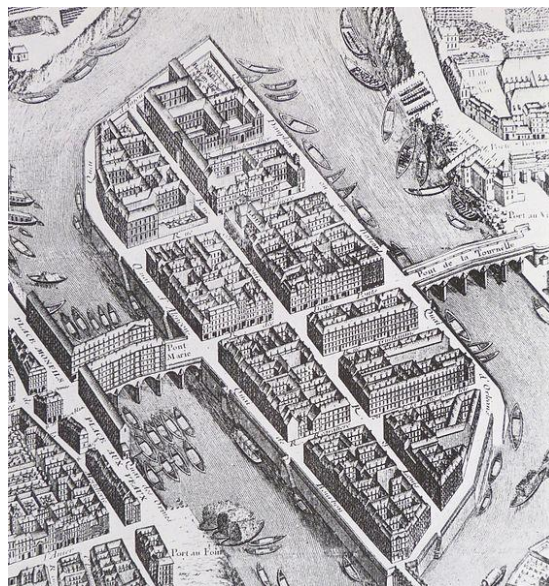
*Παρίσι, θέατρο 18^{ος} αι.
La Comédie française,
αναπαράσταση A. Meunier*

Αντίστοιχα η μουσική “κατέβηκε” από τον ιερό χώρο της εκκλησίας και τον λαμπερό χώρο της αυλής, μέσω ιδιωτικών μουσικών κολλεγίων, σε **χώρους συναυλιών** προσβάσιμους από το αστικό κοινό. Μαζί με την απεξάρτηση της λογοτεχνίας, του θεάτρου και της μουσικής από την αυλική δημοσιότητα, αναπτύσσεται η **τεχνοκριτική** ως συμβολή στην κρίση και όχι ως υποκατάσταση του κριτικού κοινού. Ο Λόγος είναι η επικράτεια συνάντησης των τεχνών μ’ ένα συνεχώς διευρυνόμενο αριθμό αναγνωστών, ακροατών, θεατών που προοιωνίζονται μέσα από αυτούς τους ρόλους τη διχοτομία δημόσιου / ιδιωτικού στην ανθρώπινη προσωπικότητα του 19ου αι.

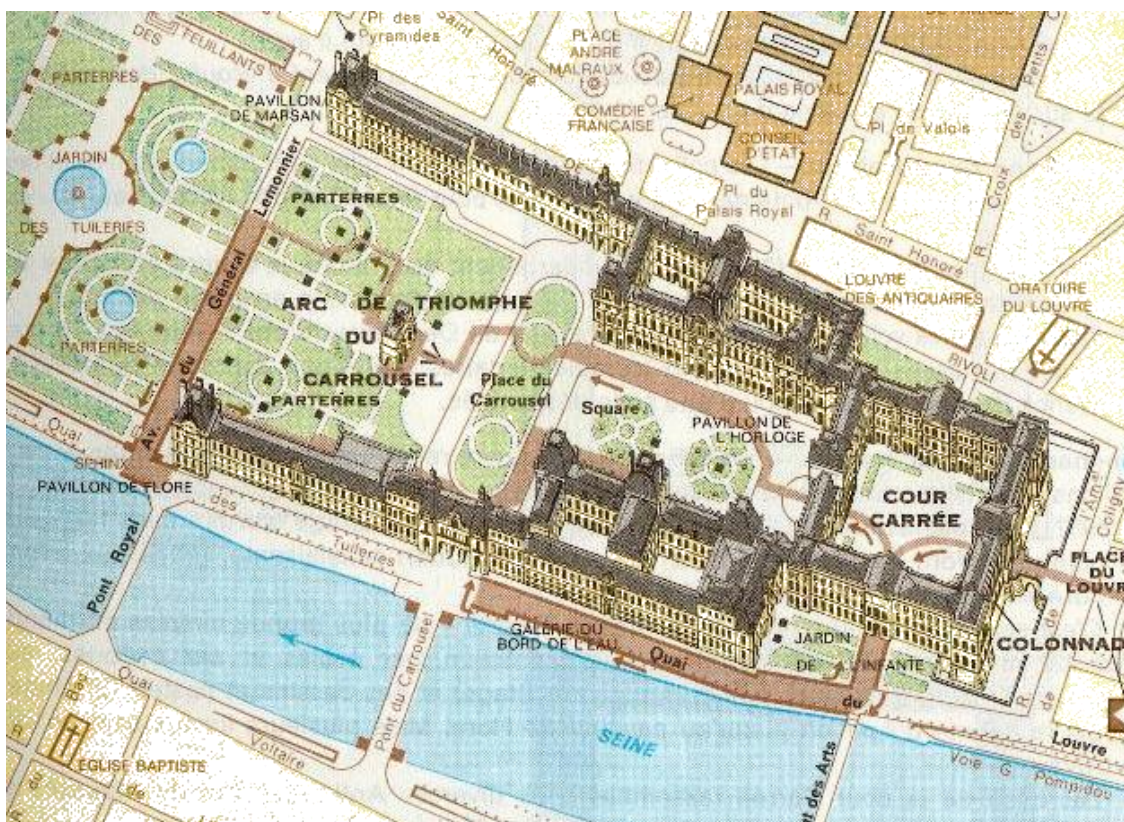
Στο δημόσιο χώρο της πόλης του Παρισιού διαγράφεται η πορεία σχηματισμού της δημόσιας σφαίρας με τη σύγχρονη έννοια.

Στο 17ο αι. δημιουργούνται νέοι πόλοι των αστών και της απολυταρχικής εξουσίας στον κεντρικό πυρήνα της πόλης, ενώ οι αυτοκράτορες εγκαταλείπουν τελικά το κέντρο του Παρισιού. Εν τω μεταξύ ο πλούτος απορρέει και από την εκμετάλλευση της γης, επομένως τα οικοδομικά σχέδια αποτελούν ταυτόχρονα μεγάλες κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Ο μεσαιωνικός ιστός και οι αλληπάλληλες οχυρώσεις καθώς και η σχετική στενότητα των δημόσιων οικονομικών που, πάντως, η αυλή κατασπαταλά σε τεράστιας κλίμακας και αμύθητου πλούτου κτίρια και πάρκα, εμποδίζουν τη ριζική μεταμόρφωση της πόλης, η οποία θα πραγματοποιηθεί τον 19ο αι.⁶

Μεταξύ των σχεδίων που πραγματοποιούνται την περίοδο αυτή είναι η ανάπτυξη της **Île Saint-Louis** στο Σηκουάνα που ανατέθηκε στον Christophe Marie, γενικό υπεύθυνο των δημοσίων έργων. Αποτέλεσε μια αρχιτεκτονική επανάσταση καθώς χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στο Παρίσι ένα πολεοδομικό σχέδιο. Μαζί με τους ευγενείς, αριστοκράτες, πλούσιοι επιχειρηματίες και πολιτικοί ήρθαν να ζήσουν εδώ μακριά από τον θόρυβο του κέντρου της πόλης. Η ανάπτυξη του Île Saint-Louis όπως και οι πλατείες Royal, Dauphine, de France είναι σχέδια που αντιστοιχούν στην ανερχόμενη και συγκρουόμενη με την αυλή, μέσω της δημόσιας σφαίρας, αστική τάξη στη διαδικασία επέκτασης της δημόσιας σφαίρας στο πολιτικό βασίλειο. Αντίθετα η ανάπτυξη του **Λούβρου και του Κεραμεικού** και το **Palais Royal** (1632) εκφράζουν «αμιγείς» θέσεις της απολυταρχίας στην πόλη.

Île St-Louis, σχέδιο, Turgot, 1739

Από το Λούβρο στον Κεραμεικό

Το Παλάτι του Λούβρου

Είσοδος στο μουσείο του Λούβρου (προσωπικό

αρχείο)

Αψίδα του Οριάμβου, Καρουσέλ

προς τους κήπους του Κεραμεικού

Κήποι Κεραμεικού

Palais Royal ,1632

Ο Howard Saalman κάνει μια σύνοψη των έργων από το 1500 μέχρι το τέλος του 18ου αι. στο Παρίσι, αλλά η επισκόπηση των μεταμορφώσεων πρέπει να περιλάβει οπωσδήποτε τις Βερσαλλίες, στο εργοτάξιο των οποίων «το 1685 εργάζονται 35.000 άνθρωποι και είναι το μεγαλύτερο που στήθηκε ποτέ στην Ευρώπη για μη πολεμικούς σκοπούς από την εποχή των Ρωμαίων. Οι Le Nôtre, Le Brun και Hardouin-Mansart συντονίζουν χιλιάδες καλλιτέχνες ειδικευμένους σε κάθε είδους λεπτομέρειες». ⁷ Στο χώρο των Βερσαλλιών μεταφέρεται η αυλή από το 1682 για να κατοικήσει μια ολόκληρη πόλη με πύργους, κήπους, δάση σχεδιασμένα σύμφωνα με τις αρχές του μπαρόκ σχεδίου.

«Η αστική ανάπτυξη των Βερσαλλιών ξεκίνησε το 1661 με την επέκταση του βασιλικού παλατιού από τον Le Vau. Οι κήποι σχεδιάστηκαν από τον Le Nôtre που επέβλεψε τα έργα πάνω από τριάντα χρόνια...Το σχέδιο των κήπων αποκαλύπτει ένα σύστημα ακτινωτών μονοπατιών και κεντρικών σημείων. Και τα δύο χαρακτηρίζονται από την ατέρμονη προοπτική με κέντρο στο παλάτι. Όλο το περιβάλλον τοπίο κατακτάται από το φαινομενικά απεριόριστο σύστημα...Οι Βερσαλλίες αντιπροσωπεύουν ακριβώς την ουσία της πόλης του 17ου αι.: κυριαρχία και καθορισμό, αλλά, επίσης, δυναμισμό και άνοιγμα. Είναι, επομένως, κάτι περισσότερο από μια έκφραση απολυταρχισμού· η δομή τους έχει γενικά χαρακτηριστικά που τις προσδίδουν την ικανότητα να λαμβάνουν άλλα περιεχόμενα. Οι σημερινοί επισκέπτες βιώνουν έναν υπαρξιακό πλούτο, ο οποίος κάποτε απευθυνόταν μόνο στον αυτοκράτορα Λουδοβίκο XIV.

«Το ίδιο το Παρίσι βρίσκεται αντιμέτωπο με μια ανάπτυξη που έχει πρότυπά της τις διατάξεις αυτών των πάρκων. Ο μεσαιωνικός πυρήνας της πόλης μόλις που μεταβάλλεται ανεπαίσθητα με την εισαγωγή ορισμένων αρχιτεκτονικών στοιχείων (πλατεία Vendôme και πλατεία des Victoires), όμως το τόξο των οχυρώσεων επάνω στην αριστερή όχθη μεταμορφώνεται σε ένα πλέγμα λεωφόρων (των grands boulevards) και στις αρχαίες πύλες συγκλίνουν οι ευθείες δεντροστοιχίες, που διατρέχουν μια νέα ασυνεχή περιφέρεια με πάρκα και κατοικίες της αστικής τάξης». ⁸

Άποψη του παλατιού και των κήπων στις Βερσαλλίες, χαρτικό Α. Perelle

Βερσαλλίες, αίθουσα των καθρεφτών

*Βερσαλλίες,
οι κήποι του ανακτόρου*

Μια σειρά **δημόσια κτίρια** ανεγείρονται επίσης αυτή την περίοδο στο Παρίσι: το **Αστεροσκοπείο** (1667-1672), το **Hôtel des Invalides** (1671-1676) - στέγη για τους ηλικιωμένους τραυματίες βετεράνους των πολέμων, το μεγάλο νοσοκομείο του Saint-Louis, η επανακατασκευή της Σορβόνης, η διαμόρφωση ενός παλιού ναυπηγείου στο νοσοκομείο Salpêtrière για τους πνευματικά ασθενείς. Πρόκειται για σχέδια κλίμακας που διαμορφώνουν ταυτόχρονα τις νέες βασικές αρτηρίες, τα νέα μεγάλα **βουλεβάρτα** που θα παραλάβουν την ανάπτυξη της πόλης.

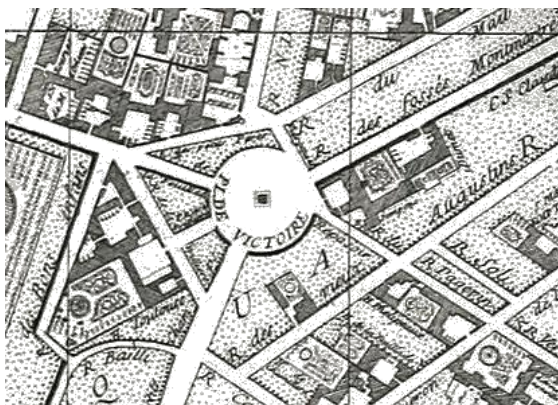

Αστεροσκοπείο, 1667-1672

Hotel des Invalides, 1671-1676

Η ανάπτυξη επιταχύνθηκε από δύο αστικά σχέδια του Λουδοβίκου XIV τα επόμενα χρόνια: την κυκλική **Place des Victoires**, 1685 και τη νέα Place Royale, σήμερα **Place Vendôme**.

Place des Victoires, 1685

Place Vendôme, 1699

Από το εστιακό σημείο της Place des Victoires το γοργά αναπτυσσόμενο οικονομικό και επιχειρηματικό κέντρο εξαπλώθηκε ακτινωτά σε νέους και παλιούς δρόμους. Το μήκος των δρόμων, η εστίασή τους στο άγαλμα του Λουδοβίκου XIV στο κέντρο της πλατείας, όπως και οι ενοποιημένες μνημειώδεις τομές γύρω από την πλατεία είναι ένδειξη όχι μόνο των απολυταρχικών αξιώσεων του βασιλέα, αλλά επίσης και του νέου πνεύματος της μεγάλης επιχείρησης.

Στη νέα Place Royale (Place Vendôme) ενδεικτικό της υπερίσχυσης των αστικών υπέρ των θεσμικών συμφερόντων είναι ότι η πλατεία δεν περιβλήθηκε από τη βασιλική βιβλιοθήκη και τις Ακαδημίες αλλά έγινε άλλο ένα κέντρο κατοικίας της ανώτερης αστικής τάξης.

Έτσι, η πόλη γίνεται το κέντρο ζωής της αστικής κοινωνίας που βρίσκεται σε πολιτιστική - πολιτική αντίθεση με την αυλή.

Στο δημόσιο χώρο της πόλης στεγάζεται τόσο η δημόσια σφαίρα στον κόσμο των γραμμάτων όσο και κυοφορείται η δημόσια σφαίρα στο πολιτικό επίπεδο, η οποία εξελίσσεται από τη δημόσια σφαίρα στον κόσμο των γραμμάτων αλλά πριν την Επανάσταση δεν έχει λάβει θεσμική μορφή. Σύμφωνα με τον Jurgen Habermas, η δημόσια σφαίρα συνυπήρχε με τη δημόσια εξουσία της οποίας η αυλή αποτελούσε μέρος. Ο αγώνας για την ανατροπή της απόλυτης ανώτατης αρχής και την υπαγωγή της διακυβέρνησης σε αντικειμενικούς νόμους που αποκλείουν τα διατάγματα και τα θεσπίσματα διεξάγεται και ως σύγκρουση της αρχής της δημοσιότητας με το καθεστώς της μυστικότητας (ratio versus voluntas).⁹

Η με σύγχρονη έννοια δόμηση του δημόσιου τροποποιεί ριζικά και το **ιδιωτικό βασίλειο**.

Η χαλαρή σχέση δημόσιου/ιδιωτικού στην ευρεία οικογένεια της μεσαιωνικής εποχής σταδιακά εξαφανίζεται μέσα στην **πατριαρχική συζυγική οικογένεια**. Αντίστοιχα, το πρότυπο του ανοιχτού “σπιτιού” παραχωρεί τη θέση του σ’ ένα σπίτι - κατοικία ατόμων που συμβιώνουν με εσωστρέφεια, χωρίς ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ τους και σε απόσταση από τον εξωτερικό κόσμο. Σύμφωνα με την Άρεντ οι γιορτές για όλο το σπίτι έδωσαν τη θέση τους στα κοινωνικά απογεύματα και το οικογενειακό δωμάτιο έγινε δωμάτιο υποδοχής στο οποίο τα άτομα συγκεντρώνονται για να διαμορφώσουν ένα κοινό.

«Η εκπληκτική άνθηση της ποίησης και της μουσικής από τα μέσα του δέκατου όγδοου αι. μέχρι σχεδόν το τελευταίο τρίτο του δέκατου ένατου, συνοδευόμενη από την άνοδο του μυθιστορήματος, της μοναδικής εντελώς κοινωνικής μορφής τέχνης, που συνέπιπτε με μια εξίσου εκπληκτική κατάπτωση όσων τεχνών είχαν περισσότερο δημόσιο χαρακτήρα, ειδικά της αρχιτεκτονικής, αποτελεί επαρκή μαρτυρία της στενής συνάφειας μεταξύ του κοινωνικού και του ενδόμυχου προσωπικού στοιχείου.»¹⁰

«Η κοινωνία, κάνοντας για πρώτη φορά την είσοδό της στη δημόσια σφαίρα μεταμφιεζόταν σε μια οργάνωση ιδιοκτητών, οι οποίοι αντί να διεκδικήσουν πρόσβαση στο δημόσιο χώρο λόγω του πλούτου τους, ζήτησαν προστασία απ' αυτόν για να συσσωρεύσουν περισσότερο πλούτο».¹¹

Μ'άλλα λόγια, αυτά του Jurgen Habermas, ο πολιτικός σκοπός της αστικής δημόσιας σφαίρας ήταν η ρύθμιση της αστικής κοινωνίας σε αντίθεση με τη *res publica*. Αλλά όπως είπαμε η δημόσια σφαίρα είναι ένα συγκρουσιακό πεδίο.

Η διαδικασία που οδηγεί στη Γαλλική Επανάσταση κι από κει, τον επόμενο αιώνα στην Παρισινή Κομμούνα αναδεικνύει τη **ριζοσπαστική συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας στο πολιτικό βασίλειο**. Επαναφέρει την πραγμάτωση του ανθρώπου στον πολιτικό βίο, την ταύτιση του ανθρώπου (*homo*) και του πολίτη (*citoyen*). Όπως το διατυπώνει η Άρεντ, όταν εμφανίστηκε το εργατικό κίνημα ήταν η μόνη οργάνωση που οι άνθρωποι ενεργούσαν και μιλούσαν ως άνθρωποι - και όχι ως μέλη της κοινωνίας. Τον 18ο αι. η εργατική τάξη είναι τμήμα του **λαού** που αναδύεται στη δημόσια σφαίρα και μετέχει στην επανάσταση.

Αν το κριτικό αστικό κοινό συγκροτείται ριζοσπαστικά σε σχέση με τον Απολυταρχισμό στα σαλόνια, στους **δρόμους του Παρισιού**, στις **συνοικίες** της πόλης και τις **τοπικές πολιτικές λέσχες** διαμορφώνονται οι άκρως δημοκρατικοί, ή **“Ξεβράκωτοι”** ή Σάνκιλोट (*Sans-culottes*), ένα άμορφο κίνημα κυρίως των φτωχών εργατών των πόλεων, μικροτεχνιτών, καταστηματαρχών, βιοτεχνών, μικροεπιχειρηματιών. Διαπνέονταν από ένα “ασαφές και αντιφατικό κοινωνικό ιδεώδες που συνδύαζε το σεβασμό για τη (μικρή) ιδιοκτησία με την εχθρότητα για τους πλούσιους · δουλειά εγγυημένη από την κυβέρνηση, ημερομίσθια και κοινωνική ασφάλιση για τους φτωχούς · μια ακραία δημοκρατία, αυστηρά εντοπισμένη και άμεση, βασισμένη στις αρχές της πολιτικοκοινωνικής εξίσωσης και της ελευθερίας της σκέψης”.¹² Η Το εξεγερμένο πλήθος είναι η άλλη όψη των κινούμενων ανθρώπων υπάρξεων που αναδύονται στην πόλη τον 19ο αι. και ήδη περιγράφει ο Γκαίτε στο Ιταλικό Ταξίδι. Μιλώντας για την πλατεία του Αγ. Μάρκου διαπιστώνει ότι μπορεί επιτέλους να απολαύσει τη μοναξιά την οποία περίμενε γιατί πουθενά δεν μπορεί κανείς να είναι πιο μόνος παρά σ' ένα μεγάλο πλήθος το οποίο διασχίζει.

Το **εξεγερμένο πλήθος** δεν μπορεί να απολαύσει, πάντως, την **ελεύθερη κίνηση στην πόλη** που αντιστοιχεί στην αναπτυσσόμενη **ελευθερία της αγοράς** και εκφράζεται σχεδιαστικά στους χωρίς όρια γεωμετρημένους άξονες και κέντρα κυκλοφορίας. Γιατί η ελευθερία αυτή έχει απελευθερώσει την τιμή του ψωμιού. Οι διακυμάνσεις της αποτελούν αλάνθαστο πολιτικό βαρόμετρο.

Η μεγάλη **επανάσταση του ψωμιού** ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1789 στο Παρίσι σε δύο σημεία, στην ανατολική εργατική περιοχή του Saint-Antoine και στους πάγκους με τρόφιμα στο κέντρο της πόλης και ήταν γυναικεία εξέγερση.

Από το Hôtel de Ville, το Δημαρχείο στο κέντρο της πόλης, το πλήθος πορεύτηκε στις Βερσαλλίες και ανάγκασε τους βασιλείς να επιστρέψουν στην πόλη.

Ο Richard Sennett¹³ περιγράφει το Παρίσι στην αυγή της Γαλλικής Επανάστασης με τα μάτια ενός περιπατητή που μπορεί κινούμενος στους δρόμους να διαπιστώσει τις εκρηκτικές ανισότητες. Μπορούσε να διασχίσει καθαρά τετράγωνα της εργατικής τάξης, όπως το Faubourg Saint-Antoine στην ανατολική άκρη της πόλης. Κινούμενος στους δρόμους, όπως η rue le Varenne στην Αριστερή όχθη, γεμάτη με ιδιωτικά παλάτια, μπορούσε να δει άθλια καταλύματα ανάμεσά τους, καλύβες κτισμένες στις άκρες των κήπων τους, που στέγαζαν τις μάζες των υπηρετών και των τεχνιτών που υπηρετούσαν εκεί.

Μετά την εξέγερση του ψωμιού, που σηματοδοτεί την έναρξη της Επανάστασης, στην ελευθερία της κίνησης του πλούτου και των ιδιωτών αντιπαρατίθεται η ελευθερία όπως νοείται από τις πιο ριζοσπαστικές μερίδες της Επανάστασης. Στον ιδιώτη αντιπαρατίθεται ο άνθρωπος = πολίτης, στο ομοιοχρώμο, ουδέτερο (μοναχικό) πλήθος, η πληθύς των φλογερών πολιτών «με κόκκινους σκούφους που φορούσαν ρούχα από αδρό μάλλινο ύφασμα, ξύλινα παπούτσια και ζούσαν μονάχα με σκέτο ψωμί και κακή μπύρα».¹⁴

Μέσα από την Επανάσταση διαμορφώνεται η δημόσια σφαίρα στο πολιτικό βασίλειο και δημιουργούνται νέοι κρατικοί θεσμοί. «Στην περίοδο 1789-91 οι νικητές μετριοπαθείς αστοί, μέσω της Συντακτικής πλέον Συνέλευσης, άρχισαν να υλοποιούν τη γιγαντιαία προσπάθεια ορθολογικής οργάνωσης και αναμόρφωσης της Γαλλίας... Τα περισσότερα θεσμικά επιτεύγματα της Επανάστασης χρονολογούνται απ' αυτήν την περίοδο... Το Σύνταγμα του 1791 απέφευγε την υπερβολική δημοκρατία, καθιερώνοντας ένα σύστημα συνταγματικής μοναρχίας βασισμένο σε μάλλον ευρύ, είναι αλήθεια, δικαίωμα ψήφου για τους έχοντες περιουσία “ενεργούς” πολίτες».¹⁵

Η **ριζοσπαστική συνταγματική τομή** γίνεται με το **καθεστώς των Ιακωβίνων**. Τότε, σύμφωνα με τον Hobsbawm, ο λαός απέκτησε γενικό δικαίωμα ψήφου, το δικαίωμα της εξέγερσης, το δικαίωμα στην εργασία ή στα μέσα συντήρησής του και - το σπουδαιότερο - το σύνταγμα αυτό περιλάμβανε επίσημη δήλωση ότι η ευτυχία όλων ήταν ο στόχος της κυβέρνησης και ότι τα δικαιώματα του λαού δεν θα υπήρχαν απλώς, αλλά θα ασκούσαν και έμπρακτα.¹⁶

Να επισημάνουμε ότι παρά τη μαζική συμμετοχή των γυναικών, ο πολίτης της Γαλλικής Επανάστασης ήταν άνδρας.

Οι δημόσιοι χώροι της πόλης ονοματίζονται και νοηματοδοτούνται από τα επαναστατικά γεγονότα. Η πλατεία του **Λουδοβίκου XV** ξεκίνησε το 1753, στη συνέχεια έγινε **πλατεία της Επανάστασης** - όπου στήθηκε η γκιλοτίνα - και τελικά ονομάστηκε **πλατεία Ομονοίας**. Υλοποιεί εκφραστικά με τις προσαρμογές και του ονόματός της τη διαδρομή της Επανάστασης.

Όπως την περιγράφει ο Saalman, η **πλατεία Λουδοβίκου XV** δεν σκόπευε να είναι ένας αστικός χώρος, αλλά σχεδιάστηκε μάλλον για να δημιουργήσει τη μετάβαση ανάμεσα σε δύο ενότητες: τους κήπους του παλατιού του Κεραμεικού και τα οργανωμένα αλλά λιγότερο καλλιεργημένα πάρκα περιπάτου των Ιλισίων Πεδίων και της παλιάς Cours-le Reine της Μαρίας των Μεδίκων, κατά μήκος του ποταμού.

Όταν η Pont de la Concorde (1787-1791) συμπληρώθηκε τελικά με πέτρες από τη Βαστίλλη, στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Λουδοβίκου XVI, συνδέθηκαν άμεσα μαζί της τα συνεχώς αναπτυσσόμενα δυτικά τετράγωνα σε κάθε πλευρά του ποταμού. Τίποτε, πάντως, δεν μπορούσε να υπερβεί τα κληρονομημένα αντιαστικά χαρακτηριστικά της.

Ο μεγάλος χώρος έγινε η Πλατεία Ομονοίας το 1795. Ο Ναπολέων Ι μετέτρεψε την προβαλλόμενη Madelaine σε ναό: ένας οβελίσκος από το Λούξορ πήρε τη θέση του έφιππου βασιλικού αγάλματος. Στη διάρκεια της μοναρχίας του Ιουλίου ο J-I Hittorf πρόσθεσε συντριβάνια και γλυπτά και γέμισε τις περιβάλλουσες τάφρους. Αλλά ο χώρος έγινε ακόμα μεγαλύτερος και λιγότερο προσδιορισμένος.

Σε κάθε περίπτωση η πλατεία απέδιδε χωρικά και συμβολικά τον ελεύθερο από κάθε φράγμα χώρο που αντιστοιχεί στην ελευθερία του ανθρώπου και του πολίτη. Η ελευθερία αυτή, όμως, όπως ήδη αναφέραμε, συμπλέκεται και συγκρούεται με την ελευθερία του αστού ιδιώτη. Γι' αυτό και τα νοήματα και τα περιεχόμενα αυτών των χώρων είναι αντιφατικά. Οι χώροι δεν πρέπει να διαβάζονται μονοσήμαντα.

Το έργο του **Étienne-Louis Boullée** είναι ένα μανιφέστο της ελευθερίας και ο αρχιτέκτονας και φωτισμένος διανοητής θεωρείται αρχιτέκτονας της Επανάστασης. Πριν το 1789 είχε σχεδιάσει ένα μνημείο αφιερωμένο στον Ισαάκ Νεύτωνα, ένα τεράστιο κτίριο που επικαλείται «τη μαγική κενότητα της φύσης» που είχε ανακαλύψει ο Νεύτων.

Η επαναφορά της σφαίρας είναι η εμμονή στον ισότροπο, συμπαντικό, απεριόριστο χώρο που βρίσκει το ισοδύναμό της στους δρόμους χωρίς τέλος. Οι καθαροί όγκοι εκφράζουν την τάξη του Λόγου, τις απεριόριστες δυνατότητές του και διατυπώνουν μια αφαιρετική πολεοδομική ισορροπία που πρέπει να επιβληθεί στο σωρευτικά διαμορφωμένο σώμα της πόλης, απαλλάσσοντάς το από τα σημεία ανθρώπινης επέμβασης του παρελθόντος.

Τα σχέδια του Boullée κατά τον ιστορικό Anthony Vidler εγείρουν αισθήματα υπερβατικού μεγαλείου μαζί με μια αίσθηση προσωπικής ανησυχίας και ενόχλησης.

Ο Richard Sennett παρατηρεί, σωστά, ότι η Μαριάννα, η (συντηρητική) μητρική φιγούρα της Γαλλικής Επανάστασης δεν μπορεί να ταίσει το μωρό της σε τέτοιους άπιαστους χώρους. Ο ίδιος συγγραφέας αναφέρεται αναλυτικά στις αυτοσχέδιες λαϊκές παρωδίες ομάδων του λαού που μασκαρεύονταν σαν ιερείς και αριστοκράτες με κλεμμένα ρούχα, έκαναν παρελάσεις πάνω σε γαϊδούρια και γελοιοποιούσαν τους πρώην κυβερνήτες τους.

Ο δρόμος λειτούργησε ως ο δημόσιος χώρος των ξεβράκωτων. Από τις άτυπες αυτές μορφές προέκυψαν τα **επίσημα φεστιβάλ** στη μνήμη της Επανάστασης.

Καθώς είχε τεθεί ο στόχος της χειραφέτησης από τις επιδράσεις της θρησκείας, καλλιτέχνες όπως ο Louis David και ο Quatremère de Quincy ανέλαβαν το αστικό τελετουργικό. Αλλά η Επανάσταση δεν είναι ενιαία. Έτσι, το 1792 οργανώνονται δύο μαζικά φεστιβάλ του Châteauneux και του Simonneau με θεάματα που έκαναν χρήση της γεωμετρίας του Παρισιού με συμβολικά σημεία στάσης: καρτιέ Saint - Antoine, Βαστίλλη, Hôtel de Ville, Place de la Revolution, Champ de Mars.

Το φεστιβάλ του Châteauneux ήταν, όπως γράφει η Mona Ozouf, “μια αναβίωση των εξεγερμένων, αν όχι για να τιμηθούν οι εξεγερμένοι” και οργανώθηκε από τον επαναστάτη καλλιτέχνη Jacques-Louis David.

Το φεστιβάλ του Simonneau, που ακολούθησε ως απάντηση, “είχε σκοπό να τιμήσει τον δήμαρχο της Etampes που σκοτώθηκε σε μια λαϊκή εξέγερση, ενώ υποστήριζε το νόμο στα τρόφιμα: μια τιμή, αυτή τη φορά, ενός θύματος της εξέγερσης”. Το φεστιβάλ οργανώθηκε από τον αρχιτέκτονα και συγγραφέα Quatremère de Quincy.

Εικόνες από τη Γαλλική Επανάσταση

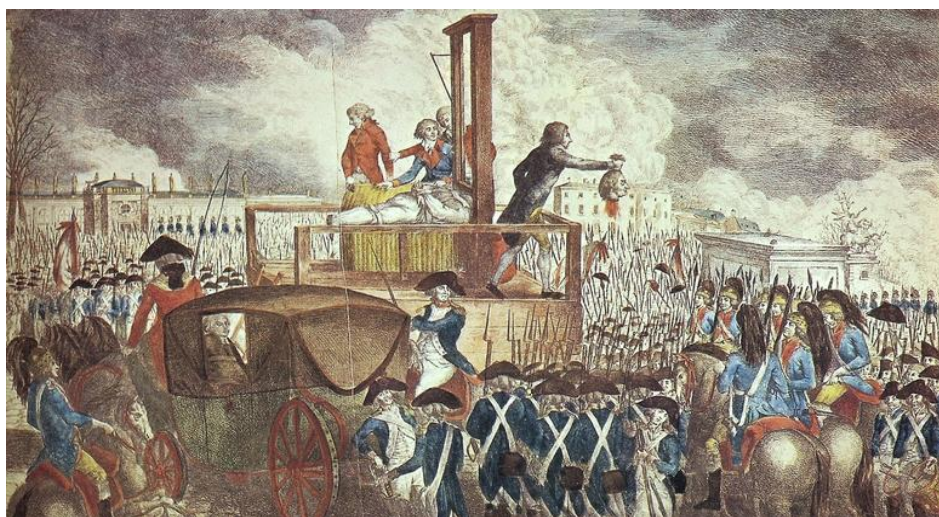

Ο τύπος του Ξεβράκωτου της Επανάστασης από τον Louis-Léopold Boilly (1761–1845)

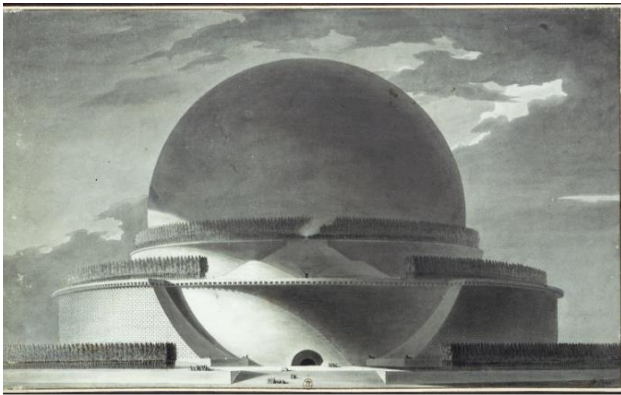
Η Λέσχη των Ιακωβίνων

*Η εκτέλεση του Λουδοβίκου 15^{ου} στην ομώνυμη πλατεία
η οποία μετονομάστηκε σε πλατεία της Επανάστασης*

Η πλατεία της Επανάστασης, ολοκληρώθηκε το 1787-1791 και ονομάστηκε Πλατεία Ομονοίας (Place de la Concord)

Étienne-Louis Boullée, μνημείο αφιερωμένο στον Ισαάκ Νεύτωνα, 1784

Φεστιβάλ Châteauneux, 1792, οργανώθηκε από τον Louis David

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Habermas Jürgen, *Αλλαγή δομή της δημοσιότητας*, μτφρ. Αναγνώστου Λευτέρης εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1997, σελ. 62,63
2. ο.π, σελ 65
3. Berstein Serge, Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος 1, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1997, σελ.454
4. Habermas Jürgen, *Αλλαγή δομή της δημοσιότητας*, μτφρ. Αναγνώστου Λευτέρης εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1997 σελ 62,63
5. ο.π. σελ 65
6. στοιχεία από Saalman Howard, *Haussmann: Paris Transformed*, George Braziller, New York 1971
7. Benevolo Leonardo, *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα 1997, σελ 233-234
8. Benevolo Leonardo *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ Παπασταύρου Άννα, Ελληνικά Γράμματα 1997, σελ. 234
9. Habermas Jürgen, *Αλλαγή δομή της δημοσιότητας*, μτφρ. Αναγνώστου Λευτέρης εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1997
10. Arendt Hanna, *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, μτφρ. Στέφανου Ροζάνη, Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου, εκδόσεις «Γνώση», σελ 61
11. ο.π, σελ. 98
12. Hobsbawm E.J *Η εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, ελλην. μτφ. Οικονομοπούλου Μαριέτα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1992
13. Sennett Richard, *Flesh and Stone*, Faber and Faber, London 1994
14. Hobsbawm E.J *Η εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, ελλην. μτφ. Οικονομοπούλου Μαριέτα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1992
15. ο.π
16. ο.π